

Pankkitoiminnan kannattavuus, tehokkuus ja riskit Suomessa

ISBN 951-686-200-4
ISSN 0355-6034

ESIPUHE

Kansainvälisen yhdentymisen, teknisen kehityksen ja säännöstelyn purkautumisen myötä ovat rahoitusmarkkinoiden rakenne ja pankkitoiminnan luonne muuttuneet merkittävästi myös Suomessa kuluvalle vuosikymmenellä. Kehitys on antanut aihetta pankkien kannattavuuden, tehokkuuden ja riskien uudelleenarviointiin sekä aiempaa tarkempaan seurantaan ja valvontaan myös Suomen Pankissa. Kasvava kotimainen ja ulkomainen kilpailu sekä pankkitoiminnan riskien lisääntyminen korostavat hyvän kannattavuuden ja tehokkuuden merkitystä jatkossa entistä enemmän.

Käsillä olevaan julkaisuun on koottu neljä Suomen Pankissa laadittua kirjoitusta, jotka valottavat pankkitoiminnan kannattavuutta ja tehokkuutta sekä riskien luonnetta ja seuranta lähinnä Suomessa ja Suomen Pankissa. Veikko Saarinen tarkastelee pankkien kannattavuuden mittaamistapoja sekä suomalaisten pankkien kannattavuuden kehitystä. Lisäksi hän vertailee kirjoituksessaan pankkien ja teollisuuden kannattavuuden eroja. Kjell Hemberg analysoi suurimpien suomalaisten ja eräiden ulkomaisten pankkikonsernien kannattavuutta vuonna 1987 sekä vertailee näiden konsernien kannattavuutta keskenään. Sampo Alhonsuo ja Juha Tarkka tarkastelevat artikkelissaan rahoitustoimialan tuottavuuden kehitystä ja pankkien välisiä tehokkuuseroja Suomessa. He arvioivat myös rahoitussektorin tuotannon käsitettä ja mittaamistapoja. Julkaisun neljännessä artikkelissa Monica Ahlstedt, Liisa Halme ja Eeva-Liisa Raitanen tarkastelevat pankkitoiminnan erilaisia riskejä, pankkien valvontaa ja vakavaraisuutta koskevia kansainvälisiä sääntöjä ja suosituksia, riskien seuranta ja valvontaa Hollannissa, Belgiassa ja Englannissa sekä lopuksi Suomen Pankin riskiseurannan luonnetta ja analyysimenetelmiä.

Julkaisun toimittamisesta ovat sisällön osalta vastanneet kirjoittajat sekä Heikki Koskenkylä ja Peter Nyberg.

SISÄLLYS

	Sivu
ESIPUHE	3
TIIVISTELMÄ	7
Veikko Saarinen PANKKITOIMINNAN KANNATTAVUUS SUOMESSA 1960 - 1987	11
Kjell Hemberg SUOMALAISTEN PANKKIKONSERNIEN KANNATTAVUUS VUONNA 1987 - KANSAINVÄLINEN VERTAILU	51
Sampo Ahonsuo - Juha Tarkka RAHOITUSTOIMINNAN TUOTTAVUUS JA TEHOKKUUS SUOMESSA	77
Monica Ahlstedt - Liisa Halme - Eeva-Liisa Raitanen PANKKITOIMINNAN RISKIT JA NIIDEN VALVONTA SUOMEN PANKISSA	107
SUMMARY	143

TIIVISTELMÄ

Veikko Saari sen kirjoittamassa julkaisun ensimmäisessä artikkelissa tarkastellaan suomalaisten pankkien kannattavuuden mittaamista ja kehitystä vuosina 1960 - 1987. Aluksi artikkelissa selvitetään pankkien toimintaympäristössä tapahtuneita muutoksia ja niiden vaikutuksia pankkien toimintaan. Sen jälkeen paneudutaan kannattavuuden käsitteiden määrittämiseen sekä mittaamiseen erilaisten tunnuslukujen avulla. Samalla tarkastellaan kannattavuuden mittaamiseen liittyviä ongelmia sekä mahdollisuuksia tehdä oikaisulaskelmia todellisen voiton selvittämiseksi. Esitettyjä tunnuslukuja käytetään koko pankkisektorin sekä eri pankkiryhmien kannattavuuden kehityksen kuvaamiseen, edellisen osalta ajalta 1960 - 1987 ja jälkimmäisten osalta ajalta 1974 - 1987. Lisäksi pankkisektorin kannattavuuden kehitystä verrataan teollisuuden kannattavuuden kehitykseen vuosina 1974 - 1986.

Koko pankkisektorin kannattavuus näyttäisi parantuneen selvästi tarkasteltuna aikana, kun kannattavuutta mitattiin käyttökateen suhteella taseen loppusummaan ja omaan pääomaan. Muut tunnusluvut, kuten oman pääoman ja koko pääoman tuotto prosentti, viittasivat virallisten tilinpäätöslukujen perusteella heikkenevään kannattavuuteen. Jotta ne osoittaisivat todellisen kehityssuunnan, olisi tehtävä laajoja oikaisulaskelmia erilaisten vääristymien korjaamiseksi mm. kirjanpito- ja verolakien sekä tilinpäätöskäytännön muutosten johdosta. Pankki- ja teollisuustoiminnan kannattavuudessa ei havaittu sanottavaa eroa 1980-luvulla käyttökateprosentilla mitattuna.

Eri pankkiryhmien välillä voitiin käytetyillä tunnusluvuilla todeta yhtenevät kannattavuuden erot. Liikepankkien keskimääräinen kannattavuus oli paras ja säästöpankkien sekä ulkomaisomisteisten pankkien heikoin vuosina 1974 - 1987. Kannattavuus oli selvästi paraneva paikallispankkiryhmillä, suunnilleen ennallaan pysyvä kotimaisilla liikepankeilla ja huononeva ulkomaisomisteisillä pankeilla. Liikepankkien kannattavuus vaihteli vuodesta toiseen selvästi enemmän kuin muiden pankkiryhmien kannattavuus.

Kansainvälisesti katsoen suomalaisten pankkien kannattavuutta voi eri selvitysten perusteella pitää korkeintaan tyydyttävänä. Myös Suomessa

kannattavuuden merkitys korostuu tulevaisuudessa, kun pankkilpailu kiristyy raha-, valuutta- sekä pääomamarkkinoiden vapautuessa säännöstelystä ja kun kilpailuedellytykset yhdenmukaistuvat maailmanlaajuisesti erilaisten harmonisointitoimenpiteiden johdosta.

K j e l l H e m b e r g i n artikkelissa analysoidaan suurimpien suomalaisten, ruotsalaisten, englantilaisten ja yhdysvaltalaisten pankkikonsernien kannattavuutta vuonna 1987 sekä vertaillaan näiden konsernien kannattavuutta keskenään. Tarkastelu rajoittuu pääasiassa vuoteen 1987, sillä tuona vuonna tapahtui kansainvälinen pörssiromahdus lokakuussa ja kolmannen maailman velanmaksuhäiriöt johtivat siihen, että varsinkin englantilaiset ja yhdysvaltalaiset pankit tekivät varsin suuria erityisluottotappiovarauksia antolainauksesta kehitysmaihin.

Suomalaisten pankkikonsernien keskimääräinen kannattavuus ei ollut vuonna 1987 erityisen hyvä. Suomalaiset pankkikonsernit, kuten ruotsalaisetkin, ovat viime vuosiin saakka toimineet kotimaassa pitkälti säännöstellyillä rahamarkkinoilla. Kun ottaa huomioon suomalaisten ja ruotsalaisten pankkien vähäiset luottotappiot, olisi näiltä pankeilta voinut odottaa vieläkin parempaa kannattavuutta.

Kilpailun kiristyminen aiheuttanee myös suomalaisille ja ruotsalaisille pankeille lähivuosina tuntuvia luottotappioiden lisäyksiä. Suomalaisten pankkien ennakkotiedot vuoden 1988 toiminnasta viittaavat siihen, että pankkien luottotappiot kasvoivat voimakkaasti vuoden 1987 luottotappioihin verrattuna. Mikäli suomalaisten pankkien kasvu viime vuosina on ollut liian voimakasta, tulee tämä heijastumaan toiminnassa mm. lisääntyvien luottotappioiden kautta. Luottotappioita voidaan tosin ainakin osittain siirtää eteenpäin mm. lainojen maksujen uudelleen järjestämisellä. Suomalaiset pankit ovat niin ikään jo nyt kasvattaneet luottotappiovarauksiaan huomattavasti tämän päivän tarvetta suuremmaksi verotussyistä. Suomalaisille ja ruotsalaisille pankeille ei kuitenkaan synny samantyyppistä luottotappiovaaraa kuin englantilaisille ja yhdysvaltalaisille pankeille, joilla on todella mittavaa antolainausta ylivelkaantuneisiin kehitysmaihin. Nämä ongelmat näkyvät pankkien toiminnassa edelleen mm. suurissa luottotappioissa ja lainojen maksujen

uudelleen järjestämisessä. Englantilaisilla ja yhdysvaltalaisilla pankeilla tulee jatkossakin olemaan varsin huomattavia ongelmia, kun ne yrittävät turvata saamisensa kehitysmaista.

S a m p o A l h o n s u o n ja J u h a T a r k a n artikkeleissa tarkastellaan rahoitustoimialan tuottavuuden kehitystä ja pankkien välisiä tehokkuuseroja Suomessa. Erityistä huomiota kiinnitetään tuotannon käsitteen määrittelyyn rahoitustoimialalla. Kirjoittajat päätyvät käyttämään tuloslaskelmaan perustuvaa tuotannon mittaustapaa ja hylkäävät vaihtoehdoisen, taseeseen perustuvan mittaustavan.

Rahoitustoimialan tuottavuus kasvoi muiden toimialojen tuottavuutta huomattavasti hitaammin aina 1970-luvun loppuun asti. 1980-luvulla sen tuottavuuskehitys on kuitenkin ollut erittäin nopeaa, jopa nopeampaa kuin teollisuudessa. Suurin osa työn tuottavuuden kasvusta näyttää olevan seurausta teknisestä kehityksestä. Tuotannon pääomavaltaistuminen on sen sijaan ollut hitaampaa kuin muilla vertailussa mukana olleilla toimialoilla.

Suoritetussa vertailussa ei havaittu pankkien yrityskoollla olevan sanottavaa merkitystä niiden tehokkuuden kannalta. Konttorien keskimääräinen koko näyttää sen sijaan olevan merkittävä tehokkuuteen vaikuttava tekijä. Konttoriverkoston harventaminen olisi siksi kirjoittajien mielestä ilmeisin keino Suomen pankkisektorin toiminnan tehostamiseksi. Koska liikepankit näyttävät olevan keskimäärin selvästi muita pankeja tehokkaampia, on mahdollista että konttorien koon ohella myös yritysmuodolla on havaittavaa vaikutusta tehokkuuteen.

M o n i c a A h l s t e d t i n, L i i s a H a l m e e n ja E e v a - L i i s a R a i t a s e n artikkelissa tarkastellaan pankkitoiminnan riskejä. Kansainvälisen yhdentymisen, teknisen kehityksen ja säännöstelyn purkautumisen kautta on rahoitusmarkkinoiden rakenne ja siten myös pankkitoiminnan luonne voimakkaasti muuttunut myös Suomessa 1980-luvulla. Kehitys on johtanut pankkitoiminnan riskierkkyyden lisääntymiseen, ja tämä on tuonut mukanaan tarpeen riskinoton rajaamiseen tehostetun valvonnan kautta. Rahoitusmarkkinoiden vakaudesta vastuun kantavat viranomaiset ovat sekä kansainvälisessä

yhteistyössä että maakohtaisin ratkaisuin laajentaneet pankkien toiminnan seuranta.

Tässä artikkelissa määritellään pankkitoimintaan liittyvät pääasialliset riskialueet: luottotappioriski, valuuttakurssiriski, rahoitusriski ja korkoriski. Lisäksi käsitellään pankkien valvontaa ja vakavaraisuutta koskevia kansainvälisiä sääntöjä ja suosituksia. Tarkastelun kohteena ovat myös valvonnan kattavuus ja tavoitteet muutamissa sellaisissa maissa, joiden seurantajärjestelmiä voidaan pitää pitkälle kehitettyinä. Lopuksi esitetään Suomen Pankin seurannan pääpiirteet sekä riskialueittaiset ratkaisut tietojen keruusta ja analyysimenetelmistä. Samoin käsitellään kansainvälisten vakavaraisuusohjeiden vaikutusta suomalaisten pankkien toimintaan sekä Suomen pankkilakien pankkien riskinottoa koskevat kohdat.

Suomen Pankin seurannan kattavuus on lähellä asetettuja tavoitteita, mutta jatkuvasti muuttuvassa ympäristössä on tietojen tulkintaa ja analysointia edelleen kehitettävä. Riskiseuranta kehitettäessä otetaan huomioon myös kansainvälisen yhteistyön ja koordinoinnin kautta mahdollisesti syntyvät suositukset ja ohjeet.

Veikko Saarinen

PANKKITOIMINNAN KANNATTAVUUS SUOMESSA 1960 - 1987

1	JOHDANTO	13
2	KANNATTAVUUDEN KÄSITTEET JA MITTAAMINEN	14
2.1	Kannattavuuden mittaus- ja analyysitapoja	14
2.2	Kannattavuuden eri tunnuslukuja	17
2.2.1	Korkokatteeseen perustuvia tunnuslukuja	17
2.2.2	Käyttökatteeseen perustuvia tunnuslukuja	19
2.2.3	Pääoman tuotto prosenttiin perustuvia tunnuslukuja	20
2.3	Tunnuslukujen laskentatietojen oikaisemisesta	21
3	KOKO PANKKISEKTORIN KANNATTAVUUDEN KEHITYS	24
3.1	Pankkisektorin korkokatteiden kehitys	24
3.2	Pankkisektorin käyttökateen kehitys	26
3.3	Pankkisektorin pääoman tuotto prosenttien kehitys	28
4	ERI PANKKIRYHMIEN KANNATTAVUUDEN KEHITYS	30
4.1	Liike-, säästö- ja osuuspankkien korkokateprosentit	31
4.2	Liike-, säästö- ja osuuspankkien käyttökateen tasesuhteet	32
4.3	Liike-, säästö- ja osuuspankkien pääoman tuotto prosentit	34
4.4	Esimerkki kannattavuuden tunnuslukujen oikaisusta	38
5	PANKKITOIMINNAN KANNATTAVUUS TEOLLISUUSTOIMINNAN KANNATTAVUUTEEN VERRATTUNA	41
6	TULEVAISUUDENNÄKYMÄ	42
7	YHTEENVETO	44
	LÄHTEET	46
LIITE 1	Pankin tuloslaskelmarunko ja liikevaihto	48
LIITE 2	Pankin oikaistu tuloslaskelma	49

1 JOHDANTO

Pankkitoiminta on 1970- ja 1980-luvulla ollut rajujen muutosten alaisena. Öljysokit, kansainvälisen valuuttajärjestelmän muutokset, osake- ja pääomamarkkinoiden kasvu, kolmannen maailman velkakriisit, korko- ja valuuttasäännöstelyn purkaminen sekä uudet rahoitusinstrumentit ovat vain muutamia esimerkkejä niistä ympäristömuutoksista, joihin pankit ovat joutuneet mukautumaan. Pystyäkseen sopeutumaan näihin välillä yllättäviinkin muutoksiin ja niiden tuomiin riskeihin sekä taatakseen olemassaolonsa osana kotimaista ja kansainvälistä rahoitusjärjestelmää pankkien on oltava riittävän kannattavia ja vakavaraisia.

Pankkisektoria on niin Suomessa kuin muissakin länsimaissa perinteisesti käytetty osana raha- ja korkopolitiikan välittymismekanismia. Poliitiikanmuutokset on siten yleensä kohdistettu ensin pankkisektoriin, josta ne välittyvät muuhun talouteen. Kyseiset tekijät kuitenkin vaikuttavat myös pankkeihin; kireä politiikka yleensä hidastaa pankkien kasvua ja heikentää kannattavuutta, keveä taas lisää kasvumahdollisuuksia ja parantaa kannattavuutta. Siten pankkisektorilla on varsinaisen tehtävänsä ohella tärkeä asema yhteiskunnassa myös raha- ja korkopolitiikan kanavana taloudessa. Eri viranomaiset (pankkitarkastus ja keskuspankki) joutuvat huolehtimaan siitä, että pankkisektorin toiminta pysyy vakaana ja pankit maksuvalmiina kannattavuuden heilaheluista huolimatta.

Korko- ja valuuttasäännöstelyn loppuminen merkitsevät pankeille todellisen hintakilpailun alkamista ja säännöstelyn suojan poistumista. Säännöstelynaikaiset kilpailukeinot, kuten ilmaisupalvelut, mainonta ja konttoriverkon laajentaminen, menettävät merkityksensä ja markkinaosuuksista kilpailemisesta siirrytään talletus- ja luottokoroilla tapahtuvaan hintakilpailuun. Markkinaoloissa pankkien kannattavuus ja olemassaolo määräytyy tehokkaimmin toimivien pankkien mukaan. Enää kannattavuudella ei ole samanlaista viranomaistakuuta kuin korkosäännöstelyssä, jossa säännöstelykorot turvasivat tehottomimmankin pankin kannattavuuden.

Seuraavassa tarkastellaan aluksi pankkitoiminnan kannattavuuden erilaisia käsitteitä ja mittaustapoja. Sen jälkeen siirrytään kuvaamaan pankkitoiminnan kannattavuuden kehitystä Suomessa vuosina 1960 - 1987. Pankkiryhmäkohtaiset vertailut esitetään vuosilta 1974 - 1987. Lisäksi tutkitaan virallisten tilinpäätöslukujen ja korjattujen lukujen eroja. Lopuksi verrataan teollisuustoiminnan ja liikepankkitoiminnan kannattavuutta ja kehitystä. Johtopäätöksissä otetaan esille pankkitoiminnan kannattavuuden tulevat haasteet: markkinahinnoitteluun siirtyminen, uusien pankkilakien sallima suurempi toimintavapaus ja riskinotto, lisääntyvä ulkomailta tuleva pankkikilpailu, uudet tuoteinnovaatiot ja suomalaisen pankkitoiminnan lisääntyvä kansainvälistyminen.

2 KANNATTAVUUDEN KÄSITTEET JA MITTAAMINEN

2.1 Kannattavuuden mittaus- ja analyysitapoja

Kannattavuuden mittaamisen lähtökohtana ovat pankkien tuloslaskelma- ja tasetiedot. Ne on mahdollista saada pankkien vuosikertomuksista tai yhteenvetotietoina tilastokeskuksen pankkitilastoista. Liitteessä 1 on esitetty pankin tuloslaskelman keskeiset erät.

Pankkien kannattavuuden muodostuminen ja mittaaminen on periaatteessa samankaltaista kuin muussa yritystoiminnassa. Yksinkertaistaen voidaan sanoa pankkien kannattavuuden riippuvan "raaka-aineen" eli hankittujen varojen kustannuksista, "valmisteiden" eli sijoitusten ja palvelujen tuotoista, sekä "tuotannon" eli rahoituksen välityksen ja palveluiden luomisen aiheuttamista kustannuksista. Näiden erotuksena syntyy pankkitoiminnan kannattavuus ja tuotantokustannuksista yhteiskunnallinen tehokkuus, eli se, paljonko muu talouselämä joutuu maksamaan pankkisektorille sen tuottamista palveluksista.

Kannattavuus, jota mitataan toiminnan tuottamalla voitolla, perustuu Suomen kirjanpitosäännöksissä ns. historiallisten kustannusten periaatteeseen. Sen mukaan pankin arvopaperisijoitukset ja kiinteistöt merkitään taseeseen hankintahintaan tai sitä alempaan käypään arvoon. Myös kiinteistöpoistot tehdään historiallisista hankintahinnoista.

Tämä periaate johtaa piilovarausten syntyyn sijoitusten ja kiinteistöjen hintojen noustessa mutta tasearvojen pysyessä ennallaan. Talusteoriassa esitetty vaihtoehtoinen mutta hankalampi tapa laskea yrityksen tuottama voitto on arvostaa kaikki saamiset, velat ja omaisuus jälleenhankintahintoihin sekä tehdä poistot jälleenhankinta-arvoista. Kolmas tapa on markkinahintojen käyttö siten, että saamiset, velat ja oma pääoma arvostetaan kunkin hetken markkina-arvoon. Markkina-arvojen muutokset heijastuisivat yrityksen voitossa. Lisäksi inflaation vaikutuksesta taseeseen ja voittoon sekä vaikutusten oikaisemisesta on esitetty useita laskentamalleja. Nämä erilaiset tavat mitata todellista voiton määrää on esitetty havainnollistamaan erilaisia käsityksiä asiasta. Tämän artikkelin analyyseissa pitäydytään kirjanpitolain eli historiallisten kustannusten mukaan lasketussa voitossa.

Pankkien kannattavuutta voidaan tarkastella useasta eri näkökulmasta. Eri vaihtoehtoja ovat mm.

- historialliseen aikasarja-analyysiin perustuva tarkastelu
- poikkileikkausaineistoon perustuva tarkastelu
- eri toimintojen kannattavuus kuten esimerkiksi kotimaan ja ulkomaantoiminnan kannattavuus
- emopankin, konsernin, koko finanssiryhmän kannattavuus
- yksittäisen pankin, pankkiryhmän ja koko pankkisektorin kannattavuus.

Historiallisessa aikasarja-analyysissä annetaan yleiskuva kunkin pankin tai pankkiryhmän tärkeimmistä kannattavuuden kehityslinjoista ja merkittävistä poikkeamista tietyn ajanjakson aikana. Poikkileikkaus-tarkastelussa verrataan eri pankkien ja pankkiryhmien kannattavuutta tietyssä ajankohtana ja analysoidaan näiden välisiä eroja. Yksittäisten pankkien kannattavuutta verrataan saman kokoluokan tai ryhmän pankkien keskimääriäisiin tunnuslukuihin. Lukuja arvioitaessa on otettava huomioon, että erityyppisten ja erilaisten rajoitusten alaisina toimivien pankkien luvut eivät ole täysin vertailukelpoisia keskenään.

Absoluuttisessa tarkastelussa verrataan toisiinsa markkamääräisiä tuloksia. Analyysin vaikeutena on se, että eri vuosien luvut eivät ole vertailukelpoisia edes saman pankin osalta inflaation takia. Järkevien vertailujen teko edellyttäisi vähintään tulosten ostovoimakorjausta jonkin indeksin avulla. Toisena vaikeutena on se, että erikokoisten pankkien markkamääräisten tulosten vertailu ei ole mielekäästä, vain tulosten muutosprosentteja voi vertailla toisiinsa.

Suhteellisessa tarkastelussa tuloserät suhteutetaan tuotto- ja tase-eriin tai määrällisiin toimintaresursseihin. Tuotto- ja tase-eriin suhteuttaminen eliminoi inflaation ja kokoerojen vaikutukset lähes kokonaan silloin, kun tunnusluvun osoittaja ja nimittäjä ovat nimellisiä markkasuureita. Määrällisiin resursseihin, kuten konttorien lukumäärään ja henkilöstöön suhteutettu kannattavuus on mielenkiintoinen tutkimuskohde, mutta siihen liittyviä ongelmia ei seuraavassa käsitellä.

Keskeinen kysymys kaikentyyppisissä selvityksissä on kohdealueen laajuus. Pankkeja koskevissa selvityksissä on tärkeäksi tekijäksi noussut valinta emopankkien ja konsernien välillä. Konsernien merkityksen kasvu ja konsernitilinpäätöksiin laatiminen vuodesta 1982 alkaen ovat mahdollistaneet kannattavuusanalyysin laajentamisen konserneihin. Konsernien ulkopuolelle jäävät kuitenkin yhtiöt, joista pankki omistaa enintään puolet (ks. Hemberg'in artikkeli).

Yksi pankkien kannattavuuteen liittyvä erityispiirre on se, että niillä on keskeisenä "tuotannontekijänä" raha, jonka määrä ja hinta markkinoilla on ollut paljon julkisen säätelyn alaista. Pankkitoiminnalla on muutenkin useita rajoituksia (omistusrajoitukset, valuuttapankkiluvat, vakavaraisuus- ja kassavarantovaatimukset jne.), joskin myös etuja (keskuspankkiluoton käyttömahdollisuus), joita muulla elinkeinoelämällä ei ole. Näin ollen pankkien kannattavuuden mittaamisen kannalta yhteinen lisäongelmana ovat viranomaistoimenpiteiden suorat ja epäsuorat vaikutukset, joita on usein hyvin vaikea erottaa muista kannattavuuteen vaikuttavista tekijöistä.

2.2 Kannattavuuden eri tunnuslukuja

Seuraavassa tarkastellaan pankkien kannattavuuden mittaamista erilaisia suhdelukuja eli mittareita muodostamalla ja niiden arvoja laskemalla. Analyysi on lähestymistavaltaan partiaalista eli osittaistarkastelua. Yksittäiset suhdeluvut eivät tällöin anna kokonaiskuvaa pankin kannattavuuden muodostumisesta, minkä takia niihin on suhtauduttava varauksin. Vasta suhdeluvut ja käsitteet yhteen kytkevä teoreettinen kokonaismalli olisi tieteellisesti tyydyttävä. Sellaista ei tässä kuitenkaan käytetä, jotta tarkastelu pysyisi riittävän yleistajuisena.

Toinen tunnuslukujen käyttöön liittyvä ongelma ovat ajan myötä tapahtuvat laskentatietojen sisällön muutokset sekä lukujen manipuloitavuus. Esimerkiksi pankkien välisen pankkitoiminnan laajentuminen on paisuttanut sekä taseita että korkokuluja ja -tuottoja. Kun kyseessä yleensä ovat suuret tase-erät, joiden marginaalit ovat pienet, näkyy tämä virheellisesti kannattavuuden heikentymisenä suhteutettaessa voitto liikevaihtoon tai taseen loppusummaan. Myös muu vastaava "finanssikierto" taseiden ja tuloslaskelmien kautta voi vääristää tunnuslukuja. Kun pankin johdolla yleensä on suuret vaikutusmahdollisuudet siihen, mitkä erät toteutetaan taseeseen kirjattavina saatavina ja velkoina ja mitkä taseen ulkopuolisina tapahtumina, voi johto huomattavastikin vaikuttaa tunnuslukujen välittämään kuvaan pankista.

2.2.1 Korkokatteeseen perustuvia tunnuslukuja

Korkokate eli korkotuottojen ja korkokulujen erotus osoittaa pankin saaman tuoton toiminnastaan yhteiskunnan rahavarojen välittäjänä. Korkokate ei kuitenkaan ole aivan tarkka välitystoiminnan kannattavuuden mittari lähinnä siksi, että osa välitystoiminnan tuotoista on peritty muuten kuin korkona. Lisäksi korkokatteesta on kustannettu erilaiset ilmaispalvelut.

Rahamarkkinoihin vaikuttaminen on viime vuosina muuttunut luonteeltaan huomattavasti säännöstelyn loputtua, ja nyt onkin nähtävissä, että korkokate sekä sen johdannaisina lasketut tunnusluvut ovat tässä suh-

teessa paranemassa. Esimerkiksi ylisuurista luotonvarausprovisioista ja ilmaisipalveluista ollaan vähitellen luopumassa.

Markkamääräinen korkokate voidaan suhteuttaa useihin muihin eriin, luontevimmin korkotuottoihin tai liikevaihtoon (sö. bruttotuottoihin eli korkotuottojen ja muiden tuottojen summaan). Edellisestä tunnusluvusta käytetään ohessa korkokateprosentin nimitystä ja jälkimmäisestä korkokateosuuden nimitystä. Ensin mainittu tunnusluku osoittaa, paljonko korkotuotoista jää jäljelle, kun niiden hankkimiskustannukset eli korkokulut on vähennetty. Näin määritelty korkokateprosentti kuvaa pankin toiminnan yhden osa-alueen eli rahoituksen välityksen kannattavuutta. Tällöin korkokulut on katsottu itsenäiseksi varainhankinnan kustannusten mittariksi ja korkokateprosentti osoittaa, kuinka hyvin uhratut kustannukset on saatu tuottamaan. Korkokateprosentti voidaan ilmaista kaavana

$$\text{KORKOKATEPROSENTTI} = \frac{\text{KORKOTUOTOT} - \text{KORKOKULUT}}{\text{KORKOTUOTOT}} \times 100$$

Suhteuttamalla korkokate eli nettokorot liikevaihtoon saadaan korkokatteen suhteellinen osuus kaikista pankin tuotoista.

$$\text{KORKOKATEOSUUS} = \frac{\text{KORKOTUOTOT} - \text{KORKOKULUT}}{\text{KORKOTUOTOT} + \text{MUUT TUOTOT}} \times 100$$

Korkokateosuus ei kuvaa kannattavuutta sinänsä, vaan korkokatteen merkittävyyttä pankin kokonaistuottojen muodostumisessa. Näin ollen se näyttää rahoituksen välityksen painoarvon pankin toiminnassa ja tuloksessa.

Korkokatteen tasesuhdetta, jossa korkokate suhteutetaan taseen loppusummaan tai keskimääräiseen taseeseen, voidaan käyttää mittaamaan sekä pankkien rahoituksen välityksen kannattavuutta että tehokkuutta. Pankkien kannalta "suuri" tasesuhde merkitsee kannattavaa välitystä, yhteiskunnan kannalta se voi merkitä kustannuksiltaan kallista ja siten tehotonta välitystä. Tehokkuutta voidaan mitata myös korkomarginaalilla, joka on lainojen ja talletusten keskikorkoprosenttien erotus. Se on kattavuudeltaan korkokatetta suppeampi eikä ota huomioon välitystoiminnan volyymia. Korkokatteen tasesuhteen kaava on yksinkertaisesti

$$\text{KORKOKATTEEN TASESUHDE} = \frac{\text{KORKOTUOTOT} - \text{KORKOKULUT}}{\text{KESKITASE}} \times 100$$

$$\text{KORKOMARGINAALI} = \text{LAINOJEN KESKIKORKO} - \text{TALLETUSTEN KESKIKORKO}$$

2.2.2 Käyttökatteeseen perustuvia tunnuslukuja

Käyttökate on tuloslaskelman tärkein erä kannattavuuden mittaamisen kannalta. Käyttökate saadaan, kun korkokatteen ja muiden tuottojen summasta vähennetään toimintakulut sekä toteutuneet luottotappiot. Käyttökate voidaan laskea myös alhaalta ylöspäin tuloslaskelmasta. Tällöin tilivuoden tulokseen lisätään verot, varausten muutos sekä poistot (ks. liite 1).

Käyttökatteen tasesuhde saadaan, kun markkamääräinen käyttökate suhteutetaan taseen loppusummaan tai keskimääräiseen taseeseen.

$$\text{KÄYTTÖ-} \\ \text{KATTEEN} \\ \text{TASESUHDE} = \frac{\text{KORKOKATE} + \text{MUUT TUOTOT} - \text{MUUT KULUT} - \text{LUOTTOTAPPIOT}}{\text{KESKITASE}} \times 100$$

tai

$$= \frac{\text{VOITTO} + \text{VEROT} + \text{POISTOT} + \text{VARAUSTEN MUUTOS}}{\text{KESKITASE}} \times 100$$

Käyttökateprosentti saadaan, kun markkamääräinen käyttökate suhteutetaan pankin liikevaihtoon. Käyttökateprosentti ilmoittaa, montako prosenttia pankin liikevaihdosta jää käytettäväksi poistoihin, varausten lisäämiseen, veroihin sekä voitonjakoon ja oman pääoman kasvattamiseen.

$$\text{KÄYTTÖKATEPROSENTTI} = \frac{\text{KÄYTTÖKATE}}{\text{KORKOTUOTOT} + \text{MUUT TUOTOT}} \times 100$$

Käyttökateprosentti voidaan laskea myös käyttökatteen suhteena korkokatteen ja muiden tuottojen yhteissummaan. Tällöin korkotuottojen ja -kulujen yhtäaikainen paisuminen ei vääristä tunnuslukua.

Käyttökate voidaan suhteuttaa myös omaan pääomaan. Suhdeluku ilmoittaa omalle pääomalle saatavan bruttotuoton ennen poistoja, varauksien muutoksia ja veroja.

Käyttökatteen tasesuhteen haittana on, että se ei ota huomioon taseen ulkopuolisen toiminnan merkittävyyttä tunnusluvun nimittäjässä. Käyttökateprosentti on puolestaan riippuvainen siitä, mikä on tukku- ja vähittäispankkitoiminnan osuus koko toiminnasta. Kertavolyymit ovat tukkupankkitoiminnassa suuret ja marginaalit siten kapeat. Vähittäispankkitoiminnassa marginaalit taas ovat suuremmat, koska kertavolyymit ovat pieniä ja kustannukset siten tapahtumaa kohti suurempia.

2.2.3 Pääoman tuottoprosenttiin perustuvia tunnuslukuja

Oman pääoman tuottoprosentti osoittaa pankin tuottamaa voittoa suhteessa oman pääoman määrään. Pankin näkökulmasta se mittaa sitä tuottoa, joka toimintaan sijoitetulle omalle pääomalle on pystytty ansaitsemaan, kun kaikki kulut on maksettu.

Pankin johdon toimintaa arvioitaessa tunnusluku voidaan laskea kaavalla "voitto ennen veroja, varausten muutoksia sekä satunnaisia eriä jaettuna omalla pääomalla ja varauksilla". Tällöin verotus, satunnais-tekijät ja tilinpäätöspolitiikka eivät juuri vaikuta tuottoprosenttiin. Ulkopuolisen tarkastelijan kannalta tunnusluku on mielekkäintä laskea veroilla vähennetyllä voitolla, johon on lisätty varausten kasvu.

$$\text{OMAN PÄÄOMAN TUOTTOPROSENTTI} = 100 \times \frac{\text{VOITTO} + \text{VARAUSTEN MUUTOS} - \text{VEROT}}{\text{OMA PÄÄOMA} + \text{VARAUKSET}}$$

Koko pääoman tuottoprosentti osoittaa pankin tuottamaa voittoa suhteessa oman ja vieraan pääoman yhteissummaan, jota voidaan mitata keskimääräisellä taseen loppusummalla.

$$\text{KOKO PÄÄOMAN TUOTTOPROSENTTI} = 100 \times \frac{\text{VOITTO} + \text{VARAUSTEN MUUTOS} - \text{VEROT}}{\text{KESKITASE}}$$

Dupontin mallin avulla oman pääoman tuottoprosentin ja koko pääoman tuottoprosentin välille voidaan rakentaa riippuvuus. Kyseinen malli

kuvaa tehokkuuden ja tuottavuuden yhteisvaikutusta koko pääoman tuotto prosenttiin sekä velkaantumisen vipuvaikutuksen kykyä nostaa oman pääoman tuotto prosenttia. Dupontin mallissa oman pääoman tuotto prosentille esitetään seuraava hajotelma:

$$\text{OMAN PÄÄOMAN TUOTTO PROSENTTI} = \frac{\text{VOITTO}}{\text{LIIKEVAIHTO}} \times \frac{\text{LIIKEVAIHTO}}{\text{KESKITASE}} \times \frac{\text{KESKITASE}}{\text{OMA PÄÄOMA}} \times 100$$

Kaavassa voitto per liikevaihto mittaa voiton osuutta kaikista tuotoista, liikevaihto per keskitase mittaa käytössä olevien pääomien kokonaistuottoa ja keskitase per oma pääoma mittaa velkaantumisen vipuvaikutusta. Kaavasta voidaan ratkaista myös koko pääoman tuotto prosentti (voitto per keskitase).

$$\text{KOKO PÄÄOMAN TUOTTO PROSENTTI} = 100 \times \frac{\text{OMA PÄÄOMA}}{\text{KESKITASE}} \times \text{OMAN PÄÄOMAN TUOTTO PROSENTTI}$$

Edellä olevat kaksi kaavaa osoittavat havainnollisesti, millaisten ongelmien edessä pankit ovat kannattavuuden lisäämispyrkimyksissään. Pankkien on ansaittava tarpeeksi suuri oman pääoman tuotto pitääkseen osakkeenomistajansa tyytyväisinä. Tähän voidaan pyrkiä lisäämällä velkaantumistasetta, nostamalla sijoitusten tuottoa ottamalla suurempia riskejä ja korottamalla voittoprosenttia kustannuksia karsimalla. Toisaalta pankkeja valvovat viranomaiset huolehtivat siitä, että pankkien velkaantumistaseta ja riskinotto eivät muodostu liian suuriksi. Täten pankit joutuvat tasapainottamaan keskenään sekä osakkeenomistajien että valvontaviranomaisten vaatimukset etsiessään sopivaa yhdistelmää riskien, tuoton ja vakavaraisuuden välillä.

2.3 Tunnuslukujen laskentatietojen oikaisemisesta

Pankkien tuloslaskelmaeriin sisältyy usein sellaisia tuottoja ja kuluja, joiden ei voida katsoa kuuluvan varsinaisen pankkitoiminnan piiriin. Tällaisia ovat esimerkiksi käyttöomaisuuden myynnistä saadut satunnaiset myyntitulot, joiden avulla on joskus hyvinkin selvästi kohennettu muutoin heikoksi jäänyttä tulosta. Tällaiset erät on mahdollisuuksien mukaan poistettava laskentatiedoista, jotta tunnusluvut eri vuosien ja eri pankkien välillä olisivat vertailukelpoisia.

Edellistä selkeämpi oikaistava erä on toimintakuluihin vaikuttava eläkesäätiön vastuuvajauksen muutos. Liikepankit - ja muutaman vuoden ajan Postipankkikin - ovat hoitaneet eläkemaksunsa oman eläkesäätiön avulla. Kun näille säätiöille ei ole useinkaan maksettu tarkalleen sitä summaa, mikä vuoden aikana eläkevastuuta on laskennallisesti kertynyt, syntyy vastuuvajasta tai ylijäämää. Tuloslaskelman erää muut kulut on tällöin vastaavalla määrällä oikaistava. Koska pankkien on ilmoitettava vastuuvajauksensa tilinpäätöksen liitetiedoissa, voidaan oikaisu tehdä helposti vertaamalla kahden peräkkäisen vuoden tietoja.

Edellistä ongelmallisempi erä ovat poistot. Tilinpäätöksessä tehtyjen ns. verotuspoistojen ja taloudelliseen pitoaikaan perustuvien poistojen erotusta ei tarvitse ilmoittaa, eikä sitä useimmiten olekaan ilmoitettu. Tässä suhteessa käytäntö on kuitenkin paranemassa kirjanpitoasetukseen tehdyllä muutoksella, joka sallii suunnitelman mukaisten poistojen esittämisen tuloslaskelmassa. Yksi mahdollisuus poistojen ainakin osittaiseen yhtenäistämiseen on laskea kaikille pankeille verolain sallimat enimmäispoistot, joita tilinpäätöksissä useimmiten käytetäänkin. Tuloserät näyttäivät tällöin kuitenkin systemaattisesti heikommilta kuin todellisen pitoajan mukainen poistotarve edellyttäisi.

Myös tilinpäätöksessä tehdyt muutokset varauksiin tulisi yhdenmukaistaa vastaamaan todellista tappiovaaraa. Tämä on tarpeen erityisesti silloin, kun tunnuslukujen laskemisessa käytetään voittoa, josta varausten lisäys on vähennetty. Näidenkin osalta yksi mahdollisuus on käyttää verolakien sallimia maksimivarauksia. Kun pankeille sallitut varausten enimmäismäärät suhteessa todelliseen luottotappio- ja hinnanlaskuvaaraan nähden ovat suuret, merkitsee näin tehty oikaisu todellisen voiton aliarvoimista.

Pankkien taseisiin voi myös sisältyä eriä, jotka vääristävät niitä tunnuslukuja, joissa käytetään taseen loppusummaa tai keskimääräistä tasetta. Pankit voivat keinotekoisesti joko supistaa tai paisuttaa taseitaan vähentämällä tai lisäämällä taseen läpi kulkevaa korko- arbitraasia ja lainatalletusjärjestelyjä. Myös kiinteistöjen arvonorotukset merkitsevät keinotekoisista taseiden ja omien pääomien

kasvattamista, jos pankin tuloksen laskeminen perustuu historiallisten tasearvojen käyttöön. Oman pääoman tuottoprosentin laskelmissa arvonnkorotukset pitäisi joko eliminoida pois omasta pääomasta tai voittoon pitäisi lisätä kiinteistöjen realisoitumattomat arvomuutokset vuosittain. Mikäli näin ei menetellä, voiton ja oman pääoman käsitteet eivät ole sopusoinnussa keskenään.

Mahdolliset kirjanpito- ja kirjauskäytännön muutokset olisi myös otettava huomioon pankkien kannattavuuden analyysissä, koska ne voivat vääristää tunnuslukujen vertailukelpoisuutta eri ajankohtien välillä. Tämä ei kuitenkaan yleensä ole helposti tehtävissä, sillä näiden muutosten vaikutukset eivät näy suoraan tilinpäätöksistä. Hyvä kirjanpitolapa kuitenkin edellyttää, että niitä selostetaan liitetiedoissa.

Aikavälinä 1960 - 1987 kirjanpitolainsäädäntö on uusittu 1.1.1974 alkaen. Tätä aikaisemmin tehdyt pankkien tilinpäätökset eivät ole täysin vertailukelpoisia uuden lain mukaan tehtyjen tilinpäätösten kanssa. Uuden lain mukaiset tase- ja tuloslaskelmaerittelyt ovat huomattavasti yksityiskohtaisempia kuin vanhan mukaiset. Tämä helpottaa tietojen uudelleen ryhmittelyä ja oikaisemista sekä liikevaihdon, oman pääoman ja voittokäsitteiden erilaisia määrittelyjä.

Varausten muutoksista ei ennen vuotta 1974 esitetty mitään tietoja, koska luottotappiovarauksen muutoksen sai vähentää suoraan korkotuotoista. Uuden lain mukaan luottotappiovarauksen muutos oli esitettävä omana eränä tuloslaskelmassa. Vastaavasti luottotappiovarauksen kertynyt kanta vähennettiin lainasaamisten yhteismäärästä aina vuoden 1979 loppuun saakka, minkä takia ulkopuoliset tarkastelijat eivät voineet tietää tällaisen "piilovarauksen" määrää. Vasta vuodesta 1980 siirryttiin pankkien taseissa näkyviin varauksiin kirjaamalla lainasaamiset nimellisarvoon ja luottotappio- sekä muut varaukset vastattavien puolelle omaksi eräkseen.

Muista kirjausperiaatteiden muutoksista voi mainita siirtymisen ostojen ja myyntikurssien keskiarvon eli keskikurssin käyttöön vuonna 1984 ulkomaan rahan määräisten erien kirjauksessa. Aikaisemmin ulkomaiset velat kirjattiin myynti- ja saamiset ostokurssiin.

Liitteessä 2 on esitetty pankin tuloslaskelmarunko, johon on merkitty tärkeimmät oikaistavat erät.

3 KOKO PANKKISEKTORIN KANNATTAVUUDEN KEHITYS

Seuraavassa tarkastellaan koko pankkisektorin kannattavuuden kehitystä vuosina 1960 - 1987 edellä esitettyjen tunnuslukujen pohjalta. Pankkisektoriin on luettu mukaan liike-, säästö- ja osuuspankit sekä Posti-pankki ja kiinnitysluottopankit. Se ei sisällä Suomessa toimivia ulkomaisomisteisia pankkeja. Niiden toimintahan käynnistyi vasta vuonna 1982. Näistä on erikseen tietoja kohdassa 4.3. Kuvioissa ja tekstissä esitetyt luvut perustuvat virallisiin tilinpäätöstietoihin. Tasekeskiarvot on laskettu kullekin vuodelle edellisen ja kyseisen vuoden lopun keskiarvona. Tilinpäätöstietojen oikaisujen vaikutusta tunnuslukuihin käsitellään erikseen kohdassa 4.4.

3.1 Pankkisektorin korkokatteen kehitys

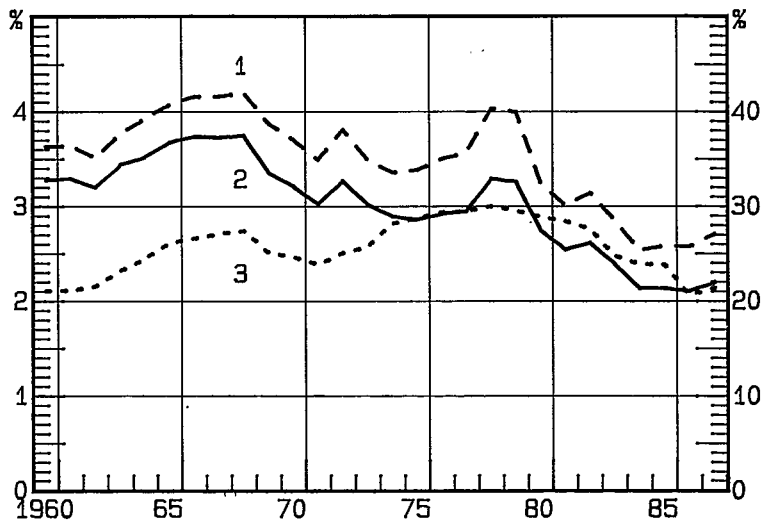
Pankkisektorin luottokorkoja on säädelty Suomessa 1950-luvulta lähtien eli yli kolmenkymmenen vuoden ajan. Sääntely toteutettiin asettamalla yläraja antolainauksen keskikorolle ja yksittäisen luoton enimmäiskorolle. Korkojen ylärajojen määräämisellä pyrittiin estämään pankkien keskuspankkiluoton lisäkorosta aiheutuvan kustannusrasituksen siirtäminen luottoasiakkaille ja siten turvaamaan rahapolitiikan teho. Toisaalta pankit ovat 1930-luvulta saakka korkosopimusten avulla sopineet keskenään yhtenäisistä talletuskoroista. Täten varsinaista talletuskorkokilpailua ei pankkien välillä ole ollut ennen markkinarahan syntymistä 1980-luvun alussa. Luottokoroilla kilpailun mahdollisti korkosäätelyn lakkauttaminen vuonna 1986.

Koko pankkisektorin korkokatteen tunnusluvuissa vuosilta 1960 - 1987 näkyy selvästi vuosina 1963 - 1968 ja 1974 - 1978 tapahtunut luottokorkojen ylöspäin liukumisen vaikutus sekä 1979 - 1984 toteutettu antolainauksen keskikorkojen alentamisojelma. 1980-luvun voimakkaasti alenevaan kehitykseen on syynä myös markkinakorkoisen ottolainauksen

merkityksen kasvu sekä koroilla tapahtuvan pankkikilpailun vähittäinen lisääntyminen, kun Suomen Pankki alkoi purkaa korkosäännöstelyä asteittain vuodesta 1982 lähtien (kuvio 1).

KUVIO 1. PANKKISEKTORIN KORKOKATTEEN KEHITYS V. 1960 - 1987

1. Korkokate/korkotuotot, % (oikea asteikko)
2. Korkokate/tuotot yhteensä, % (oikea asteikko)
3. Korkokate/keskitase, % (vasen asteikko)

Yllättävää korkokateprosentin ja korkokateosuuden tunnuslukujen välittämässä kuvassa on se, että kumpikin on lähes trendimääräisesti alentunut vuodesta 1968 vuoteen 1984 saakka (vuosia 1978 - 1979 lukuun ottamatta). Tänä aikana korkokateprosentti on pudonnut 37 prosentista 21 prosenttiin eli pienentynyt lähes puoleen. Vastaavasti korkokatteen osuus tuotoista on supistunut 42 prosentista 25 prosenttiin. Kehitys kuvastaa sekä korkokatteen suhteellisen merkityksen vähentymistä muiden tuottojen kustannuksella että korkokatteeseen perustuvan kannattavuuden heikentymistä. Myös korkokate taseeseen suhteutettuna on jyrkästi pie-

nentynyt 1980-luvulla, vaikka sen trendi 1970-luvulla oli selvästi nouseva.

Taulukossa 1 korkokatteen tunnusluvut on esitetty vuosittaisten lukujen keskiarvoina koko tarkasteluajanjaksolta sekä sen eri vuosikymmeniltä. Korkokateprosentti on alentunut 1980 - 1987 noin 10 prosenttiyksikköä ja korkokateosuus 11.5 prosenttiyksikköä 1960-luvun keskimäärästä. Sen sijaan korkokate suhteessa taseeseen on pysynyt lähes ennallaan.

TAULUKKO 1. KORKOKATTEEN TUNNUSLUKUIEN KESKIARVOT, %

Vuodet	1960 - 1969	1970 - 1979	1980 - 1987	1960 - 1987
Korkokate/ keskitase	2.44	2.75	2.49	2.56
Korkokate/ korkotuotot	38.9	36.3	28.3	35.0
Korkokate/tuotot yhteensä	35.0	30.7	23.5	30.2

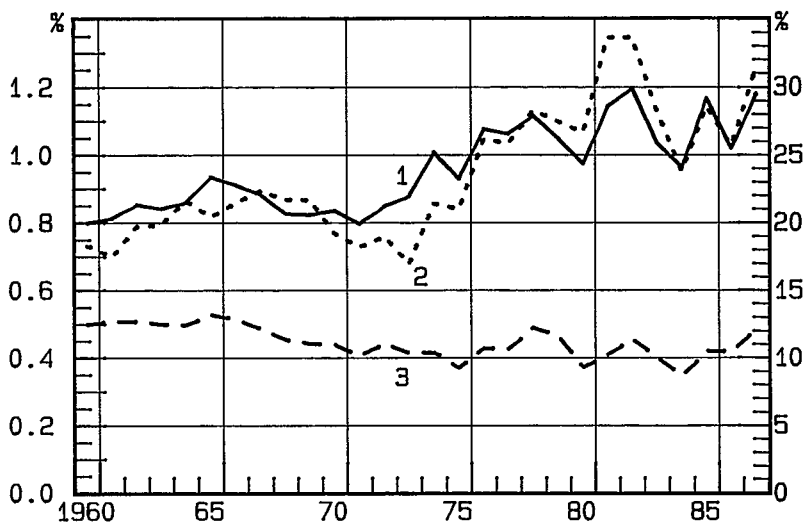
3.2 Pankkisektorin käyttökateen kehitys

Korkokateprosentin ja korkokateosuuden pieneneminen ei näy virallisista taseista laskettujen käyttökateen tunnuslukujen vastaavana heikkene-misenä. Päinvastoin kyseisistä tunnusluvuista käyttökate per tase ja käyttökate per oma pääoma viittaavat kannattavuuden paranemiseen sekä 1970- ja 1980-luvulla. Vain käyttökateprosentissa on lievä aleneva trendi, mutta vuoden 1984 jälkeen sekin on kääntynyt lievään nousuun (kuvio 2).

Korkokatteen ja käyttökateen erisuuntainen kehitys viittaa siihen, että pankit ovat pystyneet korvaamaan supistuvaa korkokateosuutta ja korkomarginaalia lisäämällä muiden tuottojen osuutta tuloissaan. Tiukan korkosäätelyn kausina korkoa on ilmeisesti peritty myös peiteltysti muina maksuina asiakkailta. Tällaisen vääristymän suuruutta on vaikea arvioida, mutta siihen ovat viitanneet ylisuuret palvelumaksut ja luotonvarausprovisiot.

KUVIO 2. PANKKISEKTORIN KÄYTTÖKATTEEN KEHITYS V. 1960 - 1987

1. Käyttökate/keskitase, % (vasen asteikko)
2. Käyttökate/oma pääoma, % (oikea asteikko)
3. Käyttökate/tuotot yhteensä, % (oikea asteikko)

TAULUKKO 2. KÄYTTÖKATTEEN TUNNUSLUKUJEN KESKIARVOT, %

Vuodet	1960 - 1969	1970 - 1979	1980 - 1987	1960 - 1987
Käyttökate/ keskitase	0.85	0.96	1.08	0.96
Käyttökate/ oma pääoma	20.5	22.3	28.5	23.5
Käyttökate/ tuotot yhteensä	12.3	10.7	10.3	11.2

Taulukossa 2 on esitetty käyttökateen tunnuslukujen keskiarvot. Verrattaessa 1980-luvun keskitasoa 1960-luvun keskitasoon havaitaan, että käyttökate per tase ja käyttökate per oma pääoma ovat selvästi kasvaneet, edellinen 27 % ja jälkimmäinen 41 %. Käyttökate per tuotot yhteensä on sen sijaan pienentynyt 16 %.

3.3 Pankkisektorin pääoman tuottoprosenttien kehitys

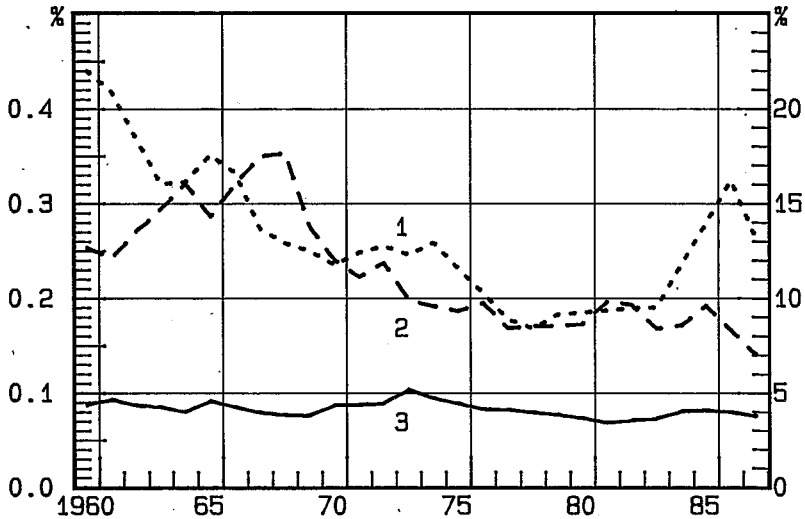
Pääoman tuottoprosentit on seuraavassa laskettu virallisten tasetietojen mukaan. Voittona on käytetty tilinpäätöksen osoittamaa nettovoittoa ja omana pääomana varsinaista omaa pääomaa. Varauksia ja niiden muutoksia ei ole otettu huomioon, koska niistä ei ole tietoja ennen vuotta 1974.

Pankkisektorin koko pääoman tuottoprosentti ja oman pääoman tuottoprosentti ovat alentuneet huomattavasti verrattaessa 1960-luvun keskimääräistä tasoa 1970- ja 1980-luvun keskimääräiseen tasoon (kuvio 3). Oman pääoman tuottoprosentti on pudonnut noin 15 prosentista 10 prosenttiin ja koko pääoman tuottoprosentti 0.33 prosentista 0.22 prosenttiin (taulukko 3).

Näiden tunnuslukujen antama kuva kehityksestä on erilainen kuin käyttökateen tunnuslukujen antama kuva; käyttökateen tunnuslukujen mukaanhan kannattavuus pikemminkin parani kuin heikkeni siirryttäessä 1960-luvulta 1970- ja 1980-luvulle. Syynä erilaiseen kehityskuvaan ovat valtaosin käyttökateen ja tilivuoden voiton väliset tuloslaskelmaerät eli poistot, varausten muutokset ja verot, koska käyttökateen suhde omaan pääomaan on suurentunut lähes vastaavasti kuin käyttökateen suhde keskitaseeseen (ks. kuvio 2). Velkaantumisasteen muutosten vipuvaikutuksella ei ole juuri ollut merkitystä oman pääoman tuottoprosentin kehitykselle. Taulukossa 3 on esitetty velkaantumisasteen käänteisluku, vakavaraisuusaste, joka on laskettu oman pääoman suhteena tasekeskiarvoon. Havaittu kehitysero viittaa pankkien tilinpäätöspolitiikan muuttumiseen kyseisenä aikana.

KUVIO 3. PANKKISEKTORIN PÄÄÖMAN TUOTTOPROSENTTIEN KEHITYS V. 1960 - 1987

1. Koko pääoman tuotto prosentti (vasen asteikko)
2. Oman pääoman tuotto prosentti (oikea asteikko)
3. Vakavaraisuusaste (oikea asteikko)

TAULUKKO 3. PÄÄÖMAN TUOTTOPROSENTIN TUNNUSLUKUIJEN KESKIARVOT, %

Vuodet	1960 - 1969	1970 - 1979	1980 - 1987	1960 - 1987
Oman pääoman tuotto prosentti	14.8	9.9	8.7	11.3
Koko pääoman tuotto prosentti	0.33	0.22	0.23	0.26
Vakavaraisuusaste	4.20	4.36	3.77	4.33

Etsittäessä syitä pankkien tilinpäätöspolitiikan muuttumiseen voidaan todeta, että näytetyn voiton pienentymiseen pankeissa ovat myötävaikuttaneet vuonna 1969 voimaan tulleen uuden elinkeinoverolain melko liberaalit poisto- ja varaussäännökset sekä verojen minimoinnin periaatteen yleistyminen verotuksen kiristyessä. 1960-luvulla pankkien oli mahdollista näyttää suurempia voittoja ilman veroseuraamuksia, koska ne saattoivat ansaita verovapaita tuloja asuntotuotannon verohuojennuslakien perusteella antamistaan lainoista sekä valtion obligaatioiden indeksihyvityksistä. Myös luottotappiovarausten rinnastaminen puolesta määrästään omaan pääomaan vuodesta 1979 alkaen on kannustanut pankkeja keräämään omaa pääomaa varauksia kasvattamalla pikemminkin kuin ankarasti verotetun näytetyn nettovoiton kautta.

Pankkisektorin nettovoitto eli voitto poistojen, varausten muutosten ja verojen jälkeen ei siten kuvaa pankkien todellista tulosta, vaan näytetyn voiton määrän sanelevat lähinnä verojen minimointi- ja osingonjakotarpeet. Jotta tilinpäätöspolitiikan muutosten vaikutukset saataisiin neutraloitua voitosta, olisi näytettyä voittoa korjattava ylisuurten poistojen ja varausten vaikutuksella (ks. kohta 4.4). Tällaista arvionvaraista oikaisua ei tässä ole koko pankkisektorin osalta tehty.

4 ERI PANKKIRYHMIEN KANNATTAVUUDEN KEHITYS

Seuraavassa tarkastellaan liike-, säästö- ja osuuspankkien kannattavuuden kehitystä vuosina 1974 - 1987 edellä esitettyä koko pankkisektorin kehitystaustaa vasten. Postipankki ja kiinnitysluottopankit on jätetty vertailun ulkopuolelle, jotta keskenään vertailtavat ryhmät eivät poikkeaisi liian paljon toisistaan toiminnaltaan. Esitettävät luvut perustuvat virallisiin oikaisemattomiin tase- ja tulostietoihin. Tasekeskiarvot kullekin vuodelle on laskettu kuukausitaseiden keskiarvoina.

Vertailtaessa eri pankkiryhmiä OKO ja SKOP on luettu liikepankkeihin juridisen luonteensa ja yhtenevien toimintarajoitustensa takia. Konserniajatteluun perustuvaa vertailua, joka sisällyttäisi OKO:n

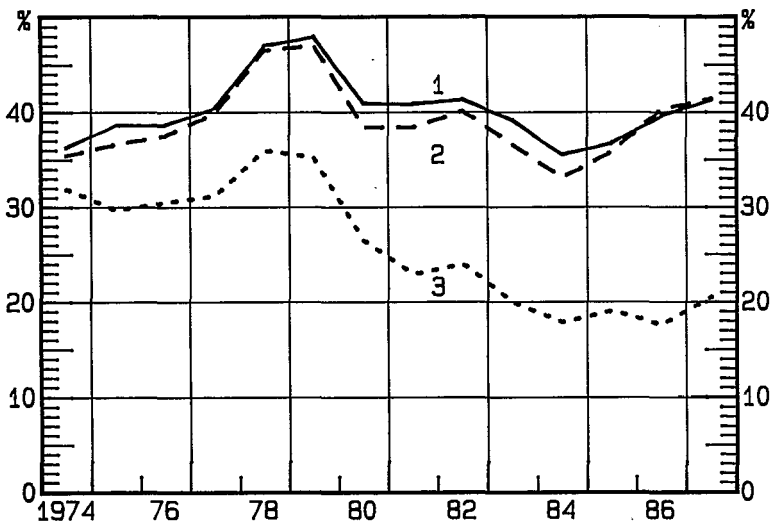
osuuspankkeihin ja SKOP:n säästöpankkeihin, ei ole voitu tietojen puuttumisen vuoksi toteuttaa. Kyseinen vertailu olisi mahdollista tehdä vasta 1980-luvulta.

4.1 Liike-, säästö- ja osuuspankkien korkokateprosentit

Korkokateprosentti mittaa pankeille jäävää osuutta korkotuotoista. Säästö- ja osuuspankkien korkokateprosentin kehitys on ollut miltei täysin samanlaista. Yllättävää on se, että vuodesta 1980 alkanut aleneva trendi on katkennut vuonna 1984, jonka jälkeen korkokateprosentti on alkanut kasvaa. Koko tarkasteluajana korkokateprosentti on kasvanut säästö- ja osuuspankeilla runsaasta 35 prosentista vuonna 1974 runsaaseen 40 prosenttiin vuonna 1987 (kuvio 4).

KUVIO 4. KORKOKATEPROSENTTI PANKKIRYHMITÄIN V. 1974 - 1987

1. Osuuspankit
2. Säästöpankit
3. Liikepankit

Liikepankkien korkokateprosentin kehitys on poikennut selvästi säästö- ja osuuspankkien vastaavasta kehityksestä. Niiden korkokateprosentti on 1970-luvun loppupuolella ollut noin 10 prosenttiyksikköä pienempi kuin paikallispankkien. Lisäksi korkokateprosentti on liikepankeilla pienentynyt noin 30 prosentista vuonna 1974 noin 20 prosenttiin vuonna 1987. Liikepankkien korkokateprosentti on siten enää vain puolet siitä mitä se on säästö- ja osuuspankeilla. Tärkeimpänä syynä mainittuihin eroihin on suurempi korkeakorkoisten talletusten osuus liikepankeissa sekä markkinakorkoisten talletusten osuuden kasvu etenkin 1980-luvun alkupuolella.

Korkea korkokateprosentti viittaa siihen, että säästö- ja osuuspankit ovat selvästi haavoittuvampia korkokilpailun lisääntyessä. Tämä tulee ajan mittaan painamaan niiden korkomarginaaleja lähemmäksi liikepankkien vastaavia marginaaleja.

4.2 Liike-, säästö- ja osuuspankkien käyttökateen tasesuhteet

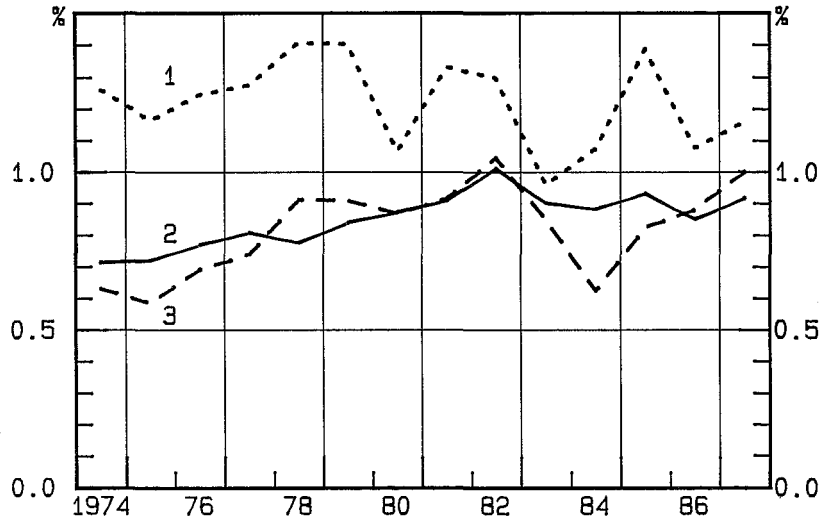
Käyttökateen tasesuhde mittaa pankeille jäävää bruttovoittoa taseeseen suhteutettuna. Esimerkiksi vuosina 1974 - 1987 liikepankkien taseen loppusumman jokainen 100 markkaa toi bruttovoittoa keskimäärin 1.20 markkaa; säästö- ja osuuspankeilla vastaava luku oli vajaat 80 penniä.

Käyttökateen suhde keskitaseeseen on kasvanut trendinomaisesti säästö- ja osuuspankeilla noin 0.6 prosentista lähes 1.0 prosenttiin vuosina 1974 - 1987. Samana aikana liikepankkien käyttökatesuhde on vaihdellut selvästi enemmän ja alentunut hyvin lievästi kehityssuunnaltaan (kuvio 5).

Käyttökateen tasesuhteella mitattuna liikepankkien kannattavuus on keskimäärin ollut huomattavasti parempi kuin säästö- ja osuuspankkien, vaikka viimeksi mainitut ovat selvästi kuroneet liikepankkien etumatkaa umpeen. Koko pankkisektorin kannattavuuden kehityksessä vuosina 1974 - 1982 näkyvä nousu johtuu valtaosin säästö- ja osuuspankkien kannattavuuden kohentumisesta (ks. kuviot 2 ja 5).

KUVIO 5. KÄYTTÖKATE PER KESKITASE PANKKIRYHMITÄIN V. 1974 - 1987

1. Liikepankit
2. Osuuspankit
3. Säästöpankit

Kansainvälisten tutkimusten perusteella sekä liike- että säästö- ja osuuspankkien kannattavuutta voidaan pitää tyydyttävänä verrattuna vastaavien ulkomaisten pankkien kannattavuuteen (ks. seuraava Hembergin artikkeli ja lähdeluettelo). Säästö- ja osuuspankit ovat lähenemässä asettamaansa yhden prosentin keskimääräistä tavoitetta. Suomalaisen liikepankkien kannattavuus on kuitenkin selvästi alle ruotsalaisten liikepankkien kannattavuuden ja vähimmäistavoitteen, joksi suuret ruotsalaiset pankit ovat asettaneet vähintään 1.7 % taseen loppusummasta.

Tulossa olevat uuden talletuspankkilain vakavaraisuusmääräykset (8 %:n oman pääoman vaatimus) edellyttävät pankeilta aikaisempaa selvästi parempaa kannattavuutta, jotta oman pääoman tuottoprosentti voitaisiin pitää ennallaan.

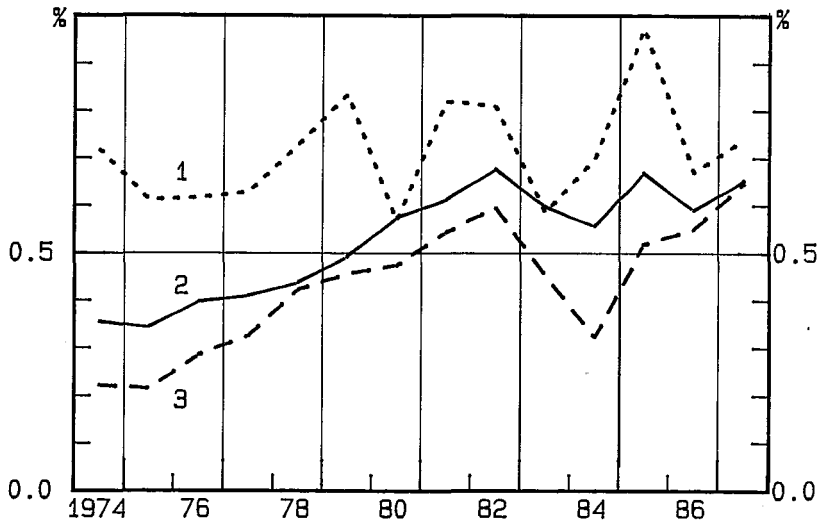
4.3 Liike-, säästö- ja osuuspankkien pääoman tuotto prosentit

Koko pääoman tuotto prosentti, joka on laskettu nettovoiton ja varausten lisäyksen suhteena oman ja vieraan pääoman summaan, on kasvanut trendimäisesti kaikilla pankkiryhmillä vuosina 1974 - 1987. Liikepankkien tuotto prosenttin kasvu on kuitenkin vähäinen verrattuna sekä säästö- että osuuspankkien tuotto prosentteihin, jotka ovat suunnilleen kaksinkertaistuneet.

Sen sijaan koko pääoman tuotto prosentti on ollut liikepankeilla keskimäärin selvästi suurempi kuin säästö- ja osuuspankeilla, joskin ero on 1980-luvun kuluessa supistunut. Myös koko pääoman tuotto prosenttin heilahtelut vuodesta toiseen ovat liikepankeilla olleet selvästi muita suurempia. Paikallispankkien tuotto prosenttien kehitys on ollut yllättävän vakaata vain vuosia 1983 - 1984 lukuun ottamatta (kuvio 6).

KUVIO 6. KOKO PÄÄOMAN TUOTTO PROSENTTI PANKKIRYHMITÄIN V. 1974 - 1987

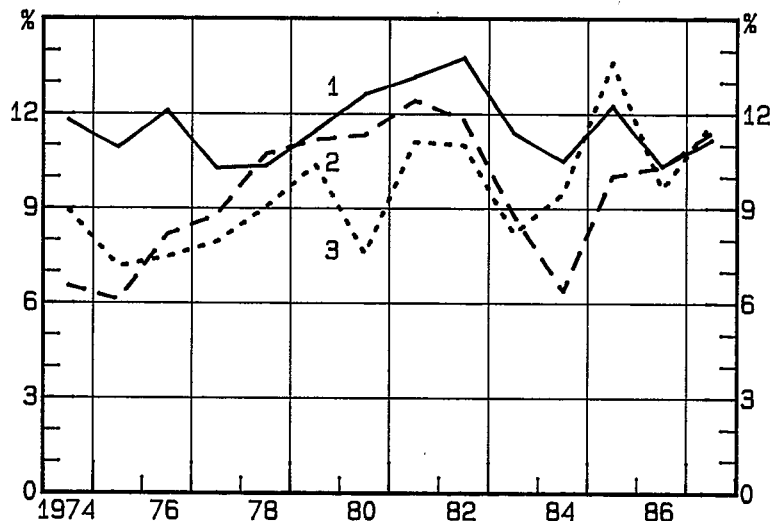
1. Liikepankit
2. Osuuspankit
3. Säästöpankit

Oman pääoman tuotto prosentti, joka on laskettu nettovoiton ja varausten lisäyksen suhteena oman pääoman ja varausten summaan, on myös kasvanut selvästi kaikilla pankkiryhmillä 1974 - 1987 (kuvio 7). Suurin eli keskimäärin 11.6 % se on osuuspankeilla. Liike- ja säästöpankeilla keskiarvo on suunnilleen sama 9.5 %.

KUVIO 7. OMAN PÄÄOMAN TUOTTO PROSENTTI PANKKIRYHMITTÄIN V. 1974 - 1987

1. Osuuspankit
2. Säästöpankit
3. Liikepankit

Oman pääoman tuoton vertailussa eri pankkiryhmien kesken on otettava huomioon erot pankkilakien vakavaraisuusmääräyksissä. Liikepankeiltahan määräykset ovat edellyttäneet 4 prosentin ja paikallispankeilta vain 2 prosentin vähimmäisvakavaraisuutta. Tämä ero on antanut paikallispankeille suuremman mahdollisuuden nostaa oman pääoman tuotto prosenttia velkaantumisen vipuvaikutusta hyväksi käyttäen. Jos esimerkiksi sekä liike- että paikallispankilla koko pääoman tuotto prosentti on 0.6 %,

mutta vakavaraisuus on edellisellä 6 % ja jälkimmäisellä 4 %, ovat vastaavat oman pääoman tuotto prosentit oheisen laskelman mukaan 10 % ja 15 %. Erot ovat kylläkin tasoittumassa vakavaraisuusmääräysten yhtenäistyessä uusissa tulossa olevissa pankkilaeissa.

ESIMERKKILASKELMA VAKAVARAISSUUSEROJEN VAIKUTUKSESTA

Kaava:	Koko pääoman tuotto prosentti	=	vakavaraisuusprosentti	x	oman pääoman tuotto prosentti
Liikepankki	0.6 %	=	6 %	x	10 %
Paikallispankki	0.6 %	=	4 %	x	15 %

Taulukkoon 4 on yhteenvedona koottu eri pankkiryhmien kannattavuuden tunnuslukujen keskiarvot. Eri tunnuslukujen osoittama kannattavuusjärjestys on yhdenmukainen käyttökateen tasesuhteen, käyttökateprosentin ja koko pääoman tuotto prosenttien osalta. Kannattavimpia ovat liikepankit ja heikoimmin kannattavia säästöpankit. Osuuspankit jäävät järjestyksessä näiden väliin. Toisenlaista kannattavuusjärjestystä osoittaa oman pääoman tuotto prosentti. Sen mukaan osuuspankit ovat kannattavin pankkiryhmä ja liikepankit heikoin. Viimeksi mainittuun tunnuslukuun vaikuttavat kuitenkin oman pääoman määrissä eli vakavaraisuudessa esiintyvät erot.

Vakavaraisuuden tunnusluku, joka on laskettu oman pääoman ja varausten yhteismäärän suhteena keskitaseeseen, osoittaa, että paikallispankkien vakavaraisuus on ollut noin 40 % pienempi kuin liikepankkien keskimääräinen vakavaraisuus 7.45 %. Paikallispankkien ja ulkomaisomisteisten pankkien liikepankkeja suurempi velkaantumisaste on vipuvaikutuksen kautta nostanut oman pääoman tuotto prosenttia 1974 - 1987 seuraavasti:

-	säästöpankit	3.8 prosenttiyksikköä
-	osuuspankit	4.5 "
-	ulkomaisomisteiset	5.1 "

Jos kaikkien pankkiryhmien vakavaraisuus vakioitaisiin samaksi kuin liikepankkien vakavaraisuus ja oman pääoman tuotto prosentit laskettaisiin uudelleen, olisi kannattavuusjärjestys sama kuin kolmen ensiksi mainitun mittarin mukaan.

TAULUKKO 4. ERI PANKKIRYRYHMIEN KANNATTAVUUDEN TUNNUSLUKUJEN KESKIARVOT 1974 - 1987, %

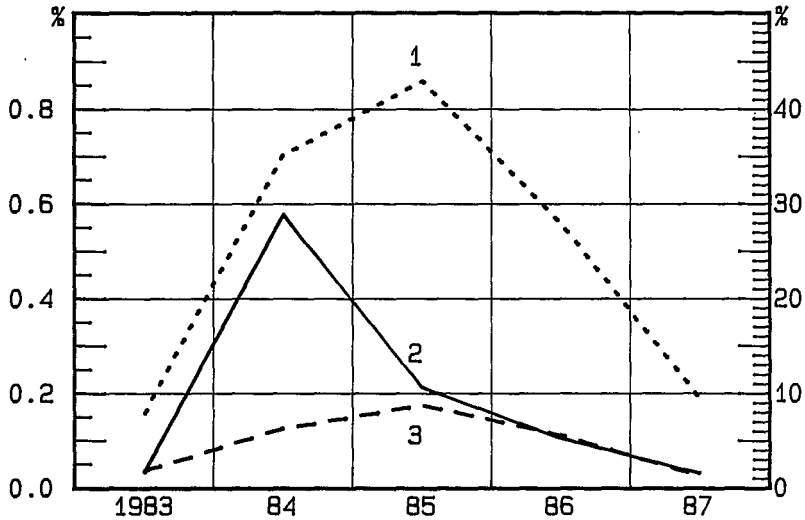
Tunnusluku	Liike- pankit	Osuus- pankit	Säästö- pankit	Ulkomais- omisteiset
Käyttökateen tasesuhde	1.22	0.85	0.82	0.49
Käyttökateprosentti	11.76	8.58	7.85	4.77
Koko pääoman tuotto- prosentti	0.71	0.53	0.43	0.34
Oman pääoman tuotto- prosentti	9.52	11.59	9.58	9.62
Vakavaraisuusaste	7.45	4.57	4.49	3.53

Ulkomaisomisteiset pankit, joista ensimmäiset aloittivat toimintansa Suomessa vuonna 1982, pystyivät pienten omien pääomien turvin aluksi lisäämään kannattavuuttaan ja tehostamaan kilpailua rahan tukkumarkkinoilla. Korko- ja valuuttasäätelyn asteittainen vapauttaminen on etenkin vuosina 1985 - 1987 kaventanut näiden pankkien marginaaleja, mikä on näkynyt niiden kannattavuuden jyrkkänä huonontumisena (kuvio 8). Kotitalouksilta kerättävän verovapaan halpakorkoisen talletuspohjan puuttuminen sekä tytäryhtiömuodosta johtuvat toimintarajoitukset ovat johtaneet siihen, että näiden pankkien suhteellinen merkitys on tois-
taiseksi jäänyt hyvin vähäiseksi. Niiden tase ja liikevaihto olivat kummatkin vain 1.5 % suomalaisten pankkien vastaavista luvuista vuosina 1983 - 1987.

Vaikka ulkomaisten pankkien merkitys taseen koolla mitattuna on pysynyt vähäisenä, ovat nämä pankit hinnoittelupolitiikallaan ja uusilla pankkituotteillaan lisänneet selvästi kilpailua liikepankkisektorissa. Kilpailu on kiristynyt etenkin valuuttakaupassa, takauksissa, ulkomaisissa maksupalveluissa sekä ulkomailta välitetyissä luotoissa. Tämä on näkynyt liikepankkien marginaalien kaventumisena ja yhtenäishinnoittelun poistumisena. Ulkomaisomisteiset pankit ovat tarjonneet suomalaisille yrityksille uuden vaihtoehtoisen pankkipalvelukanavan, jonka avulla yritykset ovat voineet kilpailuttaa kotimaisia pankkeja.

KUVIO 8. ULKOMAISOMISTEISTEN PANKKIEN KANNATTAVUUS V. 1983 - 1987

1. Käyttökate/keskitase (vasen asteikko)
2. Oman pääoman tuotto prosentti (oikea asteikko)
3. Käyttökate/tuotot yhteensä (oikea asteikko)

4.4 Esimerkki kannattavuuden tunnuslukujen oikaisusta

Liikepankkien pankkitoiminnan mahdollisimman oikean tuloksen laskemiseksi on niiden tuloslaskelman osoittamista tuotoista poistettava viime vuosina yleistyneet kiinteistöjen myynneistä saadut satunnaiset tulot. Kiinteistöjen myyntitoimintaa ei voida pitää varsinaisena pankkitoimintana, koska laki kieltää pankeilta ammattimaisen kiinteistötoiminnan. Satunnaiset myynnit ulkopuolisille tai saman pankkiryhmän sisällä tarjoavat pankeille mahdollisuuden kokonaistuloksensa parantamiseen, jos varsinaisen pankkitoiminnan tulos on ollut heikko tai epätydyttävä.

Jäljempänä olevassa laskelmassa satunnaiset myyntituotot, joista valtaosa on saatu kiinteistöistä, muodostavat suurimman tuottojen oikaisu-

erän. Kulujen oikaisuna vain vastuuvajauksen muutokset omalle eläkesäätiölle on otettu laskelmaan. Myös satunnaiset kulut, jotka eivät kuulu pankkitoimintaan, tulisi eliminoida. Lisäksi pankkitoiminnan verovapaat tulot, jotka on kirjattu ohi voiton oman pääoman kasvuksi, sekä verotuksessa vähennyskelvottomat menot, jotka on vastaavasti kirjattu vähennyksenä omasta pääomasta, on otettava huomioon. Poistojen osalta on tehty kaavamainen ylisuurten poistojen oikaisu, joka on karkeasti arvioitu kolmasosaksi tehdyistä poistoista. Vastaavanlainen oikaisu on tehty ylisuurten varausten osalta; ne on arvioitu puoleksi varausten muutoksesta tilinpäätöksessä.

LIIKEPANKKIEN TULOKSEN OIKAISUERÄT VUOSILTA 1983 - 1987, MILJ. MK
(- näytettyä tulosta vähentävä vaikutus, + lisäävä vaikutus)

Oikaisuerä/vuosi	1983	1984	1985	1986	1987
1 Satunnaiset tuotot	-10	-193	-424	-405	-206
2 Eläkesäätiön vastuuvajauksen kasvu	-8	-31	-5	-3	+2
3 Kirjaukset omaan pääomaan				+152	
4 Ylisuuret poistot ¹	+80	+105	+140	+150	+185
5 Ylisuuri varausten kasvu ²	+145	+210	+470	+200	+565
= Oikaisuerät yhteensä, netto	+207	+91	+181	+94	+546

1) Suomessa poistot tehdään tilinpäätöksessä elinkeinoverolain (EVL) sallimien maksimiprosenttien mukaan lähes poikkeuksetta ja ne ylittävät selvästi taloudellisen käyttöiän mukaiset poistot. Esimerkiksi kivisistä toimistorakennuksista EVL sallii 5 %:n vuosipoiston, kun Suomen Metsäteollisuuden Keskusliiton vastaava suositus suunnitelman mukaiseksi poistoksi on 2.5 %. Laskelmassa on ylipoistoksi oletettu kolmaosa tehdyistä poistoista. Ylipoiston todellisen määrän voivat arvioida vain pankit itse.

2) Luottotappio- sekä vaihto- ja sijoitusomaisuusvarauksen kasvu tilinpäätöksessä perustuu yleensä elinkeinoverolain sallimiin maksimivarauksiin, ei tulevaan tappiovaaraan. Ylisuuren osuuden varausten lisäyksestä voivat arvioida vain pankit itse.

Oikaistu käyttökate kullekin kalenterivuodelle saadaan, kun tilinpäätöksen mukaista käyttökate korjataan edellä esitetyillä oikaisuerillä 1 ja 2. Oikaistu voitto on vastaavasti tilivuoden voitto korjattuna kaikkien oikaisuerien 1 - 5 nettosummalla.

LIIKEPANKKIEN OIKAISTU KÄYTTÖKATE JA VOITTO 1983 - 1987, MILJ. MK

	1983	1984	1985	1986	1987
Virallinen käyttökate	972	1 375	2 222	2 086	2 741
./. Oikaisuerät (1 + 2)	- 18	- 224	- 429	- 408	- 204
= Oikaistu käyttökate	954	1 151	1 793	1 678	2 537
Virallinen voitto	302	477	622	898	865
./. Oikaisuerät yhteensä	+207	+91	+181	+94	+546
= Oikaistu voitto	509	568	803	992	1 411

OIKAISUJEN VAIKUTUS TUNNUSLUKUIHIN

	1983	1984	1985	1986	1987
Oikaistu käyttökateprosentti	8.8	7.9	10.2	9.4	11.3
Virallinen "	9.0	9.3	12.3	11.5	12.1
Oikaistu - virallinen	0.2	1.4	2.1	2.1	0.8
Oikaistu tuottoprosentti	0.50	0.44	0.50	0.51	0.60
Virallinen koko pääoman tuottoprosentti	0.30	0.37	0.39	0.46	0.36
Oikaistu - virallinen	0.20	0.07	0.11	0.05	0.24

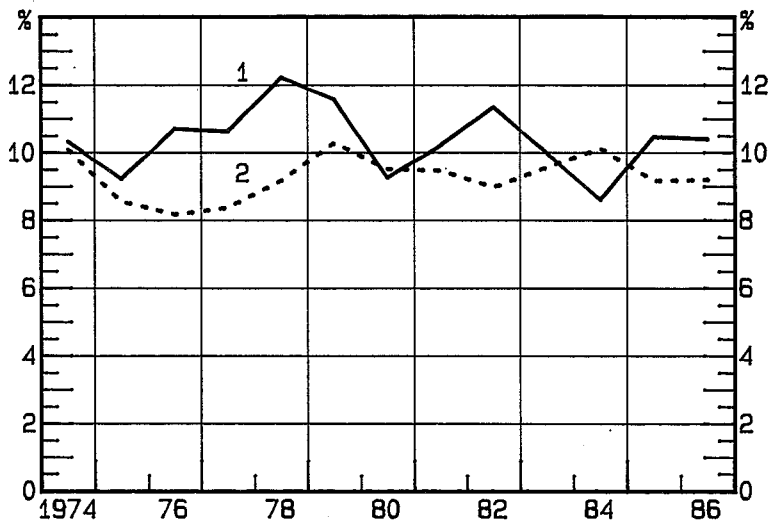
Edellä esitetyt tuloslaskelmaoikaisut ja niiden perusteella lasketut korjatut kannattavuuden tunnusluvut on laadittu esimerkinomaisesti havainnollistamaan oikaisumenettelyä. Tehdyt oikaisut ovat vain suuntaa antavia, ja niiden todellista määrää ei ole pyritty tässä tarkasti selvittämään. Taulukosta kuitenkin ilmenee, että erilaisten satunnaisten tulo- ja menoerien eliminointi käyttökatteesta pienentää varsinaisen pankkitoiminnan käyttökateen viralliseen käyttökatteeseen verrattuna. Vuosina 1985 - 1986 oikaisun vaikutus on lähes 20 prosenttia. Virallisen voiton oikaisu, joka satunnaisten erien ohella sisältää ylisuurten poistojen ja varausten korjauksen, lisää pankin oikaistua voittoa viralliseen verrattuna. Oikaisun vaikutus saattaa olla huomattava kuten vuosina 1983 ja 1987.

5 PANKKITOIMINNAN KANNATTAVUUS TEOLLISUUSTOIMINNAN KANNATTAVUUTEEN VERRATTUNA

Pankkitoiminta ei tapahdu irrallaan muusta yhteiskunnasta, vaan pankit ovat sidoksissa talletus- ja luottoasiakkaisiinsa monin tavoin. Etenkin pankkien yritysasiakkaita kiinnostaa se, miten kannattavasti ja tehokkaasti pankit toimivat. Myös osakesijoittajia kiinnostaa, mikä on pankkien kannattavuus ja mikä on niiden kyky jakaa osinkoa ja maksaa korkoa verrattuna muihin toimialoihin.

KUVIO 9. KÄYTTÖKATEPROSENTTI PANKKITOIMINNASSA JA TEOLLISUUDESSA V. 1974 - 1986

1. Pankkitoiminta
2. Teollisuus

Verrattaessa pankkien ja teollisuuden kannattavuutta toisiinsa on otettava huomioon, että eräät tunnusluvut eivät ole vertailukelpoisia ilman oikaisuja. Esimerkiksi oman pääoman tuotto prosentteja ei voi sellaisinaan verrata, koska teollisuuden omavaraisuusaste on noin 30 %, mutta pankkien vain viides- tai kuudesosa tästä. Pankkien suurempi velkaantumisaste kasvattaa vipuvaikutuksen kautta oman pääoman tuottoa teollisuuden tuottoa paremmaksi, vaikka koko pääoman tuottoaste olisi kummallakin täsmälleen sama. Tämän vinoutuman poistamiseksi eräät analyysilaitokset ovat alkaneet laskea vakavaraisuudella normeerattua oman pääoman tuottoastetta, jossa kaikille verrattaville kohteille on asetettu sama vakavaraisuusaste.

Hankalien oikaisulaskelmien välttämiseksi on kuviossa 9 verrattu pankkien ja teollisuuden kannattavuutta käyttökateprosentin perusteella. Käyttökateprosentti mittaa molempien toimialojen kokonaiskannattavuutta ennen poistojen, varausten muutosten ja verojen vähentämistä voitosta. 1970-luvun loppupuolella teollisuuden kannattavuus on ollut jonkin verran heikompi kuin pankkien kannattavuus, mutta 1980-luvulla se on parantunut lähes samaksi pankkien kanssa. Teollisuuden ja pankkitoiminnan kannattavuudessa ei siten liene mainittavaa eroa käytetyn tunnusluvun perusteella arvioituna.

6 TULEVAISUUDENNÄKYMÄÄ

Pankkitoiminnan kannattavuus on joutumassa Suomessa koetukselle 1990-luvulle siirryttäessä. Toistaiseksi se on kuitenkin pysynyt kohtuullisena ilman sanottavia konttorien ja henkilökunnan supistamisia. Kannattavuuden ylläpitämistä ovat tukeneet ripeänä jatkunut taloudellinen kasvu ja rahoitus- ja pääomamarkkinoiden yllättävän voimakas laajentuminen. Kasvun pysähtymien tai huomattava hidastuminen jatkossa tuonevat esille pankkien perinteiset ongelmat, ylisuuren henkilökunnan ja liian tiheän konttoriverkon.

Korko- ja valuuttasäätelyn asteittainen vapauttaminen ei ole pankeissa sanottavasti vielä näkynyt korkokilpailuna kotitalouksien talletuksista, koska sitkeään juurtunutta talletusten verohuojennus- ja korkokartelli-

järjestelmää on edelleen jatkettu. Kotitaloudet ovat lähinnä olleet säätelyn poistamisen maksumiehinä luottokorkojen noustua selvästi korkosäätelyn purkamisen jälkeen. Sen sijaan yritysasiakkaita säätelyn poisto on jo hyödyttänyt, sillä heidän luotto- ja talletuskorkonsa määräytyvät markkinavoimien ja pankkien välisen kilpailun perusteella lähes kokonaisuudessaan. Liikepankkien korkokatteessa tämä on näkynyt selvänä supistumisena 1980-luvulla. Paikallispankeissa ei vastaavaa kehitystä ole tapahtunut, sillä valtaosa niiden asiakkaista on kotitalouksia. Korkokatteet ja kannattavuus ovat kuitenkin vaarassa, kun kotitaloudet alkavat pontevammin etsiä talletuksilleen markkinakorkoa vastaavaa tuottoa. Tällöin pankit joutuvat aloittamaan rakenteensa ja yksikkökokonsa rationalisoinnin pysyäkseen edelleen riittävän kannattavina ja vakavaraisina.

Uusien tiukempien vakavaraisuusmääräysten tulo 1990-luvun alussa edellyttää pankeilta nykyistä parempaa kannattavuutta, jotta omalle pääomalle voitaisiin maksaa sama tuotto kuin aikaisemmin. Vakavaraisuusprosentin nosto 4:stä 8:aan puolittaa oman pääoman tuottoprosentin, jos koko pääoman tuottoprosentti pysyy ennallaan. Jotta oman pääoman tuottoprosentti pysyisi ennallaan, olisi koko pääoman tuottoprosentti (voitto/tase) nostettava kaksinkertaiseksi. Esimerkki osoittaa, millainen kustannus vakavaraisuusvaatimuksen nostamisesta seuraa pankkijärjestelmälle ja koko yhteiskunnalle. Suurempaa riskiensietokykyä ei voi saada ilmaiseksi. Käytännössä liikepankkien vakavaraisuus on jo tällä hetkellä lähellä 8 prosenttia, ja suurimmat paineet vakavaraisuuden parantamisessa kohdistuvat paikallispankkeihin.

Sekä yritysten että yksityishenkilöiden ulkomaisten sijoitusmahdollisuuksien kasvu ja ulkomaisten pankkien lisääntyvä kilpailu tulevat tehostamaan suomalaisten pankkien toimintaa nykyisestä. Myös mahdollinen EY-integraation toteutuminen lisää kilpailua ja poistaa rajoituksia eri maiden pankkien väliltä. Toiminnan tehostamisen tulisi näkyä pankkien hinnoittelussa sekä marginaaleissa ja koitua myös pankkiasiakkaiden hyödyksi alemmina pankkipalvelujen kustannuksina ja korkeampina talletuskorkoina.

Suomalainen pankkijärjestelmä ei selvästikään ole vielä sopeutunut säännöstelyn jälkeiseen markkinavoimien ohjaamaan vapaan kilpailun

talouteen. Eniten muutoksiin on valmistautunut liikepankkisektori, jolla ulkomaisen toimipaikkaverkon kautta on ollut jatkuva tuntuma kansainvälisiin markkinoihin ja kansainväliseen kilpailuun. Joustava sopeutuminen edellyttää uusien strategioiden ja muutosten suunnittelua sekä toteutusta jo nyt. Mitä myöhemmin tarvittaviin toimenpiteisiin ryhdytään, sitä heikommassa asemassa suomalaiset pankit ovat suhteessa koti- ja ulkomaisiin kilpailijoihinsa.

7 YHTEENVETO

Pankkisektorin kannattavuus ja vakavaraisuus ovat ne tukipilarit, jotka takaavat rahoitusmarkkinoiden häiriöttömän toiminnan taloudessa. Järkevän raha- ja valuuttapolitiikan harjoittamismahdollisuuden kannalta niiden kunnossaolo on tärkeää. Tämän vuoksi pankkien kannattavuuden ja toiminnan seuranta sekä analysointi on pitkään kuulunut yhtenä osana keskuspankin tehtäviin.

Pankkien kannattavuuden mittaaminen ja sen tuottamat tulokset ovat riippuvaisia mm. kohdealueen laajuudesta ja yhdenmukaisuudesta, voiton laskentaperiaatteista, käytettävistä tunnusluvuista sekä toiminnan luonteesta. Erityisenä ongelmana ovat ajan mittaan tapahtuvat laskentatietojen sisällön muutokset, tase- ja tuloslukujen helppo manipulointavuus sekä verosäännösten aiheuttamat vääristymät taseessa ja tuloslaskelmassa. Mahdollisimman totuudenmukainen kuva pankkien todellisen kannattavuuden kehityksestä edellyttäisi laajoja oikaisulaskelmia, joista artikkelissa esitetään vain esimerkki.

Suomalaisen pankkisektorin kannattavuus näyttäisi virallisten tasetietojen mukaan selvästi parantuneen siirryttäessä 1960-luvulta 1970- ja 1980-luvuille. Tätä osoittaa käyttökatteen suhde taseeseen ja omaan pääomaan. Heikkenevää kannattavuuskehitystä osoittavat tunnusluvut, käyttökatteprosentti sekä pääoman tuotto prosentit, sisältävät kirjanpito- ja verolakien sekä pankkien tilinpäätöspolitiikan muutosten takia vääristymiä, jotka aliarvioivat pankkien tuloksen kehitystä. Lukujen oikaisu ilmeisesti tukisi kahden ensiksi mainitun tunnusluvun välittämää kehityskuvaa. Verrattaessa pankkitoiminnan ja teollisuuden

kannattavuutta vuosina 1974 - 1986 ei siinä 1980-luvulla voitu havaita mainittavaa eroa.

Eri pankkiryhmistä, joista on vertailukelpoisia voimassa olevan kirjanpitolain mukaisia tasetietoja vain vuosilta 1974 - 1987, olivat kannattavimpia liikepankit ja heikoimmin kannattavia ulkomaisomisteiset Suomessa toimivat pankit. Kannattavuusjärjestyksessä näiden väliin jäävistä osuus- ja säästöpankkiryhmistä olivat osuuspankit säästöpankkeja parempia.

Käytetyistä tunnusluvuista käyttökateprosentti, käyttökateen tasesuhde ja koko pääoman tuotto prosentti antoivat yhdenmukaisen kannattavuusjärjestyksen eri pankkiryhmille. Vain oman pääoman tuotto prosentti antoi poikkeavan järjestyksen, mutta tämä oli selitettävissä vakavaraisuusasteen eroilla eli ns. velkaantumisen vipuvaikutuksella.

Suomalaisten pankkien kannattavuuden tulevaisuudennäkymiä varjostavat kilpailun kiristyminen, korko- ja valuuttasäännöstelyn loppuminen, uusien vakavaraisuusmääräysten tulo sekä EY-integraation tuoma ulkomainen kilpailu. Sopeutuminen uusiin kilpailuoloihin edellyttää pankkien toiminnan tehostamista, yhteistyön lisäämistä ja suurempien yksiköiden luomista.

LÄHTEET

DAVIS, R.G. (1986) The Recent Performance of the Commercial Banking Industry, Federal Reserve Bank of New York Quarterly Review, Summer 1986.

HÄMÄLÄINEN, S. (1987) Selviävätkö pankit uusista haasteista, Kansantaloudellinen aikakauskirja 1987, nide 2.

LEPPINIEMI, J. (1985) Pankin kannattavuus ja kassavirta -analyysi, teoksessa "Kassavirrat ja kannattavuus".

OECD (1987) Bank Profitability - Financial Statements of Banks with Methodological Country Notes 1980 - 1984, OECD Pariisi.

OECD (1987) Bank Profitability, Statistical Supplement, Financial Statements of Banks 1981 - 1985, OECD Pariisi.

OECD (1988) Bank Profitability, 1980 - 1985: Recent Trends and Structural Features, Special Feature in Financial Market Trends, November 1987.

REVELL, J.R.S. (1980) Costs and Margins in Banking: An International Survey, OECD Pariisi.

REVELL, J.R.S. (1985) Costs and Margins in Banking, Statistical Supplement 1978 - 1982, OECD Pariisi 1985.

SINKEY, J. (1983) Commercial Bank Financial Management, New York.

TIIVOLA, M. (1985) Pankkien kannattavuuden mittaamisongelmia, Unitas 1985, nide 2.

VIHRIÄLÄ, V. (1989) Pankkien marginaali ja kilpailukyky, Kansantaloudellinen aikakauskirja 1989, nide 1.

Tilastokeskuksen pankkitilastot vuosilta 1960 - 1987.

Liikepankkien vuosikertomukset ajalta 1974 - 1987.

Utkomaisomisteisten pankkien vuosikertomukset ajalta 1983 - 1987.

Suomen Pankin julkaisuja aihepiiristä:

ALHONSUO, S. (1989) Rahoitus- ja pankkitoiminnan tehokkuus Suomessa, Suomen Pankin keskustelualoitteita 4/89, 9.1.1989.

LAUTJÄRVI, H. (1982) Talletuspankkiryhmittymien kannattavuuden vertailu vuosina 1975 - 1980, Suomen Pankin rahapolitiikan osaston keskustelualoite RP 2/82, 30.11.1981.

SAARINEN, V. (1986) Pankkien oman pääoman kehitys, rakenne ja hankintakustannukset 1975 - 1985, RP 6/86, 16.10.1986.

SARSA, R. (1986/I) Liikepankkien kannattavuuskehitys 1969 - 1982, kansainvälinen vertailu, RP 1/86, 20.1.1986.

SARSA, R. (1986/II) Säästöpankkien kannattavuuskehitys 1962 - 1982, kansainvälinen vertailu, RP 5/86, 16.9.1986.

SARSA, R. (1986/III) Talletuspankkien kannattavuus ja tehokkuus 1978 - 1985, RP 9/86, 18.11.1986.

SARSA, R. (1987) Liike-, säästö- ja osuuspankkien konsernipohjainen kannattavuus ja tehokkuus 1980 - 1986, RP 7/87, 4.12.1987.

LIITE 1

PANKIN TULOSLASKELMARUNKO

	Korkotuotot
./.	Korkokulut
	<hr/>
=	Korkokate
+	Muut tuotot
	<hr/>
=	Nettotuotot
./.	Toimintakulut
./.	Luottotappiot
	<hr/>
=	Käyttökate
./.	Poistot
	<hr/>
=	Liikevoitto
./.	Varausten muutos
./.	Välittömät verot
	<hr/>
=	Tilivuoden tulos

PANKIN LIIKEVAIHTO

	Kokotuotot
+	Muut tuotot
	Valuutanvaihdosta
	Toimitusmaksut ja palkkiot
	Provisiot pankkitakauksista
	Arvopaperikaupan tulos
	Osingot ja osuuksien korot
	Kiinteistötulot
	Muut
	<hr/>
=	Kokonaistuotot = tuotot yhteensä
=	Liikevaihto

LIITE 2

PANKIN OIKAISTU TULOSLASKELMA

	Korkotuotot
./.	Korkokulut
<hr/>	
=	Korkokate
+	Muut tuotot
	./.
	Satunnaiset myyntituotot ¹
	./.
	Muut pankkitoiminnan ulkopuoliset tuotot
<hr/>	
=	Pankkitoiminnan oikaistut nettotuotot
./.	Toimintakulut
	+
	Satunnaiset myyntitappiot ²
	+
	Eläkesäätiön vastuuvajauksen vähennys./.
	lisäys
	+
	Muut pankkitoiminnan ulkopuoliset kulut
./.	Toteutuneet luottotappiot
<hr/>	
=	Pankkitoiminnan oikaistu käyttökate
./.	Poistot
	+
	Ylipoistot./.
	poistovajaus
<hr/>	
=	Pankkitoiminnan oikaistu liikevoitto
./.	Varausten lisäys
	+
	Ylisuuri osuus./.
	vajauksen osuus
<hr/>	
=	Pankkitoiminnan oikaistu voitto ennen veroja
./.	Välittömät verot (tilivuodelle kohdistetut)
<hr/>	
=	Pankkitoiminnan oikaistu voitto tilivuodelta
±	Satunnaiset myyntivoitot/-tappiot
±	Muun toiminnan tuotot/kulut
<hr/>	
=	Koko toiminnan voitto tilivuodelta

1) Muista tuotoista vähennetään niihin kirjatut satunnaiset myyntituotot sekä muut pankkitoiminnan ulkopuoliset tuotot.

2) Toimintakuluista vähennetään niihin kirjatut satunnaiset myyntitappiot sekä muut pankkitoiminnan ulkopuoliset kulut.

Kjell Hemberg

SUOMALAISTEN PANKKIKONSERNIEN KANNATTAVUUS VUONNA 1987 -
KANSAINVÄLINEN VERTAILU

1	TAUSTA	53
2	KANNATTAVUUSVERTAILUN AINEISTO JA TILINPÄÄTÖSKORJAUKSET	54
3	PANKKIKONSERNIEN KANNATTAVUUS VUONNA 1987	55
3.1	Kannattavuusmittarin valinta	55
3.2	Suomalaiset pankkikonsernit vuonna 1987	56
3.2.1	Kansallis-Osake-Pankki (KOP)	56
3.2.2	Suomen Yhdyspankki (SYP)	56
3.2.3	Postipankki-ryhmä (PSP)	57
3.2.4	Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankki (SKOP)	57
3.2.5	Yhteenveto	58
3.3	Ruotsalaiset pankkikonsernit vuonna 1987	61
3.3.1	Skandinaviska Enskilda Banken (SEB)	61
3.3.2	Svenska Handelsbanken (Handelsbanken)	61
3.3.3	Sparbankernas Bank (Swedbank)	62
3.3.4	PKbanken (PKbanken)	62
3.3.5	Yhteenveto	62
3.4	Englantilaiset pankkikonsernit	63
3.4.1	Barclays Plc (Barclays)	63
3.4.2	National Westminster Bank Plc (Nat. West.)	64
3.4.3	Midland Group (Midland)	65
3.4.4	Lloyds Bank Plc (Lloyds)	65
3.4.5	Yhteenveto	66
3.5	Yhdysvaltalaiset pankkikonsernit	66
3.5.1	Citicorp. (Citicorp.)	66
3.5.2	The Chase Manhattan Corporation (Chase)	67
3.5.3	Bank America Corporation (Bank America)	67
3.5.4	J.P. Morgan & Co. Incorporated (J.P. Morgan)	68
3.5.5	Manufacturers Hanover Corporation (Manufact. H.)	68
3.5.6	Yhteenveto	69
3.6	Pankkikonsernién kannattavuuskehityksen vertailu - keskeiset erot	69
4	JOHTOPÄÄTÖKSET	72
	LÄHTEET	74
	LIITE	75

1 TAUSTA

Suomalaisten pankkien kannattavuudesta vuonna 1987 on esitetty hyvinkin kirjavia arvioita. Pohjoismaisessa pankkivertailussa on mm. huomautettu, että ruotsalaiset Skandinaviska Enskilda Banken ja Svenska Handelsbanken saavat aikaan Ruotsissa pienemmällä henkilö- ja konttorimäärällä oleellisesti suuremman volyymin kuin Kansallis-Osake-Pankki ja Suomen Yhdyspankki Suomessa. Lisäksi on väitetty, että toiminnan tehokkuudessa on suuri ero kuten myös suurimpien ruotsalaispankkien ja suomalaispankkien kannattavuudessa. Suurimpien suomalaisten pankkien toimintakertomuksissa on pankkien taloudellista tulosta yleensä kuvattu ilmaisuilla tyydyttävä, varsin tyydyttävä tai hyvä. On väitetty, että suomalaisten pankkien tulokset ovat verraten vaatimattomat kansainvälisesti katsoen.

Pankkien kannattavuutta on viime vuosina tutkittu myös OECD:n julkaisuissa. Eräissä julkaisuissa, jotka sisältävät emopankkien mutta eivät pankkikonsernien tulos- ja tasetietoja, korostetaan mm., että tilinpäätöstiedot eivät ole täysin vertailukelpoisia, sillä kirjanpitosäännökset ja -käytäntö voivat maittain erota toisistaan huomattavasti. OECD:n julkaisuissa pankkien tilinpäätösinformaatiota ei ole tehty vertailukelpoiseksi suorittamalla tarpeellisia tilinpäätöskorjauksia. Tästä syystä numeroaineistoa on syytä käyttää kriittisesti.

Suomen Pankissa on myös suomalaisten emopankkien kannattavuuskehitystä vuosina 1969 - 1982 verrattu eräiden muiden maiden pankkien vastaavaan kehitykseen.

Tämän artikkelin tarkoituksena on analysoida suurimpien suomalaisten, ruotsalaisten, englantilaisten ja yhdysvaltalaisen pankkikonsernien kannattavuutta pääasiassa vuonna 1987 sekä vertailla näiden konsernien kannattavuutta keskenään. Tuona vuonna tapahtui kansainvälinen pörssiromahdus lokakuussa ja kolmannen maailman velanmaksuhäiriöt johtivat siihen, että varsinkin englantilaiset ja yhdysvaltalaiset pankit tekivät varsin suuria erityisluottotappiovarauksia antolainauksesta kehitysmaihin. Pankkikonsernien vuoden 1986 kannattavuutta tarkastellaan sen lisäksi käyttökäteen osalta. Kannattavuusanalyysin ja -vertailun lähteinä käytetään pankkikonsernien julkaisemia vuoden 1987 toimintakertomuksia.

2 KANNATTAVUUSVERTAILUN AINEISTO JA TILINPÄÄTÖSKORJAUKSET

Pankkien kannattavuutta arvioidaan konsernitilinpäätösten perusteella. Erilliset tilinpäätökset (esim. emopankkien tilinpäätökset) eivät välttämättä anna oikeaa kuvaa pankkiryhmän kannattavuudesta ja sen taloudellisesta asemasta. Vääristymiä voi syntyä mm. pankkien välisistä liiketapahtumista, keskinäisistä omistus-, saatava- ja velkasuhteista. Tällaisissa tapauksissa on suotavaa tarkastella erillisten pankkien asemasta tai niiden ohella pankkien muodostamaa konsernikokonaisuutta.

Kuten aikaisemmin on todettu, eri maiden tilinpäätöstiedot eivät sinänsä ole automaattisesti täysin vertailukelpoisia, koska kirjanpitosäännökset ja -käytäntö eroavat maittain toisistaan. Kannattavuusvertailussa on pyrkimyksenä kuitenkin ollut löytää yhteinen mittari, jotta tulokset olisivat vertailukelpoisia. Tämä ei onnistu kuitenkaan pelkästään toimintakertomusten perusteella, mikäli halutaan esittää luotettava ja yhdenmukainen keskinäinen vertailu. Tässä kannattavuusvertailussa on ulkomaisten pankkien tulos- ja taselaskelmia muokattu oleellisesti uudelleen vastaamaan paremmin suomalaisten pankkien tulos- ja taselaskelmia.

Ulkomaisten pankkien tuloslaskelmia on korjattu seuraavasti. Ruotsalaisten pankkien kokonaistuotot on määritelty siten, että liiketoiminnan tavanomaisiin tuottoihin on lisätty satunnaiset tuotot (extraordinära intäkter). Englantilaisten pankkien kokonaistuottoihin on vastaavasti lisätty pankkien osuudet osakkuusyhtiöiden voitoista (share of profit of associated companies).

Kokonaistuottoja on eritelty rahoitustoimintakatteeksi ja muiksi tuotoiksi. Ruotsalaisten pankkien osalta on tässä yhteydessä tehty korjauksia siten, että leasingtuotot on myös otettu huomioon rahoitustoimintakatteessa.

Ulkomaisten pankkien muita tuottoja ei ole mahdollista pelkästään toimintakertomusten perusteella eritellä tuotoiksi valuutanvaihdosta, toimitusmaksuiksi ja palkoiksi sekä provisioiksi pankkitakauksista. Eri pankkien arvopaperikaupan tuloksia ei myös ole mahdollista verrata toisiinsa luotettavalla tavalla eri ryhmittely- ja arvostuskäytännön vuoksi.

Muissa kuluissa on Postipankin osalta ylimääräinen eläkekulu (180 milj. markkaa) vähennetty ja otettu huomioon tuloksen järjestelyerissä. Muita eläkesäätiöille niiden vastuuvajauksen kattamiseen liittyviä korjauksia ei ole tehty. Ulkomaisten pankkien osalta on muihin kuluihin tehty korjauksia siten, että poistot on otettu huomioon vasta käyttökatteen jälkeen kuten Suomessa.

Vertailukelpoisen käyttökatteen esittäminen on niin ikään edellyttänyt luottotappioiden oikaisuja yhdysvaltalaisien pankkien osalta, koska sekä luottotappiot että luottotappiovarauksen muutos esitetään yhtenä eränä tuloslaskelmassa (provision for possible credit losses).

Ulkomaisten pankkien konsernitaselaskelmia on korjattu seuraavasti. Englantilaiset ja yhdysvaltalaiset pankit esittävät suomalaisista ja ruotsalaisista pankeista poiketen luottotappiovarauksensa taseen vastaava-puolella vähennyksenä antolainauskannasta, eivät erillisenä eränä taseen vastattavaa-puolella. Tästä syystä on englantilaisten ja yhdysvaltalaisien pankkien luottotappiovaraukset (provisions for bad and doubtful debts/allowance for possible credit losses) siirretty taseen vastaava-puolelta vastattavaa-puolelle.

3 PANKKIKONSERNIEN KANNATTAVUUS VUONNA 1987

3.1 Kannattavuusmittarin valinta

Oheisessa kannattavuustarkastelussa on käyttökatteen osuutta taseen loppusummasta käytetty ensisijaisena tulostittarina, sillä käyttökate mittaa yleensä pankkien varsinaisen toiminnan ylijäämää eikä sisällä harkinnanvaraisia eriä kuten poistoja ja varausten muutoksia. Tässä tarkastelussa ei kuitenkaan satunnaisia muita tuottoja ja muita kuluja ole voitu luotettavasti eliminoida kaikkien pankkien käyttökatteesta, vaan edellä mainitut erät sisältyvät käyttökatteeseen. Käyttökate-analyyseissä on lisäksi syytä pitää mielessä myös trading-salkun arvostukseen liittyvät ongelmat. Suomalaisen käytännön mukaan trading-salkku arvostetaan hankintahintaan, ellei sen arvo tilinpäätöspäivänä ole tätä alempi. Trading-salkun realisoituneet voitot ja tappiot kirjataan

tulokseen kuten myös realisoitumattomat arvonalennukset. Realisoitumattomia arvonnousuja ei sen sijaan kirjata. Yhdysvaltalaiset ja englantilaiset pankit arvostavat kuitenkin trading-salkkunsaa markkina-arvoon. Yhdysvaltalaiset pankit esittävät esim. tuloslaskelmassa trading-salkusta syntyneet sekä realisoituneet että realisoitumattomat voitot ja tappiot omana eränään muissa tuotoissa.

3.2 Suomalaiset pankkikonsernit vuonna 1987

3.2.1 Kansallis-Osake-Pankki (KOP)

KOP:n toimintakertomuksessa kuvataan konsernin tulosta hyväksi. Konsernin tuotot olivat vuoden aikana yhteensä 3 641 milj. markkaa (taulukko 1). KOP oli SYP:n jälkeen kokonaistuottojen mukaan toiseksi suurin pankkikonserni Suomessa. Mikäli toisaalta pankkeja ryhmitellään taseen loppusumman mukaan, oli KOP jonkin verran SYP:a suurempi (liite 1).

Vaikka pankin kannattavuus parani jonkin verran edellisvuotiseen verrattuna, se ei yltänyt täysin muiden suurten suomalaisten pankkikonsernien tasolle. KOP:n käyttökate oli 1 428 milj. markkaa, mikä vastaa 1.22 %:a taseen loppusummasta vuoden vaihteessa. Vastaava suhdeluku oli vuotta aikaisemmin 1.10 %. Luottotappioiden määrä pysyi vuoden aikana varsin kohtuullisena. Luottotappiot olivat 170 milj. markkaa eli 0.26 % pankin antolainauskannasta (taulukko 2). Tulevaisuuden luottotappioita varten oli vuoden lopussa taseessa varauduttu 1 952 milj. markan luottotappiovarauksilla. Luottotappiovaraukset eivät kuitenkaan kuvasta todellista luottotappiovaaraa tilinpäätöshetkellä, vaan ne on muodostettu lähes yksinomaan verotussyistä.

3.2.2 Suomen Yhdyspankki (SYP)

SYP:n toimintakertomuksen mukaan vuosi oli konsernille menestyksellinen ja pankin toiminnallinen tulos varsin tyydyttävä. SYP:n kannattavuus parani merkittävästi ja oli jonkin verran parempi kuin KOP:n, sillä käyttökate nousi 1.47 %:iin taseen loppusummasta (vuonna 1986 vastaava

luku oli 1.27 %). SYP:n luottotappiot olivat suomalaisten pankkikonsernien luottotappioista vuoden aikana suurimmat eli 240 milj. markkaa, mikä vastaa 0.36 %:a pankin antolainauskannasta. SYP:n luottotappiot pysyivät edelleen kuitenkin kohtuullisina verrattuna englantilaisten ja yhdysvaltalaisten pankkien luottotappioihin. SYP:n luottotappiovaraukset olivat taseessa vuoden vaihteessa 2 451 milj. markkaa. Nämäkin varaukset on muodostettu lähes pelkästään verotussyistä. Vuoden siirto luottotappiovarauksiin oli 0.6 % antolainauksesta eli suurin verolain sallima määrä.

3.2.3 Postipankki-ryhmä (PSP)

Postipankki luonnehti vuoden tulosta tyydyttäväksi. Pankkiryhmän kannattavuus pysyi edellisen vuoden tasoisena, kun muita kuluja vähennettiin 180 milj. markan ylimääräisellä, ei vuoteen 1987 kohdistuvalla eläkekulukorjauksella. Käyttökatteen osuus taseen loppusummasta oli 1.32 % (vuonna 1986 osuus oli 1.30 %). Pankkiryhmän luottotappiot olivat ainoastaan 4 milj. markkaa eli 0.01 % pankin antolainauskannasta. Pankin antolainauksesta kehitysmaihin todetaan vuosikertomuksessa, että Postipankki (U.K.) Limited rasitti vuoden 1987 tulosta kehitysmaailoihin kohdistuvilla erityisluottotappiovarauksilla Bank of Englandin ohjeiden mukaisesti. Muuta merkittävää tietoa pankkiryhmän antolainauksesta kehitysmaihin ei ilmene vuosikertomuksesta. PSP:n luottotappiovaraukset olivat vuoden vaihteessa 1 522 milj. markkaa. Vuoden aikana tehdyt siirrot luottotappiovarauksiin oli tehty elinkeinoverolain sallimina enimmäismäärinä, eivätkä ne näin ollen heijasta todellista luottotappiovaaraa tilinpäätöshetkellä.

3.2.4 Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankki (SKOP)

SKOP luonnehti vuoden 1987 tulosta hyväksi. SKOP:n tuotot olivat yhteensä 1 683 milj. markkaa, ja rahoitustoimintakatteen osuus tästä oli vain 41 %. Muilla suomalaisilla pankkikonserneilla rahoitustoimintakatteen osuus oli 57 - 61 % kokonaistuotoista. Pankin kannattavuus oli suomalaisista pankeista edelleen selvästi paras. SKOP:n käyttökate

oli 904 milj. markkaa, mikä vastaa 2.03 %:a taseen loppusummasta (vuonna 1986 1.75 %). Luottotappiot pysyivät vuoden aikana varsin kohtuullisina. Luottotappioiden määrä oli 30 milj. markkaa eli 0.13 % antolainauskannasta. Vuoden vaihteessa oli luottotappiovarausten määrä taseessa 814 milj. markkaa. Nämäkin luottotappiovaraukset on vuosien kuluessa muodostettu lähes kokonaan verotussyistä.

3.2.5 Yhteenveto

Suomalaisten pankkikonsernien kannattavuus parani vuonna 1987 edellisvuotiseen verrattuna. Pankkien kannattavuuden paranemiseen vaikuttivat osaltaan sijoitus- ja käyttöomaisuuden myyntivoitot, jotka sisältyvät muihin tuottoihin. Käyttöomaisuuden myyntivoittoja voidaan kuitenkin luonnehtia satunnaisiksi eriksi, joiden tulosvaikutus olisi pitänyt erottaa varsinaisesta pankkitoiminnasta ja esittää vasta liikevoiton (operatiivisen tuloksen) jälkeen. Luotettava erillisinformaatiota käyttöomaisuusvoitoista ei ole kuitenkaan tiedossa kaikkien suomalaisten ja ulkomaisten pankkien osalta, joten tuloslaskelmakorjauksia ei ole tehty tältä osin.

Suomalaisten pankkien kannattavuus näyttäisi jonkin verran paremmalta, mikäli myös trading-salkun realisoitumattomat voitot tilinpäätöshetkellä otettaisiin huomioon arvopaperikaupan tuloksessa, kuten englantilaisten ja yhdysvaltalaisien pankkien osalta tehdään.

Vaikka suomalaisten pankkien luotto- ja takaustappioiden määrä kasvoi vuonna 1987 edellisvuoden määrään verrattuna, voidaan tappioita pitää edelleen vähäisinä. Pankeilla ei vuosikertomusten mukaan ollut huomattavaa antolainausta ylivelkaantuneisiin kehitysmaihin. Suomalaisten pankkien luottotappiovarausten kasvu vuonna 1987 ei näin ollen kuvaa odotettavissa olevia luottotappioita vuoden vaihteessa, vaan varaukset oli tehty lähinnä verotuksellisten säännösten mukaisesti.

TAULUKKO 1A. PANKKIKONSERNIEN TULOSKEHITYS VUONNA 1987, MILJ. MK.
(Ulkomaisten pankkien tilinpäätökset on muutettu
markoiksi 13.21.1987 keskipäivän mukaan)

	Raholitus- toiminta- kate	Muut tuotot	Tuotot yhteensä (1+2)	Luotto- ja takaus- tappiot	Muut kulut	Käyttö- kate (1-4-5)	Poistot
	1	2	3	4	5	6	7
KOP	2 079	1 562	3 641	170	2 043	1 428	492
SYP	2 444	1 741	4 185	240	2 268	1 677	477
PSP	1 551	1 000	2 551	4	1 708	839	384
SKOP	683	1 000	1 683	30	749	904	342
SEB	4 275	2 445	6 720	292	2 902	3 526	822
HANDELSBANKEN	3 313	1 150	4 463	260	2 188	2 015	324
SWEDBANK	1 175	503	1 678	58	796	824	316
PKBANKEN	3 509	1 264	4 773	413	2 548	1 812	91
BARCLAYS	19 736	11 733	31 469	2 653	19 936	8 880	1 108
NAT. WEST.	18 243	12 096	30 339	1 101	18 073	11 165	1 456
MIDLAND	11 771	8 372	20 143	1 699	14 002	4 442	665
LLOYDS	13 138	7 285	20 423	1 530	12 243	6 650	606
CITICORP.	25 515	23 652	49 167	5 907	30 502	12 758	2 210
CHASE	11 763	7 521	19 284	1 886	12 840	4 558	793
BANK AMERICA	12 860	7 983	20 843	3 326	15 681	1 836	892
J.P. MORGAN	6 298	5 311	11 609	663	5 994	4 952	410
MANUFACT. H.	7 541	5 654	13 195	2 308	8 677	2 210	580
	Liike- voitto (6-7)	Luotto- tappio- varausten muutos	Muiden varausten muutos	Tuloksen järjeste- lyerät	Verot	Tilivuoden kirjanpidol- linen tulos (8-9-10-11-12)	
	8	9	10	11	12	13	
KOP	936	338	168	13	107	310	
SYP	1 200	371	286	9	134	400	
PSP	455	248	- 51	182	50	26	
SKOP	562	185	47	51	81	198	
SEB	2 704	- 129	1 873	3	497	460	
HANDELSBANKEN	1 691	- 82	930	10	387	446	
SWEDBANK	508	- 7	392	-	99	24	
PKBANKEN	1 721	- 74	842	1	453	499	
BARCLAYS	7 772	5 268	-	1 307	1 094	103	
NAT. WEST.	9 709	4 507	-	1 285	1 988	1 929	
MIDLAND	3 777	7 507	-	268	- 429	- 3 569	
LLOYDS	6 044	7 877	-	812	- 177	- 2 468	
CITICORP.	10 548	11 495	-	-	3 544	- 4 491	
CHASE	3 765	6 598	-	-	698	- 3 531	
BANK AMERICA	944	4 372	-	-	339	- 3 767	
J.P. MORGAN	4 542	3 125	-	-	1 089	328	
MANUFACT. H.	1 630	6 519	-	-	- 387	- 4 502	

TAULUKKO 1B. PANKKIKONSERNIEN TULOSKEHITYS 1987 (JA 1986), SUHDELUKUJA (%)

	Rahoitus- toiminta- kate/tuotot yhteensä	Muut tuotot/ tuotot yhteensä	Käyttökate/ tuotot yhteensä		Käyttökate/taseen loppusumma	
			1987	1986	1987	1986
KOP	57	43	39	37	1.22	1.10
SYP	58	42	40	37	1.47	1.27
PSP	61	39	33	33	1.32	1.30
SKOP	41	59	54	46	2.03	1.75
SEB	64	36	52	53	2.22	2.57
HANDELSBANKEN	74	26	45	57	1.46	2.47
SWEDBANK	70	30	49	54	0.65	0.60
PKBANKEN	74	26	38	41	1.47	1.43
BARCLAYS	63	37	28	27	1.34	1.29
NAT. WEST.	60	40	37	32	1.71	1.39
MIDLAND	58	42	22	19	1.20	0.97
LLOYDS	64	36	33	31	1.93	1.58
CITICORP.	52	48	26	25	1.55	1.32
CHASE	61	39	24	24	1.13	1.19
BANK AMERICA	62	38	9	8	0.48	0.43
J.P. MORGAN	54	46	43	49	1.63	1.78
MANUFACT. H.	57	43	17	35	0.74	1.59

TAULUKKO 1C. PANKKIKONSERNIEN KANNATTAVUUSJÄRJESTYS 1987 ja 1986

	Käyttökate/ tuotot yhteensä		Käyttökate/ taseen loppusumma	
	1987	1986	1987	1986
KOP	7	7	12	14
SYP	6	7	7	12
PSP	10	10	11	10
SKOP	1	5	2	4
SEB	2	3	1	1
HANDELSBANKEN	4	1	9	2
SWEDBANK	3	2	16	16
PKBANKEN	8	6	7	7
BARCLAYS	12	13	10	11
NAT. WEST.	9	11	4	8
MIDLAND	15	16	13	15
LLOYDS	10	12	3	6
CITICORP.	13	14	6	9
CHASE	14	15	14	13
BANK AMERICA	17	17	17	17
J.P. MORGAN	5	4	5	3
MANUFACT. H.	16	9	15	5

3.3 Ruotsalaiset pankkikonsernit vuonna 1987

3.3.1 Skandinaviska Enskilda Banken (SEB)

Ruotsin suurimman pankin SEB:n taseen mukaan pankin tuotot olivat vuoden aikana yhteensä 6 720 milj. markkaa eli noin 61 % suuremmat kuin SYP:lla. Vaikka SEB:n kannattavuus heikkeni vuoden aikana jonkin verran edellisen vuoden kannattavuuteen verrattuna, oli se edelleen hyvä. Pankin käyttökate oli 3 526 milj. markkaa, mikä vastaa 2.22 %:a taseen loppusummasta (vuonna 1986 vastaava luku oli 2.57 %). Kannattavimmalla suomalaisella pankkikonsernilla SKOP:lla käyttökateen osuus taseen loppusummasta oli 2.03 %. SEB:n luottotappiot olivat 292 milj. markkaa eli 0.17 % antolainauskannasta. SEB:n luotot ylivelkaantuneisiin maihin ovat vuosikertomuksen mukaan vähäiset ja pankki on tähän liittyvästä antolainauksesta kirjannut 50 % luottotappiovarauksiin. Pankin luottotappiovaraukset olivat taseessa vain 683 milj. markkaa (SYP:lla 2 451 milj. markkaa), mikä heijastaa antolainauksesta odotettavissa olevia tappioita. Luottotappiovarausmenetelmää ei siten Ruotsissa käytetä tuloksenjärjestelykeinona samalla tavalla kuin Suomessa.

3.3.2 Svenska Handelsbanken (Handelsbanken)

Handelsbankenin tuotot olivat vuoden aikana SYP:n tuottoja jonkin verran suuremmat eli yhteensä 4 463 milj. markkaa. Pankin kannattavuus huononi huomattavasti edellisvuotiseen verrattuna, mikä johtui pääasiassa osake- ja optiokauppojen tappioista. Käyttökate oli 1.46 % taseen loppusummasta (vuonna 1986 jopa 2.47 %). Luottotappiot pysyivät edelleen kohtuullisina, sillä niiden määrä nousi 260 milj. markkaan eli 0.25 %:iin antolainauskannasta. Handelsbankenin luottoriskit antolainauksesta pahasti velkaantuneille kehitysmaille olivat vuoden lopussa pienet. Luottotappiovarauksina oli näitä luottoja varten taseessa ainoastaan 217 milj. markkaa. Luottotappiovaraukset olivat vuoden vaihteessa kaiken kaikkiaan vain 290 milj. markkaa.

3.3.3 Sparbankernas Bank (Swedbank)

Swedbankin tuotot olivat yhteensä jokseenkin saman suuruiset kuin SKOP:n tuotot. Pankin käyttökate pysyi vuoden aikana edelleen vaatimattomana, sillä se oli vain 0.65 % taseen loppusummasta (vuonna 1986 vastaava luku oli 0.60 %). Luottotappioiden määrä (58 milj. markkaa) oli pieni eli 0.05 % antolainauksesta. Swedbankin saatavat ylivelkaantuneista kehitysmaista olivat vuoden vaihteessa ainoastaan 10 milj. markkaa. Tämä määrä oli tilinpäätöksessä myös otettu huomioon luottotappiovarauksena. Luottotappiovarausten määrä taseessa oli vuoden vaihteessa kaiken kaikkiaan 101 milj. markkaa.

3.3.4 PKbanken (PKbanken)

PKbanken oli kokonaistuottojen perusteella toiseksi suurin pankki Ruotsissa vuonna 1987. Myös PKbankenilla, kuten kaikilla muillakin ruotsalaisilla pankeilla, rahoitustoimintakatteen osuus kokonaistuotoista oli suurempi kuin suomalaisilla pankeilla. PKbankenin käyttökate oli 1.47 % taseen loppusummasta aivan kuten SYP:lla. PKbankenin luottotappiot olivat 413 milj. markkaa, mikä vastaa 0.46 %:a antolainauskannasta. Pankkikonsernin luottotappiovaraukset antolainauksesta ylivelkaantuneisiin kehitysmaihiin olivat vuoden vaihteessa 423 milj. markkaa, kun luottotappiovaraukset olivat kaiken kaikkiaan 713 milj. markkaa.

3.3.5 Yhteenveto

Nämä ruotsalaiset pankit olivat vuonna 1987 ja 1986 keskimäärin kannattavampia kuin suomalaiset pankit, vaikka SEB:n ja erityisesti Handelsbankenin kannattavuus heikkeni tuntuvasti edellisen vuoden kannattavuuteen verrattuna. Taseen loppusummalla mitattuna ruotsalaiset pankit olivat kaikki suomalaisia pankeja suurempia vuoden 1987 lopussa.

Luottotappiot eivät aiheuttaneet ruotsalaisille pankeille vuoden 1987 aikana kovin merkittäviä ongelmia. Luottotappioriskit antolainauksesta

kehitysmaihin olivat vuoden vaihteessa vähäisiä. Myös luottotappiovaraukset antolainauskannasta yleensä olivat pienet verrattuna muiden maiden pankkien lukuihin. Toisaalta on korostettava, että suomalaisten pankkien luottotappiovaraukset eivät mitenkään heijasta odotettavissa olevia luottotappioita.

Huomattavia ongelmia aiheutti osalle ruotsalaispankkeja lokakuun pörssiromahdus, joka verotti erityisesti Handelsbankenin tulosta. Kaikkien pankkien tappioita pörssiromahduksesta on kuitenkin vaikeata arvioida toimintakertomusten mukaan.

3.4 Englantilaiset pankkikonsernit

3.4.1 Barclays Plc (Barclays)

Taseen perusteella Englannin suurimman pankkikonsernin tuotot olivat 31 469 milj. markkaa (SYP:n 4 185 milj. markkaa). Barclaysin käyttökate oli 8 880 milj. markkaa, mikä vastasi 1.34 %:a taseen loppusummasta (v. 1986 luku oli 1.29 %). Pankilla oli varsin huomattavia saatavia ylivelkaantuneista kehitysmaista. Sen luottotappiot olivat 2 653 milj. markkaa eli 0.72 % antolainauskannasta. Pankki teki sen lisäksi 5 268 milj. markan erityisluottotappiovaraukset antolainauksesta 27 maahan, joilla oli likviditeetti-ongelmia. Saatavat näistä maista (mm. Meksiko, Etelä-Afrikka, Brasilia ja Argentiina) olivat vuoden vaihteessa 20 394 milj. markkaa, ja näistä saatavista oli tehty luottotappiovarauksia yhteensä 5 933 milj. markkaa (29 %). Pankin luottotappiovaraukset olivat kaiken kaikkiaan 13 189 milj. markkaa vuoden vaihteessa. Vuoden 1987 erityisen suurten luottotappiovarausten vuoksi pankin kirjanpidollinen tulos oli ainoastaan 103 milj. markkaa osingon jaon jälkeen.

TAULUKKO 2. PANKKIKONSERNIEN LUOTTOTAPPIOIDEN JA LUOTTOTAPPIOVARAUSTEN OSUUS ANTOLAINAUSKANNASTA VUONNA 1987

	Luottotappiot, milj. markkaa	Luottotappiot, % antolainaus- kannasta	Luottotappio- varaukset, % antolainaus- kannasta
KOP	170	0.26	3.01
SYP	240	0.36	3.62
PSP	4	0.01	4.84
SKOP	30	0.13	3.58
YHTEENSÄ	444	0.24	3.61
SEB	292	0.17	0.72
HANDELSBANKEN	260	0.25	0.40
SWEDBANK	58	0.05	0.10
PKBANKEN	413	0.46	0.96
YHTEENSÄ	1 023	0.21	0.52
BARCLAYS	2 653	0.72	3.58
NAT. WEST.	1 101	0.30	3.07
MIDLAND	1 699	0.73	5.52
LLOYDS	1 530	0.63	5.51
YHTEENSÄ	6 983	0.58	4.19
CITICORP.	5 907	1.08	3.32
CHASE	1 886	0.72	4.11
BANK AMERICA	3 326	1.32	5.12
J.P. MORGAN	663	0.56	5.67
MANUFACT. H.	2 308	1.01	4.59
YHTEENSÄ	14 090	1.00	4.19

3.4.2 National Westminster Bank Plc (Nat. West.)

Nat. West:n tuotot yhteensä vuoden aikana ja taseen loppusumma vuoden lopussa olivat jonkin verran pienempiä kuin Barclaysilla. Pankin kannattavuus parani käyttökatteella mitattuna ja oli selvästi parempi kuin Barclaysin kannattavuus. Nat. West:n käyttökate vastasi 1.71 %:a taseen loppusummasta (v. 1986 luku oli 1.39 %). Sen luottotappiot olivat myös selvästi pienemmät kuin Barclaysin, mikä näkyy paremmassa käyttökatteessa. Nat. West:n luottotappiot olivat 1 101 milj. markkaa eli 0.30 % pankin antolainauskannasta. Pankki teki sen lisäksi 4 507 milj. markan luottotappiovaraukset antolainauksesta 33 maahan, joilla oli likviditeettiongelmia. Saatavat näistä maista olivat vuoden vaihteessa 18 251 milj. markkaa, ja näistä saatavista oli tehty luottotappiovarauksia 5 985 milj. markkaa (33 %). Pankin luottotappiovarauk-

set olivat kaiken kaikkiaan 11 202 milj. markkaa vuoden vaihteessa. Vaikka tuloslaskelmaa rasi tettiin poikkeuksellisen suurilla luottotappiovarauksilla, pankin kirjanpidollinen tulos oli positiivinen osingon jaon jälkeen.

3.4.3 Midland Group (Midland)

Englannin kolmanneksi suurimman pankin Midlandin tuotot olivat yhteensä 20 143 milj. markkaa eli 64 % Barclaysin tuotoista. Käyttökateella mitattuna Midland oli sekä 1986 että 1987 heikoin neljästä suurimmasta englantilaisesta pankkikonsernista. Pankin käyttökate oli 1.20 % taseen loppusummasta (v. 1986 vain 0.97 %). Tulosta rasi tettiin varsin mittavilla luottotappioilla. Pankin luottotappiot olivat 0.73 % antolainauskannasta (SYP:lla 0.36 %). Pankki teki sen lisäksi 7 507 milj. markan luottotappiovaraukset antolainauksesta sellaisiin maihin (44 maata), joilla on todellisia tai mahdollisia maksuvaikeuksia. Saatavat näistä maista olivat vuoden vaihteessa 30 295 milj. markkaa, ja näistä saatavista oli tehty luottotappiovarauksia vuoden vaihteessa 8 911 milj. markkaa eli 29 %. Pankin luottotappiovaraukset olivat kaiken kaikkiaan 13 300 milj. markkaa. Poikkeuksellisen suurten luottotappiovarausten takia pankin kirjanpidollinen tulos osingon jaon jälkeen oli negatiivinen.

3.4.4 Lloyds Bank Plc (Lloyds)

Lloydsin tuotot olivat vuoden aikana jokseenkin saman suuruiset kuin Midlandin tuotot. Lloydsin kannattavuus parani käyttökateella mitattuna merkittävästi edelliseen vuoteen verrattuna. Pankin käyttökate vastasi 1.93 %:a taseen loppusummasta (v. 1986 luku oli 1.58 %), eli pankki oli tämän mittarin mukaan kannattavin Englannin suurista pankkikonserneista. Pankin luottotappiot olivat 1 530 milj. markkaa eli 0.63 % antolainauksesta.

Lloyds teki englantilaisista pankeista suurimmat luottotappiovaraukset eli 7 877 milj. markkaa antolainauksesta 35 maahan, joilla oli maksu-

ongelmia. Saatavat näistä maista olivat vuoden vaihteessa 29 054 milj. markkaa, ja näistä saatavista oli tehty luottotappiovarauksia yhteensä 9 850 milj. markkaa (34 %). Pankin kaikki luottotappiovaraukset olivat yhteensä 12 857 milj. markkaa vuoden vaihteessa. Pankin kirjanpidollinen tulos osingonjaon jälkeen oli vahvasti tappiollinen poikkeuksellisten suurten luottotappiovarausten takia.

3.4.5 Yhteenvedo

Vuoden 1987 aikana muutamien velkaantuneiden kehitysmaiden taloudellinen tilanne oli niin heikko, että ne jopa lopettivat luottojen korkojen maksamisen. Kehitysmaiden velkakriisin johdosta monet kansainväliset suurpankit lisäsivät luottotappiovarauksiaan ja muutenkin muokkasivat luottoehtoja uudelleen. Näkyvästi esillä maksuvaikeuksien takia olivat mm. sellaiset maat kuin Brasilia, Meksiko ja Argentiina. Englantilaiset suurpankit kirjasivat keskuspankin vaatimuksesta luottotappiovarauksia, joiden määrät vaihtelivat 29:n ja 34 %:n välillä koko antolainauksesta sellaisiin maihin, joilla oli ja on maksuvaikeuksia (taulukko 3).

Lokakuun pörssiromahdus ei sinänsä merkinnyt mitenkään ylipääsemättömiä ongelmia englantilaisille pankeille, sillä kaikkien pankkien kannattavuus parani käyttökateprosentilla mitattuna edellisvuotiseen verrattuna.

3.5 Yhdysvaltalaiset pankkikonsernit

3.5.1 Citicorp. (Citicorp.)

Yhdysvaltalaisen suurimman pankin Citicorpin tuotot olivat v. 1987 yhteensä 49 167 milj. markkaa (SYP:lla 4 185 milj. markkaa). Pankin kannattavuus parani jonkin verran edellisvuotiseen verrattuna. Citicorpin käyttökate oli 12 758 milj. markkaa, mikä vastaa 1.55 % taseen loppusummasta (v. 1986 luku oli 1.32 %). Pankki kirjasi vuoden aikana suuret luottotappiot eli 1.08 % pankin antolainaukseen (SYP:lla 0.36 %). Pankki kasvatti luottotappiovarauksiaan antolainauksesta kehitysmaihin. Sen antolainaus ylivelkaantuneisiin maihin oli

vuoden vaihteessa 52 482 milj. markkaa, ja tästä määrästä oli tehty luottotappiovarauksia 14 107 milj. markkaa (26 %). Citicorpin korkotappiot antolainauksesta Brasiliaan olivat vuoden aikana yhteensä 1 314 milj. markkaa. Pankin luottotappiovaraukset olivat vuoden vaihteessa kaiken kaikkiaan 18 223 milj. markkaa. Vuoden 1987 erityisen suurten luottotappiovarausten vuoksi pankin kirjanpidollinen tulos oli ensimmäistä kertaa vuoden 1934 jälkeen negatiivinen.

3.5.2 The Chase Manhattan Corporation (Chase)

Chasen kannattavuus laski jonkin verran edellisvuotiseen verrattuna. Pankin käyttökate vastasi 1.13 %:a taseen loppusummasta (v. 1986 määrä oli 1.19 %). Pankin luottotappiot olivat 1 886 milj. markkaa eli 0.72 % taseen loppusummasta. Chasen antolainaus ylivelkaantuneisiin kehitysmaihin oli vuoden vaihteessa 33 936 milj. markkaa. Tuloslaskelmaa rasi tettiin tähän antolainaukseen kohdistuvilla huomattavilla luottotappiovarauksilla siten, että varaukset olivat vuoden vaihteessa yhteensä 7 892 milj. markkaa (23 %). Pankin luottotappiovaraukset olivat kaiken kaikkiaan 10 729 milj. markkaa vuoden vaihteessa. Chasen korkotappiot antolainauksesta Brasiliaan ja Ecuadoriin olivat yhteensä 900 milj. markkaa. Pankin kirjanpidollinen tulos oli näiden toimenpiteiden vuoksi negatiivinen.

3.5.3 Bank America Corporation (Bank America)

Bank American tuotot olivat yhteensä jokseenkin saman suuruiset kuin Midlandilla, Lloydsilla ja Chasella. Pankin kannattavuus oli edelleen heikko verrattuna esim. Citicorpin ja Chasen kannattavuuteen. Käyttökäteen osuus taseen loppusummasta oli vain 0.48 % (v. 1986 määrä oli 0.43 %). Pankin luottotappiot olivat raskaat, sillä niiden määrä vastasi 1.32 %:a antolainauksekannasta. Pankki kasvatti luottotappiovarauksiaan antolainauksesta 47 kehitysmaahan, joilla oli vuoden aikana maksuongelmia. Bank American antolainaus näihin maihin oli vuoden vaihteessa 39 136 milj. markkaa, ja tästä määrästä oli tehty luottotappiovarauksia 8 831 milj. markkaa (23 %). Pankin muut luottotappio-

varaukset olivat vuoden vaihteessa 4 045 milj. markkaa. Pankin kirjanpidollinen tulos oli mm. suurien luottotappiovarauksien vuoksi selvästi tappiollinen.

3.5.4 J.P. Morgan & Co. Incorporated (J.P. Morgan)

J.P. Morganin tuotot olivat yhteensä vajaa neljännes Citicorpin vastaavista tuotoista. Pankin kannattavuus oli vuosina 1986 - 1987 paras näistä yhdysvaltalaisista suurpankeista. Käyttökatteen osuus taseen loppusummasta v. 1987 oli 1.63 % (v. 1986 käyttökatteen osuus oli 1.78 %). Pankin luottotappiot olivat pienimmät yhdysvaltalaisista suurpankeista, ja niiden osuus oli 0.56 % antolainauskannasta.

J.P. Morgan kasvatti, kuten muutkin yhdysvaltalaiset pankit, luottotappiovarauksiaan antolainauksesta kehitysmaihin, joilla oli vuoden aikana maksuongelmia. J.P. Morganin antolainaus näihin maihin oli vuoden vaihteessa 21 308 milj. markkaa, ja tästä määrästä oli tehty luottotappiovarauksia 5 130 milj. markkaa (24 %). Pankin muut luottotappiovaraukset olivat vuoden vaihteessa 1 610 milj. markkaa.

J.P. Morganin kirjanpidollinen tulos oli muista yhdysvaltalaisista pankeista poiketen positiivinen.

3.5.5 Manufacturers Hanover Corporation (Manufact. H.)

Manufact. H:n kannattavuus laski tuntuvasti edellisen vuoden kannattavuuteen verrattuna. Pankin käyttökate oli 2 210 milj. markkaa, mikä oli 0.74 % taseen loppusummasta (v. 1986 vastaava luku oli 1.59 %). Tuloslaskelmaa rasittivat 2 308 milj. markan luottotappiot, mikä on 1.01 % pankin antolainauskannasta. Pankki kasvatti luottotappiovarauksiaan yhteensä 6 519 milj. markkaa, ja tästä pääosa tehtiin antolainauksesta ylivelkaantuneisiin kehitysmaihin. Manufact. H:n antolainaus kehitysmaihin oli vuoden vaihteessa 35 119 milj. markkaa, ja tästä oli tehty luottotappiovarauksia yhteensä 7 052 milj. markkaa (20 %). Pankin muut luottotappiovaraukset olivat kaiken kaikkiaan 3 417 milj. markkaa vuoden vaihteessa. Suuret luottotappiot ja luottotappiovaraukset aiheuttivat sen, että pankin kirjanpidollinen tulos oli raskaasti tappiollinen.

3.5.6 Yhteenveto

Vuosi 1987 oli näille yhdysvaltalaisille pankeille, kuten englantilaisillekin, yleisesti ottaen varsin epätydyttävä kannattavuudeltaan. Tähän vaikuttivat erityisesti ylivelkaantuneisiin kehitysmaihiin kohdistuvat huomattavat luottotappiot ja luottotappiovaraukset sekä lokaan pörssiromahdus. Yhdysvaltalaisilla pankeilla oli huomattavasti enemmän saatavia kehitysmaista kuin englantilaisilla pankeilla (taulukko 3). Vaikka myös yhdysvaltalaiset pankit kasvattivat luottotappiovarauksiaan tuntuvasti vuoden aikana, ei luottotappiovarausten määrä suhteutettuna antolainauskantaan kehitysmaihiin vuoden vaihteessa ollut saman suuruista kuin englantilaisilla pankeilla. Näin ollen voidaan odottaa, että myös vuonna 1988 yhdysvaltalaisien pankkien tulokset sisältävät edelleen huomattavia luottotappioita ja luottotappiovarauksia.

3.6 Pankkikonsernien kannattavuuskehityksen vertailu - keskeiset erot

Kuten aikaisemmin on todettu, on syytä tulkita eri maiden pankkien kannattavuuseroja varovasti. Operatiiviseen tulokseen sisältyy yleisesti satunnaisia eriä, kuten esimerkiksi käyttöomaisuuden myyntivoittoja, joita ei ole voitu eliminoida yksiselitteisesti tarkastelun kohteena olevien pankkikonsernien tulostiedoista. Trading-salkun arvostuseroavaisuudet aiheuttavat niin ikään ongelmia kannattavuusvertailun tulkinnassa. Suomalaiset ja ruotsalaiset pankit eivät kirjaa trading-salkun realisoitumattomia voittoja tulosvaikutteisesti kuten englantilaiset ja yhdysvaltalaiset pankit. Operatiivisen tuloksen vertailukelpoisuuden lisäämiseksi on tehty huomattava määrä korjauksia tuloslaskelmiin. Eri maiden kirjanpitosäännösten ja käytännön eroavaisuuden vuoksi saattaa tulosvertailuun edelleen sisältyä sellaisia eriä, joita ei ole voitu identifioida, mutta jotka pitäisi eliminoida käytökäteestä.

TAULUKKO 3. ENGLANTILAISTEN JA YHDYSVALTALAISTEN PANKKIEN ANTOLAINAUS-
KANTA YLIVELKAANTUNEISIIN KEHITYSMAIHIN SEKÄ NÄIHIN
LUOTTOIHIN KOHDISTUVAT LUOTTOTAPPIOVARAUKSET 31.12.1987

	Antolainaus- kanta kehitys- maihin, milj. markkaa	Luottotappio- varaus, milj. markkaa	%
BARCLAYS	20 394	5 933	29
NAT. WEST.	18 251	5 985	33
MIDLAND	30 295	8 911	29
LLOYDS	29 054	9 850	34
CITICORP.	52 482	14 107	26
CHASE	33 936	7 892	23
BANK AMERICA	39 136	8 831	23
J.P. MORGAN	21 308	5 130	24
MANUFACT. H.	35 119	7 052	20

Ruotsalaisen SEB:n kannattavuus oli vuonna 1987 edelleen paras, kun mittarina käytetään käyttökatteen suhdetta taseen loppusummaan huolimatta kannattavuuden heikkenemisestä. Kannattavuus olisi ollut edelleen jonkin verran parempi, mikäli arvopaperikaupan tuloksessa olisi otettu huomioon myös trading-salkun realisoitumattomat voitot. Luottotappiot eivät rasittaneet pankin kannattavuutta suurella määrällä. Pankkikonsernit on asetettu kannattavuusjärjestykseen sivulla 60. Suomalaisen SKOP:n kannattavuus oli samaa mittaria käyttäen toiseksi paras. Näiden pankkien ero korostui mm. siten, että rahoitustoimintakatteen osuus kokonaistuotoista oli SKOP:lla ainoastaan 41 %, SEB:lla vastaavasti 64 %. SKOP:n trading-salkun realisoitumattomia voittoja ei myös ollut tuloutettu arvopaperikaupan tuloksessa.

Englantilaiset pankit Lloyds ja Nat. West. olivat saman tarkastelutavan mukaan seuraavaksi kannattavimmat pankit. Näiden pankkien osalta on korostettava niiden huomattavaa antolainauskanta ylivelkaantuneisiin kehitysmaihin, mikä heijastuu suurissa luottotappioissa ja ylimääräisessä luottotappiovarausten kasvussa. Yhdysvaltalaiset pankit J.P. Morgan ja Citicorp. ylsivät samaa kannattavuusmittaria käyttäen sijoille 5 ja 6. Edellä mainittujen pankkien osalta voinee painottaa, että rahoitustoimintakatteiden osuudet kokonaistuotoista ylittivät niukasti 50 %. Lisäksi on syytä korostaa pankkien suuria luottotappioita

ja ylimääräisiä luottotappiovarausten lisäyksiä antolainauksesta ylivelkaantuneisiin kehitysmaihin.

Seuraavina olivat kannattavuusjärjestyksessä suomalainen SYP ja ruotsalainen PKbanken. Nämä pankit esittivät suurimmat luottotappiot nyt tarkasteltavana olevista suomalaisista ja ruotsalaisista pankeista. Silti näidenkin pankkien luottotappiot olivat vuoden aikana pienemmät kuin englantilaisten ja yhdysvaltalaisien pankkien keskimäärin. Ruotsalaisen Handelsbankenin kannattavuus väheni jyrkästi vuoden aikana, mikä johtui pääasiassa osake- ja optiokauppojen tappioista. Handelsbanken oli v. 1987 näistä pankeista kannattavuusjärjestyksessä yhdeksäs oltuaan vuotta aikaisemmin toinen. Seuraavina olivat kannattavuusjärjestyksessä englantilainen Barclays, suomalaiset PSP ja KOP, englantilainen Midland ja yhdysvaltalainen Chase. Varsin vaatimattoman kannattavuuden saavuttivat vuoden aikana yhdysvaltalainen Manufact. H., ruotsalainen Swedbank ja yhdysvaltalainen Bank America. Näillä pankeilla oli käyttökatteen osuus taseen loppusummasta alle yhden prosentin. Manufact. H:n kannattavuus laski tuntuvasti vuoden aikana edellisvuotiseen verrattuna. Swedbankin ja Bank American kannattavuus oli jo vuonna 1986 vaatimaton.

Mikäli kannattavuusmittarina käytetään käyttökatteen suhdetta kokonaistuottoihin, muuttuu kannattavuusjärjestys joidenkin pankkikonsernien osalta oleellisesti (sivu 60). Esimerkkinä voinee mainita ruotsalaisen Swedbankin, joka oli toiseksi heikoin näistä konserneista sekä vuonna 1986 että vuonna 1987, mikäli kannattavuutta mitataan käyttökatteen suhteella taseen loppusummaan. Mikäli pankkikonserneja ryhmitellään kannattavuusjärjestykseen käyttökatteen suhteella kokonaistuottoihin, oli Swedbank vuonna 1986 toiseksi ja vuonna 1987 kolmanneksi kannattavin. Pääasiallisin syy siihen, että Swedbank oli kannattavuusjärjestyksessä tämän mittarin mukaan paremmin sijoittunut, oli se, että pankin antolainauksesta pääosa markkinoidaan maan säästöpankkiverkoston kautta, ja näin ollen muut kulut (palkat) olivat pienet verrattuna muiden pankkien kuluihin.

Suomalaisten ja ruotsalaisten pankkien luottotappiot olivat varsin vähäiset verrattuna englantilaisiin ja yhdysvaltalaisiin pankkeihin, kun luottotappiot suhteutetaan antolainauskantaan.

Ruotsalaisten pankkien luottotappiovaraukset suhteessa antolainauskantaan olivat pienet verrattuna muiden pankkien luottotappiovarauksiin. Ruotsalaisten pankkien luottotappiovaraukset, kuten englantilaisten ja yhdysvaltalaisienkin, heijastavat kuitenkin todennäköistä luottotappiovaaraa tilinpäätöshetkellä. Suomalaisten pankkien luottotappiovarausten tilanne on täysin toinen, sillä pankit tekevät luottotappiovaraukset lähes yksinomaan verotuksellisten säännösten mukaisesti.

Kirjanpidolliset vuositulokset olivat selvästi tappiollisia englantilaisilla Midlandilla ja Lloydsilla sekä kaikilla yhdysvaltalaisilla pankeilla J.P. Morgania lukuun ottamatta. Näiden pankkien tappiollisuus johtuu pääasiassa niistä huomattavista luottotappiovarauksista, joita nämä pankit tekivät erityisesti vuonna 1987 kehitysmaihin kohdistuvista saamisista.

4 JOHTOPÄÄTÖKSET

Vaikka kaikkien suomalaisten pankkikonsernien kannattavuus parani vuonna 1987 edellisen vuoden kannattavuuteen verrattuna, ei niiden keskimääräistä kannattavuutta voida pitää tämän suppean kansainvälisen vertailun mukaan erityisen hyvänä. Suomalaiset pankkikonsernit, kuten ruotsalaisetkin, ovat viime vuosiin saakka toimineet kotimaassa pitkälti säännöstetyillä rahamarkkinoilla. Kun ottaa huomioon suomalaisten ja ruotsalaisten pankkien pienet luottotappiot, olisi näiltä pankeilta voinut odottaa vieläkin parempaa kannattavuutta.

Kilpailun kiristyminen aiheuttanee myös suomalaisille ja ruotsalaisille pankeille lähivuosina tuntuja luottotappioiden lisäyksiä. Suomalaisten pankkien ennakkotiedot vuoden 1988 toiminnasta viittaavat siihen, että pankkien luottotappiot kasvoivat voimakkaasti vuoden 1987 luottotappioihin verrattuna. Mikäli suomalaisten pankkien kasvu viime vuosina on ollut liian voimakasta, tulee tämä heijastumaan toiminnassa mm. lisääntyvien luottotappioiden kautta. Luottotappioita voidaan tosin ainakin osittain siirtää eteenpäin mm. lainojen maksujen uudelleen järjestämisellä. Suomalaiset pankit ovat niin ikään jo nyt kasvattaneet luottotappiovarauksiaan huomattavasti tämän päivän tarvetta suuremmaksi

verotussyistä. Suomalaisille ja ruotsalaisille pankeille ei kuitenkaan synny samantyyppistä luottotappiovaaraa kuin englantilaisille ja yhdysvaltalaisille pankeille, joilla on todella mittavaa antolainausta ylivelkaantuneisiin kehitysmaihin. Nämä ongelmat näkyvät pankkien toiminnassa edelleen suurissa luottotappioissa ja lainojen maksujen uudelleen järjestämisessä.

Englantilaisilla ja yhdysvaltalaisilla pankeilla tulee jatkossakin olemaan varsin huomattavia ongelmia, kun ne yrittävät turvata saamisensa kehitysmaista.

Eri maiden pankkien vertaileminen toisiinsa olisi huomattavasti mielekkäämpää, jos kaikki pankit esittäisivät kotimaan vaatimusten lisäksi tulos- ja tase-laskelmansa yhden kansainvälisen tilinpäätöskehikon puitteissa mm. samanlaista ryhmittely- ja arvostuskäytäntöä soveltaen. Tällä hetkellä sellaista kansainvälisesti hyväksyttyä yhdenmukaista tilinpäätöskehikkoa ei ole olemassa.

LÄHTEET

BANK PROFITABILITY Statistical Supplement, Financial Statements of Banks 1982 - 1986, OECD, Paris 1988.

COSTS AND MARGINS IN BANKING Statistical Supplement 1978 - 1982 by J.R.S. Revell, OECD, Paris 1985.

COSTS AND MARGINS IN BANKING An international survey by J.R.S. Revell, OECD, Paris 1980.

SARSA, RISTO Liikepankkien kannattavuuskehitys 1969 - 1982, kansainvälinen vertailu. Suomen Pankin rahapolitiikan osasto, RP 1/86, 20.1.1986.

Vuosikertomukset:

Kansallis-Osake-Pankki, 1987
 Suomen Yhdyspankki, 1987
 Postipankki, 1987
 Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankki, 1987

Skandinaviska Enskilda Banken, 1987
 Svenska Handelsbanken, 1987
 Sparbankernas Bank, 1987
 PKbanken, 1987

Barclays PLC, 1987
 National Westminster Bank PLC, 1987
 Midland Group, 1987
 Lloyds Bank PLC, 1987

Citicorp., 1987
 The Chase Manhattan Corporation, 1987
 Bank America Corporation, 1987
 J.P. Morgan & Co. Incorporated, 1987
 Manufacturers Hanover, 1987

LIITE. PANKKIKONSERNIEN TOIMINNAN LAAJUUS JA RAHOITUSRAKENNE
31.12.1987

	Taseen loppu- summa milj. markkaa	Oman pääoman suhde taseen loppusummaan, %	Oman pääoman + varausten suhde taseen loppu- summan, %
KOP	117 313	4.0	6.1
SYP	114 460	4.3	7.2
PSP	63 548	0.8	3.9
SKOP	44 587	3.6	6.0
SEB	158 978	1.8	7.6
HANDELSBANKEN	137 802	1.3	6.6
SWEDBANK	127 747	0.4	2.2
PKBANKEN	123 439	1.5	6.4
BARCLAYS	661 840	4.6	6.6
NAT. WEST.	654 245	5.5	7.2
MIDLAND	370 854	5.2	8.6
LLOYDS	345 140	5.1	9.0
CITICORP.	821 656	4.2	6.5
CHASE	401 908	3.2	5.9
BANK AMERICA	379 195	3.4	6.8
J.P. MORGAN	304 324	6.5	8.7
MANUFACT. H.	299 900	3.6	7.1

Sampo Alhonsuo - Juha Tarkka

RAHOITUSTOIMINNAN TUOTTAVUUS JA TEHOKKUUS SUOMESSA*)

1	JOHDANTO	79
2	MITÄ RAHOITUSTOIMINNASSA TUOTETAAN?	81
2.1	Tuotannon ja tuottavuuden mittaaminen	81
2.2	Tuotannon deflatointi	82
3	TUOTTAVUUDEN KEHITYS VUOSINA 1960 - 1987	85
4	PANKKIEN VÄLISET TEHOKKUSEROT	90
4.1	Tuotannon käsite poikkileikkaustarkastelussa	90
4.2	Pankkien luokittelu	92
4.3	Tulokset	94
	LÄHTEET	101
	LIITE 1. TUOTANNON MITTAUSTAPOJEN VERTAILU	102
	LIITE 2. KOKOLUOKITTELUN PERUSTEET	103
	LIITE 3. TASEEN LOPPUSUMMA TUOTANNON MITTARINA	105

*) Tekijät haluavat kiittää Tarja Viso-Virkkusta Tilastokeskuksesta hänen antamastaan avusta.

1 JOHDANTO

Tehokkuus on turvallisuuden ohella tärkeimpiä rahoitustoimialalle asetettavia vaatimuksia. Perinteisesti rahoituslaitosten tehokkuutta on arvioitu säätelyn näkökulmasta. Turvatakseen rahoitusjärjestelmän luotettavuuden ja vakauden viranomaiset säätelevät pankkien ja muiden rahoituslaitosten toimintaa tiukemmin kuin yrityksiä yleensä. Samalla viranomaisten toiminta rajoittaa kilpailun merkitystä rahoituslaitosten toiminnan ohjaajana. Kuitenkin viime vuosina rahoitusmarkkinoiden toimintaa on useissa maissa kehitetty kilpailun ohjaavien vaikutusten lisäämiseksi. Tavoitteena on ollut nimenomaan tehokkuuden parantaminen.

Myös Suomessa pankkialan markkinatilanne on 1980-luvulla merkittävästi muuttunut ja ilmeisesti edelleen muuttuu entistä kilpailullisempaan suuntaan. Siksi rahoitus- ja pankkitoiminnan tehokkuus ja pankkien väliset mahdolliset erot toiminnan tehokkuudessa ovat tulleet entistä tärkeämmiksi. Tavallinen käsitys on, että kilpailun kiristyminen johtaa yrityskoon kasvamiseen, mutta samalla konttoriverkoston harvenemiseen. Rahoitustoimialan tulevaan kuvaan vaikuttaa kilpailutekijän ohella myös tekninen kehitys, joka voi muuttaa eri tyyppisten toimintojen kustannusten suhteita. Maksutekniikassa tapahtuvat muutokset voivat nopeastikin lisätä työn tuottavuutta pankkialalla. Pankkien ja asiakkaiden väliset suorat tietoliikenneyhteydet, pankkiautomaatit ja kauppojen maksupäätteet vähentävät osaltaan laajan konttoriverkoston ylläpitämisen tarvetta.

Perusteltua arviota rahoitustoimialan tulevaisuudesta ei kuitenkaan voida muodostaa ilman perusteellisia selvityksiä alan tuottavuudesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Suomea koskevaa tietoa pankkien tuottavuudesta ja toiminnan tehokkuudesta ei juuri ole olemassa.¹ Ulkomaisessa tutkimuksessa varsinkin Yhdysvalloissa näitä kysymyksiä on lähestytty esimerkiksi arvioimalla pankkien toiminnassa mahdollisesti vallitsevia suuremman koon mukanaan tuomia skaalaetuja. Yleinen

¹Leponiemen tutkimus (1969) on varhainen suomalaisia säästö- ja osuuspankkeja käsittelevä tutkimus. Siinä löydetään viitteitä tehokkuuden paranemisesta pankin koon kasvun myötä.

tulos tutkimuksissa on ollut se, että vain hyvin pienten pankkien tapauksissa koon kasvattaminen johtaa tehokkuuden kasvuun (Kasuya 1986, Kolari ja Zardkoohi 1987). Tosin näihin tutkimuksiin liittyy monia ongelmia, suurimpana kysymys pankin tuotannon oikeasta määrittelytavasta.

Tämän artikkelin tarkoituksena on antaa alustava kuva rahoitustoimialan tuottavuudesta ja pankkien tehokkuudesta. Kansantalouden tilinpidossa rahoitustoimialaan kuuluu talletuspankkien lisäksi Suomen Pankki ja eräitä muita julkisia ja yksityisiä rahoituslaitoksia, kuten Kehitys- aluerahasto ja rahoitusyhtiöt. Talletuspankkien osuus koko rahoitustoiminnan toimialasta on supistunut, mutta on edelleenkin ratkaiseva. Esimerkiksi 1987 rahoitustoiminnan nimellisestä arvonnäytöstä yli 70 % oli talletuspankkien aikaansaamaa. Rahoitustoimialan tuottavuuden kasvusta esitetään seuraavassa eräitä arvioita ja sitä verrataan eräisiin muihin toimialoihin. Pankkien välisiä tehokkuuseroja tarkastellaan vertaamalla eri pankeja toisiinsa muutamilla tuottavuuden ja tehokkuuden tunnusluvuilla.

Analyysi aloitetaan käsittelemällä tuotannon arvon ja volyymin välistä problematiikkaa (luku 2). Tuottavuuslaskelmissa tehdään eräitä parannuksia virallisten kansantulolaskelmien tapaan arvioida rahoitustoimialan tuotannon volyyymiä. Luvussa kolme esitetään tulokset, joiden mukaan rahoitustoimialan tuottavuuskehitys on poikennut hyvin paljon eräiden muiden toimialojen, kuten teollisuuden tai kaupan tuottavuuden kehityksestä. Pankkien välillä vallitsevia tehokkuuseroja arvioidaan luvussa neljä jakamalla suomalaiset pankit yhteensä yhdeksään eri luokkaan ja laskemalla näille tehokkuutta kuvaavia tunnuslukuja.

2 MITÄ RAHOITUSTOIMINNASSA TUOTETAAN?

2.1 Tuotannon ja tuottavuuden mittaaminen

Tuottavuudella tarkoitetaan panosyksikköä tai tiettyä panoskoria kohti aikaansaattua tuotosta. Panoksina erotetaan toisistaan yleensä ainakin työ- ja pääomapanos. Tuotannon tehokkuus taas mittaa sitä, miten lähellä tuottavuus on rajaa, joka saavutettaisiin, jos tuotanto olisi järjestetty parhaalla mahdollisella tavalla minimoiden panosten tuhlaus ja käyttäen uusinta tuotantotekniikkaa. Tekniikan edistyminen lisää tuottavuutta sitä mukaa kun uusia, parempia tuotantotekniikoita otetaan käyttöön. Jos taas tuotannossa ei seurata teknistä kehitystä, tehokkuuden voidaan sanoa heikkenevän, vaikka tuottavuus pysyisikin ennallaan.

Tuotanto voidaan tuottavuuslaskelmissa määritellä ja mitata joko bruttotuotannon volyymin tai reaalisen arvonlisäyksen avulla. Bruttotuotannon volyymiä voidaan arvioida useilla eri tavoilla, esimerkiksi fyysisinä yksikköinä (kappaleina, tonneina jne.) tai deflatoimalla tuotannon arvo sopivalla hintaindeksillä. Tuottavuus on perusteltua laskea suhteessa bruttotuotantoon silloin, kun tarkastellaan työn ja pääoman tuottavuuden lisäksi myös välituotepanosten tuottavuudessa tapahtuneita muutoksia. Jos tarkastelu sen sijaan rajataan työn ja pääoman tuottavuuteen, on tavallisinta laskea tuottavuus siten, että tuotanto määritellään reaalisesti arvonlisäykseksi. Parhaana tapana reaalisen arvonlisäyksen laskemiseksi pidetään ns. kaksoisdeflatointia. Kaksoisdeflatoitu reaalin arvonlisäys on reaalisen (kiinteähintaisen) bruttotuotannon ja kiinteähintaisen välituotekäytön erotus.

Näiden vaihtoehtoisten menettelyjen soveltaminen kansantalouden tilinpidon käytännön laadintaan riippuu eri toimialoista käytettävissä olevista tiedoista. Rahoitustoiminnassa tuotannon ja tuottavuuden mittaaminen on sekä periaatteessa että käytännössä vaikeampi ongelma kuin useimmilla muilla toimialoilla. Tämä johtuu erilaisten rahoitus- ja maksupalvelujen laajasta kirjosta ja näiden palvelujen abstraktista luonteesta. Erityisen vaikeaa on tuotannon volyymin määrittely, mutta jo tuotannon arvonkin osalta joudutaan kansantuotelaskelmissa käyttämään muiden toimialojen menetelmistä poikkeavia menetelmiä.

Rahoitustoiminnan kokonaistuotoksen arvo määritellään todellisten ja laskennallisten pankkipalvelumaksujen summaksi. Todelliset pankkipalvelumaksut vastaavat niitä tuloja, jotka pankit saavat myymistään palveluksista. Näitä ovat muun muassa toimitusmaksut ja palkkiot. Laskennalliset pankkipalvelumaksut taas muodostuvat pankkien korkokatteesta. Tällöin lähdetään siitä, että korkomarginaali on korvaus, jonka pankit saavat niistä rahoituksen välityspalveluista, joita pankkien asiakkaat saavat, mutta joista he eivät maksa todellisina pankkipalvelumaksuina. Ajattelutapa on johdonmukainen siinä mielessä, että pankkien toiminnan sisältö ja asiakkaiden saamien maksu- ja likviditeettipalvelujen luonne on riippumaton siitä, katetaanko pankin kulut korkomarginaalin vai palvelukohtaisten maksujen avulla. Eräissä viime vuosina julkaistuissa tutkimuksissa on korostettu sitä, että verotus saattaa olla keskeinen tekijä siinä, kattavatko pankit kustannuksensa korkomarginaalin vai palvelumaksujen avulla (Walsh 1983).

Kun kokonaistuotoksesta vähennetään rahoitustoiminnan välituotekäyttö eli pankkipalvelujen tuotannossa käytetyt markkinahyödykkeet, päädytään rahoitustoiminnan nimelliseen arvonlisäykseen. Välituotekäyttö sisältää esimerkiksi pankkien käyttämiä ATK-palveluja, toimisto- ja markkinointikuluja. Nimellinen arvonlisäys jakaantuu työtuloihin, pääomatuloihin ja veroihin.

2.2 Tuotannon deflatointi

Deflatoinnilla tarkoitetaan nimellisen tuotannon tai arvonlisäyksen muuntamista reaalisiksi. Reaalisen tuotannon eli tuotannon volyymin arviointi on yleisesti kaikkien talouden kasvutarkastelujen perusta. Käytännössä deflatointi suoritetaan jakamalla nimellinen tuotanto tai arvonlisäys sen hintojen muutosta kuvaavilla hintaindekseillä. Bruttotuotannon tai arvonlisäyksen volyymin kehittymisen selvittäminen edellyttää siis sopivien hintaindeksien olemassaoloa.

Rahoitustoiminnan laskennallisten ja todellisten pankkipalveluiden hintoja kuvaamaan tarkoitettuja erityisindeksejä ei ole valmiina käytettävissä. Erityisen suuria käsitteellisiä ongelmia kohdataan

laskennallisten pankkipalvelujen deflatoinnissa. Todellistenkin pankkipalvelumaksujen keskimääräisen hintakehityksen seuraaminen on osoittautunut vaikeaksi mm. palvelujen moninaisuuden takia. Tämä ongelma on yhteinen kaikille palvelualoille, ja palvelualojen tuotannon deflatointi on nähty kansantalouden tilinpidon suureksi ongelmaksi (esim. Hill 1971, OECD 1987). Jonkin yleisen hintaindeksin käyttö deflatoinnissa voi vääristää volyyminkehityksen kuvaa huomattavastikin.

Rahoitustoiminnassa arvonlisäyksen deflatoinnissa käytetään tämän indeksiongelman vuoksi eri maissa erilaisia menetelmiä. Muun muassa suomalaisessa kansantalouden tilinpidossa on (vuoden 1975 jälkeen) pankkien palvelumaksujen deflatoinnissa turvaututtu yleisiin hintaindeksihin, kuten tukkuhinta- ja ansiotasoindeksiin. Tähän ratkaisuun liittyy ilmeisiä ongelmia. Esimerkiksi tukkuhintaindeksin käyttö deflaattorina yliarvioi rahoitustoiminnan määrällistä tuotantoa, jos tavaroiden tukkuhintojen muutokset jäävät pienemmiksi kuin pankkien perimien maksujen muutokset. Toisaalta palkkaindeksin käyttö tuotoksen deflatoinnissa merkitsisi, että työn tuottavuus työtuntia tai palkan-saajaa kohti oletetaan vakioksi.

Vuotta 1975 edeltävältä ajalta Suomen kansantalouden tilinpidossa on arvioitu rahoitustoiminnan arvonlisäyksen volyymiä käytettyjen työ- ja pääomapanosten määrän avulla. Tämäkään menetelmä ei sovellu tuottavuuden mittaamiseen, koska se sisältää ennalta asetetut oletukset tuottavuuden kasvusta.

Olemme tässä kuvattavia laskelmia varten laskeneet pankkien käyttämän palvelutariffin perusteella uuden todellisten pankkipalvelujen hintaindeksin, joka tosin hintojen mittarina on karkea, mutta panosten hinnoista riippumaton, mikä on tuottavuuden arvioinnin kannalta ehdottoman välttämätöntä. Laskettu todellisten pankkipalvelujen hintaindeksi on painotettu keskiarvo kolmesta eri indeksistä, joiden käytöllä pyritään mahdollisimman kattavaan todellisten pankkipalvelumaksujen hintojen muutoksen kuvaukseen. Indeksit ovat: 1) toimitusmaksuille ja palkkioille pankkitariffien ja pankkikohtaisten hintatietojen avulla konstruoitu indeksi, 2) rakennuskustannusindeksi kiinteistöjen tuotoille, sekä

3) tukkuhintaindeksi muille todellisille pankkipalvelumaksuille (kaikki indeksit 1985 = 100). Painot näille kolmelle indeksille on saatu pankkitilastossa esitetystä pankkien "muiden tulojen" jakaumasta vuonna 1985.

Laskennallisten pankkipalvelujen deflatoinnissa olemme käyttäneet kansantalouden tilinpidon menetelmää. Laskennallisten pankkipalvelujen hinnalla mitataan rahan pitämisestä saatavan reaalisen likviditeetin hintaa, ns. user costia (ks. esim. Barnett 1978). Tämä riippuu toisaalta niiden hyödykkeiden hinnoista, joiden ostoon likviditeettiä tarvitaan, toisaalta siitä korkokustannuksesta, joka koituu varojen pitämisestä likvidissä muodossa - siis pankkitalletuksina sen sijaan, että ne olisi sijoitettu pääomamarkkinoille. Deflaattori saadaan kertomalla pankkien antolainauksen ja ottolainauksen välisen korkoeron indeksi hyödykkeiden hintatasoa kuvaavalla indeksillä, joksi on tässä tapauksessa valittu kuluttajahintaindeksi, tukkuhintaindeksi ja rakennuskustannusindeksi painotettu keskiarvo.

Pankkien välituotekäyttö deflatoitiin suoraan tukkuhintaindeksillä. Näin saatu rahoitustoiminnan kiinteähintainen arvonlisäys poikkeaa jonkin verran Tilastokeskuksen vuosille 1975 - 1987 laskemasta kiinteähintaisesta arvonlisäyksestä. Tukkuhintaindeksiä käyttäen rahoitustoiminnan välituotekäytön hinnanmuutosten kuvaamisessa voidaan kritisoida, koska se yliarvioi esimerkiksi energian osuutta pankkien välituotepanoksissa. Edellä selostettu menettely on kuitenkin valittu, koska on haluttu saada aikaan yhtenäisin perustein laskettu kiinteähintainen arvonlisäys koko periodille 1960 - 1987.

Rahoitustoimialan tuotannon deflatoinnissa saatuja tuloksia kuvaa taulukko 1, jossa on verrattu kuluttajahintojen, ansiotason ja rahoitustoimialan hintojen keskimääräisiä muutoksia kolmelta eri ajanjaksolta. Taulukossa on esitetty myös käypähintaisen ja kiinteähintaisen arvonlisäyksen osamääränä saatu rahoitustoimialan arvonlisäyksen implisiittinen deflaattori.

TAULUKKO 1. HINTOJEN PROSENTTIMUUTOKSIA, KESKIMÄÄRIN VUODESSA

	1960 - 1987	1960 - 1978	1978 - 1987
Tukkuhintaindeksi	7.8	7.8	7.7
Ansiotasoindeksi	10.7	11.1	9.9
Rahoitustoiminta			
Laskennalliset pankkipalvelut	9.8	10.9	7.7
Todelliset pankkipalvelut	8.1	8.0	8.2
Arvonlisän implisiitt. hinta	9.8	10.7	8.2

Taulukko osoittaa, että rahoitustoiminnan hinnat ja tarjotut palvelut ovat tarkastelujakson aikana kallistuneet enemmän kuin hinnat yleisesti, mutta tämä ero hintojen kehityksessä on 1980-luvulla miltei hävinnyt. Todellisten pankkipalvelujen reaalihintojen nousu on kyllä kiihtynyt, mutta samalla pankkien korkomarginaalin kasvu on loppunut, mikä on pysäyttänyt laskennallisten pankkipalvelujen reaalisien hinnan kallistumisen. Keskimäärin pankkipalvelujen reaalihintojen nousu on hidastunut. Tämä viittaa siihen, että pankkialan tuottavuus on parantunut verrattuna muiden toimialojen tuottavuuteen.

3 TUOTTAVUUDEN KEHITYS VUOSINA 1960 - 1987

Rahoitustoimialan tuottavuuden kasvua on taulukossa 2 verrattu kolmen muun toimialan tuottavuuskehitykseen. Työn ja pääoman tuottavuudet ovat keskimääräisiä tuottavuuksia, eli reaalin arvonlisäys on jaettu työntekijöiden lukumäärällä tai nettopääomakannalla. Työpanosta on arvioitu työntekijöiden lukumäärällä, koska 1960-luvulta ei ollut käytettävissä tietoja rahoitustoiminnan työtunneista. Nettopääomakanta kuvaa käsitteenä niitä koneita, rakennuksia ja muita tavaroita, joita tuotannossa käytetään. Työn ja pääoman tuottavuuksien lisäksi on taulukossa esitetty kunkin toimialan niin sanottu kokonaistuottavuus (engl. total factor productivity), jota käytetään yleisesti teknisen kehityksen ja panosten laadun paranemisen mittarina. Kokonaistuottavuus lasketaan työn ja pääoman tuottavuuksien nousun painotettuna keskiarvona käyttäen painoina näiden panosten vuotuisia osuuksia tuotantokustannuksista. Mikäli toimialalla vallitsevat liki vakioiset

skaalatuotot, voidaan kokonaistuottavuutta pitää hyvänä teknologian muutoksen tuottavuusvaikutusten mittarina (kokonaistuottavuudesta lisää esim. Cornwall 1987).

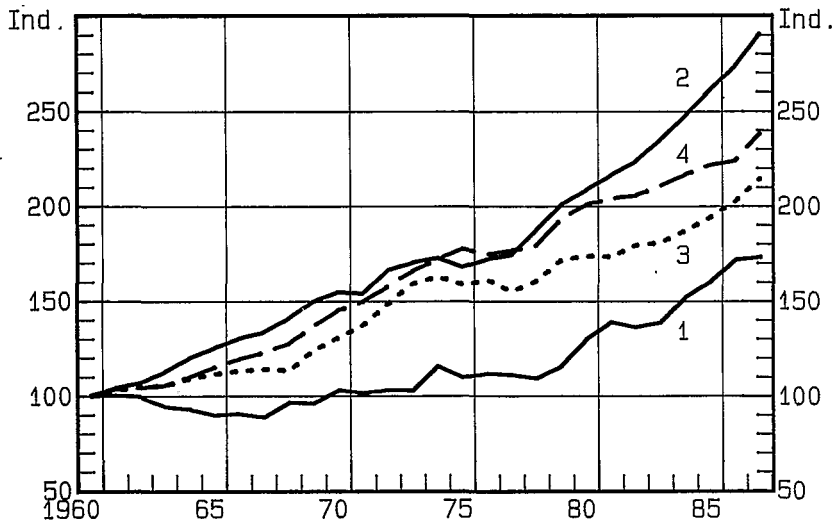
TAULUKKO 2. NELJÄN TOIMIALAN TUOTTAVUUSKEHITYS, PROSENTTIA VUODESSA

	1960 - 1987	1960 - 1978	1978 - 1987
Rahoitustoiminta			
Työn tuottavuus	2.1	0.5	5.3
Pääoman tuottavuus	3.6	2.8	5.1
Kokonaistuottavuus	2.6	1.3	5.2
Teollisuus			
Työn tuottavuus	4.0	3.6	5.0
Pääoman tuottavuus	0.5	-0.2	1.9
Kokonaistuottavuus	3.1	2.6	4.1
Kauppa, ravitsemus- ja majoitustoiminta			
Työn tuottavuus	2.9	2.7	3.2
Pääoman tuottavuus	0.6	0.2	1.3
Kokonaistuottavuus	2.4	2.2	2.9
Kuljetus, varastointi ja tietoliikenne			
Työn tuottavuus	3.3	3.3	3.2
Pääoman tuottavuus	0.3	-0.1	3.6
Kokonaistuottavuus	2.6	2.3	3.3

Kuvioissa 1, 2 ja 3 on esitetty työn ja pääoman keskimääräisten tuottavuuksien ja kokonaistuottavuuden kehitys vertailussa mukana olleilla toimialoilla vuodesta 1960 alkaen. Rahoitustoiminnassa sekä työn että pääoman tuottavuus ovat kehittyneet jyrkästi muista toimialoista poikkeavalla tavalla. Muille toimialoille on tyypillistä työn tuottavuuden suhteellisen tasainen, trendimäinen kasvu sekä tuotannon ja pääomakannan suhteen pysyminen melko vakaana. Laskelmien perusteella näyttää kuitenkin siltä, että rahoitustoiminnassa per capita laskettu työn tuottavuus jopa aleni 1960-luvun alussa, jonka jälkeen se polki lähes paikallaan noin vuoteen 1978 saakka (ks. kuvio 1). 1980-luvulla työn tuottavuus rahoitustoiminnassa on sen sijaan kasvanut nopeasti, jopa nopeammin kuin teollisuudessa, jonka on yleensä ajateltu johtavan tuottavuuden kasvua.

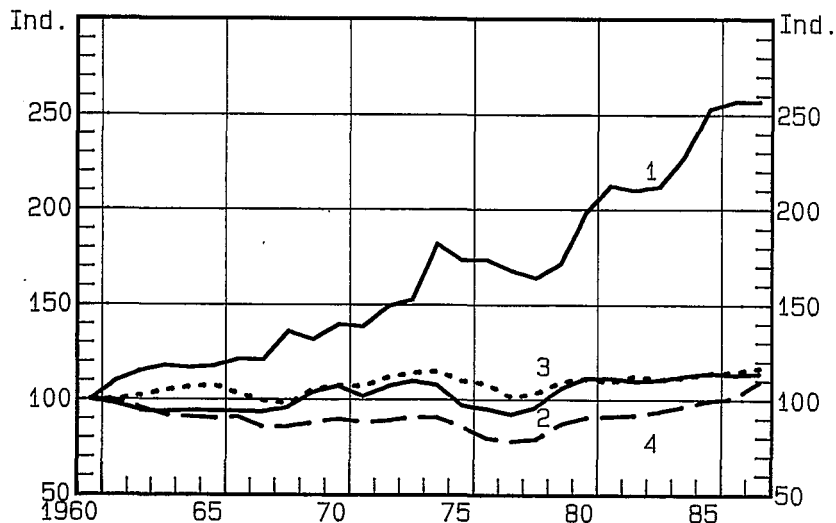
KUVIO 1. TYÖN TUOTTAVUUS, NELJÄ TOIMIALAA 1960 - 1987,
INDEKSI 1960 = 100

1. Rahoitustoiminta
2. Teollisuus
3. Kauppa, ravitsemus- ja majoitusliikenne
4. Kuljetus, varastointi ja tietoliikenne

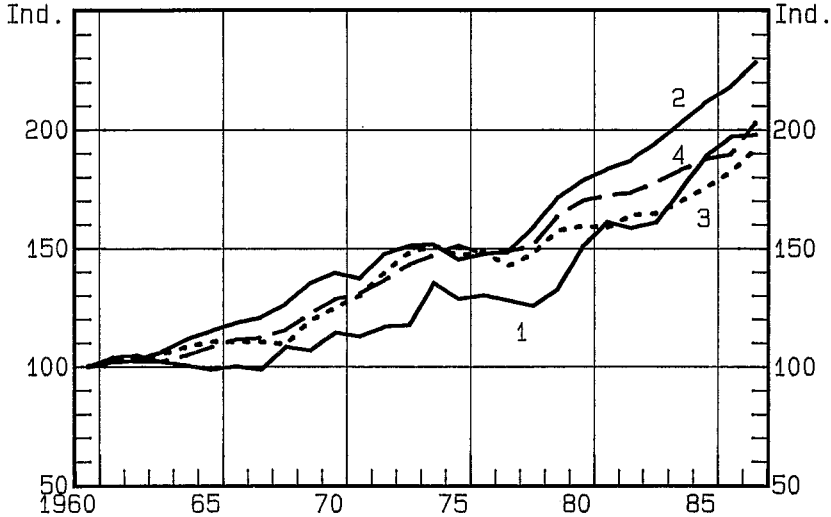
KUVIO 2. PÄÄOMAN TUOTTAVUUS, NELJÄ TOIMIALAA 1960 - 1987,
INDEKSI 1960 = 100

1. Rahoitustoiminta
2. Teollisuus
3. Kauppa, ravitsemus- ja majoitustoiminta
4. Kuljetus, varastointi ja tietoliikenne

KUVIO 3: KOKONAISTUOTTAVUUS, NELJÄ TOIMIALAA 1960 - 1987,
INDEKSI 1960 = 100

1. Rahoitustoiminta
2. Teollisuus
3. Kauppa, ravitsemus- ja majoitustoiminta
4. Kuljetus, varastointi ja tietoliikenne

Kuva pääoman tuottavuuden kehityksestä (ks. kuvio 2) on myös yllättävä. Toisin kuin muilla toimialoilla, pääoman tuottavuus rahoitustoiminnassa on kasvanut varsin nopeasti ja tasaisesti. Kuvion 2 valossa rahoitustoiminnassa ei ole tapahtunut toistaiseksi vastaavaa tuotannon pääomavaltaitumista kuin muilla toimialoilla. Reaalisen pääomakannan mittaamiseen liittyvät yleisesti tunnetut ongelmat tuovat kuitenkin aina oman epävarmuustekijänsä pääoman tuottavuuslaskelmiin. Näistä epävarmuustekijöistä mainittakoon pääomatavaroiden poistuman arviointi mahdollisimman luotettavasti.

Nopea työn tuottavuuden kasvu 1980-luvulla näyttää saavutetun lähinnä teknisen kehityksen nopeutumisen, ei tuotantoon sijoitetun pääoman määrän kasvun seurauksena. Kokonaistuottavuuden kasvun kiihtyminen rahoitustoimialalla 1970- ja 1980-luvun vaihteessa onkin selvästi nähtävissä kuviossa 3. Teknisen kehityksen mitattu nopeutuminen

voitaneen tulkita seuraukseksi tietojenkäsittelytekniikan nopeasta kehitymisestä, joka on mullistanut pankkialan "tuotantoprosessin" viime vuosina. Suomen on eräissä vertailuissa todettu olevan pankkiteknisesti yksi pisimmälle kehittyneistä maista (ks. Lempinen ja Lilja 1988). Kokonaistuottavuuden kasvu on 1980-luvulla kiihtynyt muillakin tarkastelluista toimialoista, mutta rahoitustoiminnassa automaattisen tietojenkäsittelyn aiheuttama murros on selvästi jyrkin. Toinen mahdollinen selitys kokonaistuottavuuden kasvuille olisi tehokkuuden paraneminen. Tämän syynä voisi olla kilpailun kiristyminen 1980-luvulla, kuten johdannossa viitattiin.

Rahoitustoiminnan tuottavuuden kasvun kiihtymisen rinnalla on sen tuotannon volyymin kasvuvauhti myös kiihtynyt. Vuosina 1960 - 1978 rahoitustoiminnan reaalin arvonlisäys kasvoi keskimäärin 6 prosenttia vuodessa. Vuosina 1978 - 1987 volyymin vuosittainen kasvu oli keskimäärin peräti 8.4 %. Deflatointiin liittyvien ongelmien vuoksi volyymluvut voivat kuitenkin olla liian suuria, jos esimerkiksi deflatoinnissa pankkipalvelujen kallistuminen 1980-luvulla on ollut nopeampaa kuin arvioitu 8.2 prosenttia vuodessa.

Tuottavuuden kehitystä havainnollistavien kuvioiden ja taulukoiden tulkinnassa on syytä muistaa, että lasketut indeksit eivät kerro mitään toimialojen välisistä tuottavuuseroista. Näistä voidaan todeta, että arvonlisäystä tuotannon mittarina käyttäen saadaan rahoitustoimialan kannalta hyviltä näyttäviä tuloksia. Esimerkiksi vuonna 1987 rahoitustoimialalla syntyi 4.1 prosenttia Suomen kansantalouden tuottamasta arvonlisäyksestä. Sen osuus koko talouden käyttämästä työpanoksesta oli kuitenkin vain 2.2 prosenttia ja pääomapanoksesta 1.2 prosenttia. Sekä työn että kiinteän pääoman tuottavuus olivat siis paremmat kuin taloudessa keskimäärin.

Vertailua voivat kuitenkin vääristää rahoitustoimialan hyväksi tällä toimialalla mahdollisesti syntyvät monopolivoitot. Nämä kohottavat arvonlisäystä aivan samalla tavalla kuin tuottavuuden paraneminenkin, ja jos hinnoittelu rahoitustoimialalla on monopolistisempaa kuin muilla toimialoilla, ei suurempaa arvonlisäystä voida välttämättä pitää paremman tuottavuuden merkinä.

Äärimmäinen esimerkki rahoitustoimialalla vallitsevasta monopolista on tietenkin keskuspankin setelinantomonopoli. Tämä muodostaa keskuspankille tärkeän tulolähteen, koska yleisön hallussa olevalle käteiselle rahalle ei makseta korkoa. Setelistömonopolista saatu tulo, niin kutsuttu "seigniorage", on kuitenkin verraten helposti laskettavissa, eikä sen poistaminen rahoitustoiminnan arvonlisästä vielä muuta edellä esitetyn vertailun suuntaa, koska Suomen Pankin osuus rahoitustoiminnan arvonlisästä on varsin pieni (esimerkiksi 1987 vain 6.5 prosenttia). Muuten rahoitustoiminnan kilpailullisuuden kvantitatiivinen arviointi on varsin vaikeaa. Kilpailua talletuskoroilla ja pankkipalvelumuksilla ovat Suomessa vuosikymmenien ajan rajoittaneet pankkien väliset kartellisopimukset. Näiden olemassaolo ei kuitenkaan ole estänyt pankkeja kilpailemasta esimerkiksi palvelujen saatavuudella, ja yksi seuraus tästä on suomalaisten pankkien kansainvälisesti verrattuna erittäin tiheä konttoriverkosto (ks. esim. Hämäläinen 1987).

4 PANKKIEN VÄLISET TEHOKKUUSET

4.1 Tuotannon käsite poikkileikkaustarkastelussa

Pankkien välisten tehokkuuserojen selvittäminen on vähemmän ongelmallista kuin pankkien vertailu muihin toimialoihin. Vertailussa mielenkiinto kohdistuu ensi sijassa kolmeen eri kysymykseen: Onko eri yritysmuotoihin organisoitujen pankkien välillä systemaattisia tehokkuuseroja? Onko pankin koolla vaikutusta sen tuottavuuteen, eli vallitseeko pankkialalla kasvavia skaalatuottoja? Onko konttorien lukumäärällä tuottavuutta heikentävä vaikutus? Näitä kysymyksiä voidaan tarkastella poikkileikkauslähestymistapaa käyttäen: jaetaan pankit sopiviin ryhmiin ja lasketaan eri ryhmille tunnuslukuja, joiden avulla mitataan tuottavuutta ja siihen vaikuttavia tekijöitä eri ryhmissä.

Pankkien tuottavuutta ja tehokkuutta koskevissa poikkileikkaustarkasteluissa on tuotanto tavallisimmin arvonlisäyksen asemesta operatiivisesti jollakin pankkien tase-eriin perustuvalla indikaattorilla. Pankkeja koskevassa skaalatuottokirjallisuudessa tuotantoa on mitattu

esimerkiksi taseen loppusummalla, talletusten määrällä tai luotonannolla. Tuotanto on joskus määritelty poikkileikkaustarkasteluissa myös painotettuna indeksinä, jonka painot on saatu eri talletus- ja lainatyypeistä.

Tase-erien käyttöä tuotannon indikaattoreina voidaan arvostella teoreettisten perusteiden puuttumisesta. On myös selvää, että nykyaikaisessa pankkitoiminnassa, jossa niin sanottu "liability management" eli toiminnan rahoittaminen rahan tukkumarkkinoilta on tullut tavanomaiseksi ja taseen ulkopuoliset erät pankkien toiminnassa ovat merkittäviä, pankkien taseen koolla ei välttämättä ole paljoakaan tekemistä pankin tuottamien rahoituspalvelujen määrän kanssa. Pankin voi katsoa tuottavan rahoituspalveluja vain siltä osin, kuin se suorittaa todellista saatavatransformaatiota. Mitä läheisemmin pankin taseen velka- ja saatavapuolella olevat erät muistuttavat toisiaan esimerkiksi likvidiytensä suhteen, sitä vähemmän pankki on transformoinut välittämiään varoja. Jos pankin suorittaman transformaation mittarina käytetään sen toiminnastaan saamaa korvausta, päädytään takaisin arvonlisän käyttöön tuotannon mittarina. Liitteessä 1 on tutkittu kolmen mahdollisen tuotannon vaihtoehdon ja pankkien käyttö-kustannusten välistä riippuvuutta.

Seuraavassa esitettävissä poikkileikkauslaskelmissa pankkien tuotantoa on mitattu niiden nettotuottojen avulla. Pankkien tuloslaskelman eri käsitteistä juuri nettotuotot vastaavat lähinnä kansantalouden tilinpidon tuotantokäsitettä, koska ne sisältävät korkokatteen ja muut tuotot. "Nettotuotot" käsitteenä on sisällöltään sama kuin pankkien tuloslaskelman erä "tuotot yhteensä". Tuloslaskelman erä "muut tuotot" on käsitteenä hieman laajempi kuin todelliset pankkipalvelumaksut, koska muihin tuottoihin lasketaan mukaan myös myyntivoitot eri omaisuuserien myynneistä. Tuottavuutta mitattiin pankkien käyttökustannusten eli palkka- ja muiden kuluja (muut kulut kuin korkokulut) suhteella nettotuottoihin. Tunnusluvun tulkinta on selkeä: mitä alhaisemmat käyttökustannukset ovat suhteessa nettotuottoihin, sitä tehokkaammasta toiminnasta on kyse. Käyttökustannusten ja nettotuottojen välinen suhde kuvaa myös pankin liiketaloudellista kannattavuutta, koska se läheisesti liittyy pankin käyttökatteeseen. Jos tuotteiden hinnat ja käytettyjen

panosten hinnat ovat eri pankeille samat, eli jos esim. palkkakulut per työntekijä on sama kaikissa pankeissa, kannattavuuserot heijastavat eroja tehokkuudessa.

Tuottavuuteen vaikuttavien osatekijöiden selvittämiseksi laskettiin eri pankkiryhmissä myös työn tuottavuutta (nettotuotot/työntekijä) ja keskimääräistä konttorikokoa (nettotuotot/konttori) kuvaavat keskiarvot. Tarkastelut perustuvat vuosien 1985, 1986 ja 1987 virallisen pankkitilaston tietoihin, ja jatkossa esitettävät tulokset ovat keskiarvoja kolmelta vuodelta.

4.2 Pankkien luokittelu

Ennen tulosten kuvausta on syytä selvittää käytetyn luokittelun perusteita. Suomen talletuspankkijärjestelmään kuuluu sekä liikepankkeja että osuus- ja säästöpankkeja. Kullakin näistä ryhmistä on merkittävä markkinaosuus. Kunkin ryhmän tarjoamat tuotteet ovat nykyisin likipitään samat, vaikka liikepankeille suurten yritysten ja niiden käyttämien palvelujen merkitys on edelleenkin jonkin verran suurempi kuin osuuspankeille ja säästöpankeille.

Liikepankkien luokittelu on tehty pankkien koon ja konttoriverkoston perusteella. Liikepankeissa voidaan erottaa kolme selvästi erilaista ryhmää. Ensinnäkin voidaan erottaa konttoriverkostoa ylläpitävät, ns. täyden palvelun liikepankit, joita ovat tässä Kansallis-Osake-Pankki, Suomen Yhdyspankki ja Ålandsbanken. Taseen loppusummalla mitaten tässä ryhmässä olevat kaksi ensin mainittua pankkia ovat Suomen suurimmat. Toisen ryhmän muodostavat säästöpankkien ja osuuspankkien omistamat keskuspankit SKOP ja OKO, jotka tavanomaisen liikepankkitoiminnan lisäksi palvelevat omistajiaan tietyissä rahamarkkinaoperaatioissa. Taseen loppusummalla mitatun kokonsa perusteella ne muodostavat myös oman ryhmänsä. OKO:lla ei ole sivukonttoreita, kun SKOP:lla on kaksi sivukonttoria.

Kolmantena ryhmänä voidaan erottaa pienet, yhden konttorin liikepankit, jotka keskittyvät toimintaan raha- ja pääomamarkkinoilla ja tiettyihin,

esimerkiksi ulkomaanliikkeeseen liittyviin rahoituspalveluihin. Näitä pankkeja on nykyään 6, ja niistä 4 on enimmäkseen ulkomaisessa omistuksessa. Taseen loppusummalla mitatun koon perusteella tässä ryhmässä olevat pankit ovat hyvin pieniä verrattuna liikepankkeihin, joilla on konttoriverkosto. Paikallispankkeihin verrattuna ulkomaalaisten Suomessa omistamat pankit ovat suurten paikallispankkien kokoisia.

Seuraavassa esitettävissä tehokkuusvertailuissa liikepankit on jaettu ryhmiin edellä esitetyn kolmijaon mukaisesti. Ainoa tarkastelun ulkopuolelle jäävä toiminut talletuspankki on Postipankki, koska taseen loppusummalla mitatun koon ja konttoriverkoston luonteen huomioon ottaen (postitoimipaikkojen käyttö) se muodostaa poikkeuksen muiden liikepankkien joukossa.

Osuus- ja säästöpankit on luokiteltu pankin nettotuotoilla mitatun koon perusteella. Kumpikin pankkiryhmä on jaettu kolmeen ryhmään, "pieniin", "keskikokoisiin" ja "suuriin" osuus- ja säästöpankkeihin. Vuoden 1987 lopussa osuuspankkeja oli 369 ja säästöpankkeja 230. Säästöpankit ovat taseen loppusummalla mitaten pankkeina keskimäärin osuuspankkeja paljon suurempia. Vuonna 1987 oli säästöpankkien taseen keskimääräinen loppusumma 310.4 milj.mk ja osuuspankkien vastaavasti 174.6 milj.mk. Keskimääräisessä säästöpankissa nettotuotot olivat 15.5 milj.mk ja osuuspankissa 7.9 milj.mk.

Keskimääräiset luvut eivät kuitenkaan tuo esiin paikallispankkiryhmien sisäistä keskittymistä, sillä nettotuotoista jo 16 suurinta osuuspankkia ja seitsemän suurinta säästöpankkia saivat 1987 aikaan yhden kolmasosan pankkiryhmänsä nettotuotoista. Markkamääräiset luokittelurajat huomioon ottaen on rajat nettotuotoissa asetettu samoiksi sekä osuus- että säästöpankeille ja ne on valittu siten, että esimerkiksi vuonna 1987 osuus- ja säästöpankkien nettotuotoista 14 % syntyi pienimmässä, 17 % keskimääräisessä ja 69 % suurimmassa kokoluokassa. Liitteessä kaksi on esitetty luokittelun markkamääräiset rajat. Seuraavassa esitettäviin paikallispankkeja koskeviin tuloksiin ja johtopäätöksiin ei vaikuttaisi luokittelun tekeminen niin, että "pienet", "keskikokoiset" ja "suuret" sisältäisivät yhden kolmasosan pankkien lukumäärästä tai yhden kolmasosan nettotuotoista. Kaikki yhdeksän pankkiryhmää ovat siis:

- 1) Pienet liikepankit (ulkomaiset ja Peruspankki)
- 2) Paikallispankkien keskuspankit (SKOP JA OKO)
- 3) Liikepankit, joilla on konttoriverkosto (KOP, SYP (HOP(85), ÅAB)
- 4) Pienet osuuspankit
- 5) Keskikokoiset osuuspankit
- 6) Suuret osuuspankit
- 7) Pienet säästöpankit
- 8) Keskikokoiset säästöpankit
- 9) Suuret säästöpankit

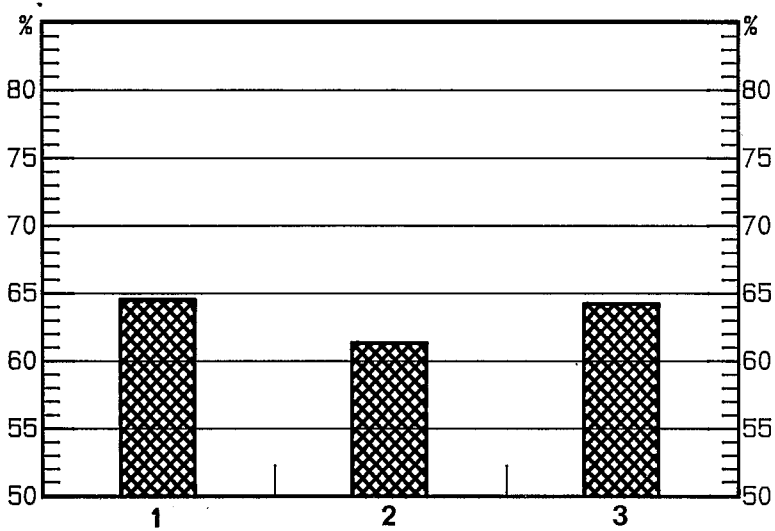
Koska ryhmien 1) ja 2) pankeilla yhtä poikkeusta lukuun ottamatta ei ole sivukonttoreita, ei näille ryhmille ole laskettu kolmatta tunnuslukua.

4.3 Tulokset

Seuraavien sivujen pylväskuvioissa on ensin esitetty kolmen liikepankkiryhmän tehokkuuden tunnusluvut kuvioissa 4 ja 5 ja sen jälkeen paikallispankkien tunnusluvut kuvioissa 6 ja 7. Kuviossa 8 on seitsemän pankkiryhmän tunnusluku nettotuotot/konttori. Käytetyt tunnusluvut tuovat eri pankkiryhmissä esiin selviä eroja tehokkuudessa.

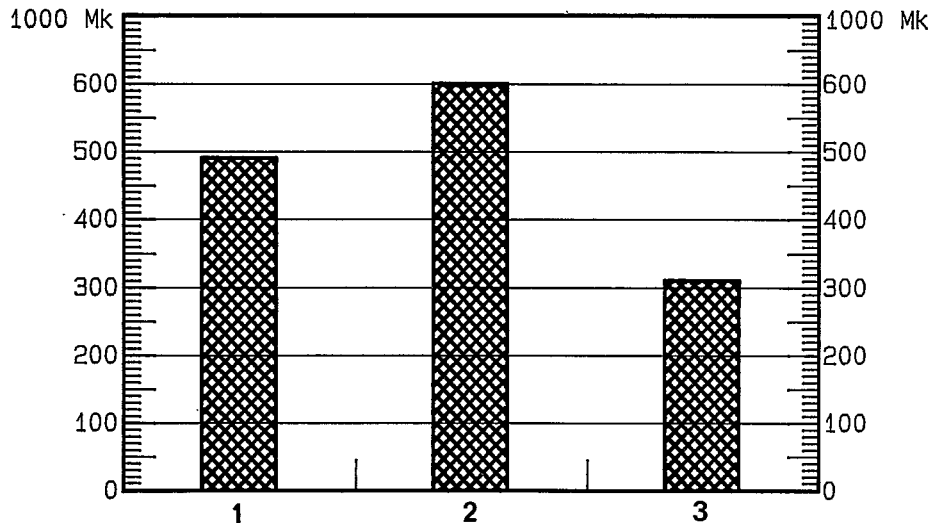
KUVIO 4. LIIKEPANKIT, KÄYTTÖKUSTANNUKSET/NETTOTUOTOT, %

- 1 = Pienet liikepankit
 2 = Paikallispankkien keskuspankit
 3 = Liikepankit, joilla konttoriverkosto

KUVIO 5. LIIKEPANKIT, NETTOTUOTOT/TYÖNTEKIJÄ, 1000 mk

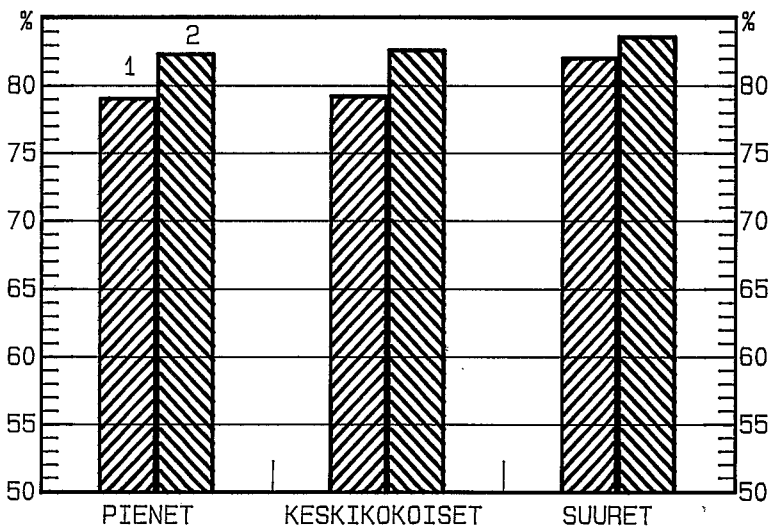
- 1 = Pienet liikepankit
 2 = Paikallispankkien keskuspankit
 3 = Liikepankit, joilla konttoriverkosto

Kun verrataan kolmea liikepankkiryhmää toisiinsa, huomataan pienten liikepankkien ja paikallispankkien keskuspankkien olevan tehokkaampia kuin suuremmat, konttoriverkostolliset liikepankit. Nettotuottojen avulla mitattu työn tuottavuus on paikallispankkien keskuspankeissa peräti kaksi kertaa parempi kuin kolmessa konttoriverkostollisessa liikepankissa. On tosin vaikea arvioida, miten OKO:n ja SKOP:n rooli keskuspankkina vaikuttaa tunnusluvuissa. Liikepankkien kesken ei kuitenkaan voida havaita tuottavuuden kasvua yrityskoon myötä, vaan pikemminkin asia on päinvastoin. Verrattaessa kolmea liikepankkiryhmää kuuteen paikallispankkiryhmään käy ilmi, että liikepankit ovat kaikissa tapauksissa tehokkaampia. Liikepankeissa käyttökustannusten suhde nettotuottoihin on pienempi ja työn tuottavuus on parempi. Konttoria kohden nettotuotot ovat liikepankeissa paikallispankkien nettotuottoja paljon suuremmat, mikä kuvastaa liikepankkien sivukonttorien keskimäärin paljon suurempaa kokoa. Yksi mahdollinen selitys sekä liikepankkien välisille tehokkuuseroille että erolle liikepankkien ja paikallispankkien välillä on siis se, että tuottavuus saattaa olla positiivisesti riippuvainen konttorien keskimääräisestä koosta. Tämä merkitsisi sitä, että konttoriverkoston harventaminen lisäisi pankkisektorin tehokkuutta.

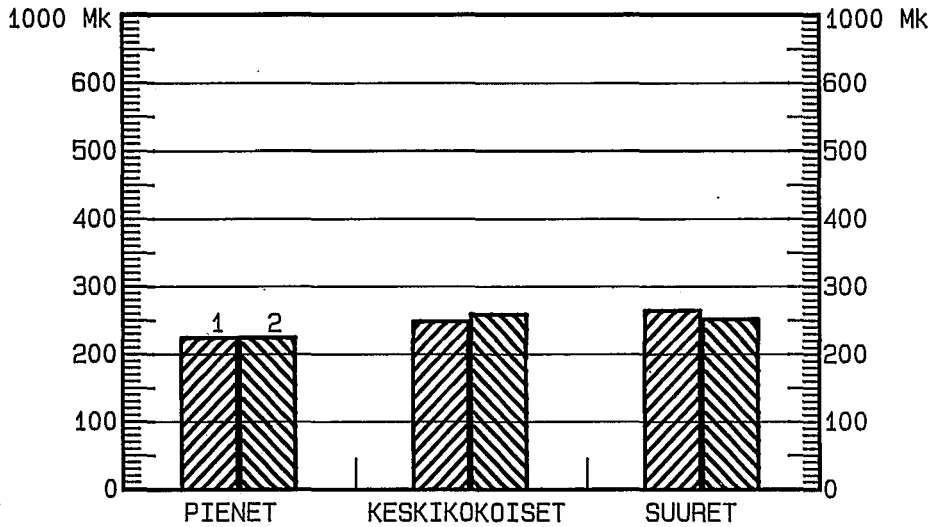
KUVIO 6. PAIKALLISPANKIT, KÄYTTÖKUSTANNUKSET/NETTOTUOTOT, %

1. Osuuspankit
2. Säästöpankit

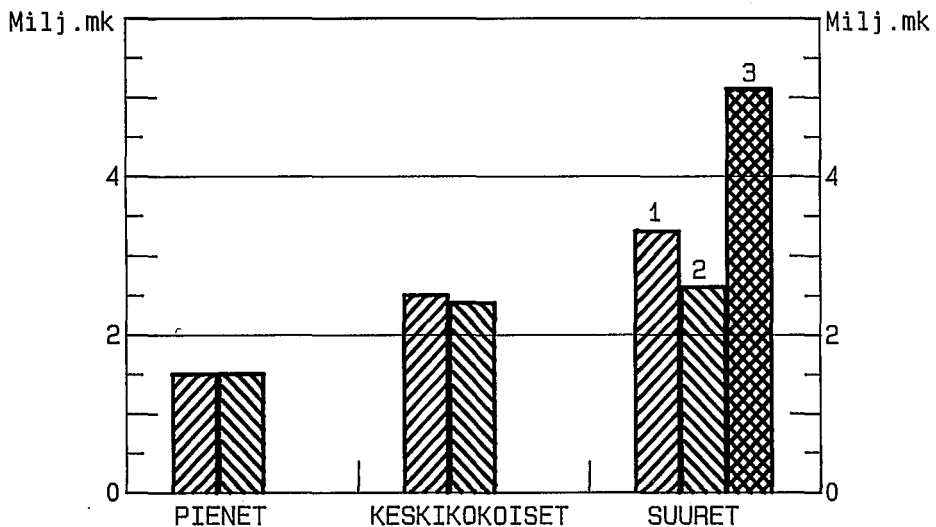
KUVIO 7. PAIKALLISPANKIT, NETTOTUOTOT/TYÖNTEKIJÄ, 1000 mk

1. Osuuspankit
2. Säästöpankit

KUVIO 8. NETTOTUOTOT/KONTTORI, MILJ.MK

1. Osuuspankit
2. Säästöpankit
3. Liikepankit, joilla konttoriverkosto

Paikallispankkiryhmien sisälläkään ei voida huomata tuottavuuden kasvavan siirryttäessä pienimmistä pankeista suurimpiin. Osuuspankeista suurimmat pankit ovat itse asiassa tehottomimpia. Pankkimuotojen välillä sen sijaan on selvä ero. Paikallispankkien välisessä vertailussa osuuspankit ovat tunnuslukujen valossa säästöpankkeja tehokkaampia. Tämä tehokkuusero näkyy selvästi käyttökustannusten suhteessa nettotuottoihin joten osuuspankit selviävät pienemmillä käyttökustannuksilla saman tuotoksen tuottamisesta kuin säästöpankit. Työn tuottavuudessa sen sijaan ei näy merkittäviä eroja paikallispankkiryhmien eikä erikokoisten paikallispankkienkaan välillä.

Osuuspankkien konttorit ovat keskimäärin suurempia kuin säästöpankkien konttorit. Tämä merkitsee sitä, että myös osuus- ja säästöpankkien välistä tehokkuuseroa voidaan ainakin osittain selittää säästöpankkien "liian tiheällä" konttoriverkoilla. Paitsi että osuuspankkien konttorit ovat (ainakin isoimmassa kokoluokassa) suurempia kuin säästöpankkien konttorit, on osuuspankeilla konttorien lukumäärä pankkia kohti myös pienempi kuin säästöpankeilla. Kunkin paikallispankkiryhmän konttorien lukumäärä pankkia kohden on esitetty seuraavassa taulukossa:

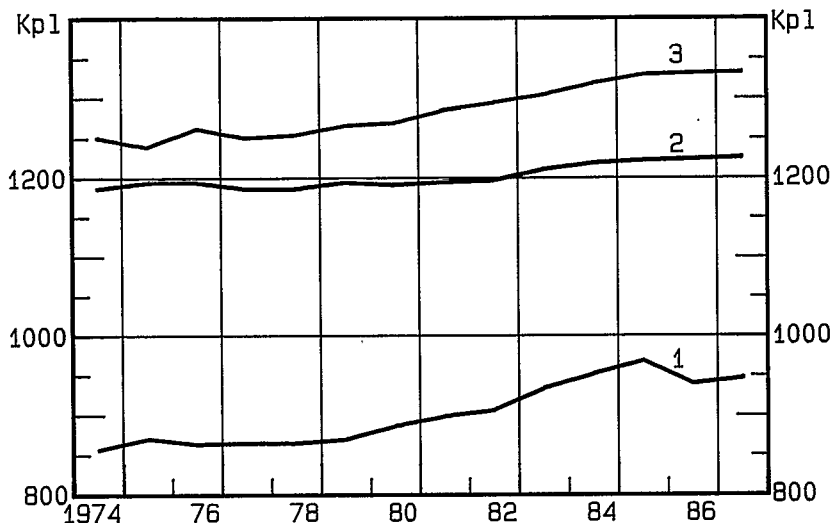
TAULUKKO 3. KONTTORIEN LUKUMÄÄRÄ PAIKALLISPANKEISSA, KESKIARVO 1985 - 1987

	Pienet	Keskikokoiset	Suuret
Osuuspankit	1.8	3.5	10.9
Säästöpankit	1.9	3.5	18.7

Jo luvussa 3 todettiin suomalaisten pankkien konttoriverkoston kasvaneen. Eriytyisen voimakasta tämä kehitys oli 1960-luvulla, mutta se on jatkunut hidastuvana 1980-luvun puoliväliin asti. Kuviossa 9 on kuvattu kolmen pankkiryhmän pää- ja sivukonttorien lukumäärä vuosina 1974 - 1987, ja siitä käy ilmi mm. säästöpankkien konttorien suurempi lukumäärä verrattuna osuuspankkeihin.

KUVIO 9. PANKKIEN PÄÄ- JA SIVUKONTTORIEN LUKUMÄÄRÄ VUODEN LOPUSSA
1974 - 1987

1. Liikepankit (ryhmät 1, 2 ja 3)
2. Osuuspankit
3. Säästöpankit

Edellä suoritetusta tehokkuusvertailusta käy ilmi pankki- ja konttoritason välisen eron tärkeys tehokkuuden tarkastelussa. Pankkitasolla ei löydy suuremman yrityskoon mukanaan tuomia tehokkuusetuja, mutta konttoritasolla suurempi konttorin koko näyttää liittyvän parempaan tuottavuuteen. Avoimeksi jää kysymys, kuinka pitkälle konttorien suurempi keskimääräinen koko riittää selittämään liikepankkien muita pankeja paremman tehokkuuden ja osuuspankkien ja säästöpankkien välisen, hiukan pienemmän tehokkuuseron.

Varsinkin paikallispankit ovat parhaillaan muuttamassa rakennettaan kohti suurempia yksiköitä fuusioimalla pankeja. Perusteluina on käytetty markkina-asemien säilyttämistä muuttuneissa olosuhteissa, varautumista kiristyviin omavaraisuusvaatimuksiin ja hinta- ja kilpailukyvyyn säilyttämistä. Edellä esitettyjen tulosten valossa näyttää kuitenkin siltä, että paikallispankit voisivat kasvattaa tehokkuuttaan parhaiten keventämällä konttoriverkostoaan ja kasvattamalla konttorien

kokoa. Pankkitoiminnan skaalatuottoja käsittelevässä kirjallisuudessa on yleinen tulos se, että vain hyvin pienten pankkien tapauksissa koon kasvattaminen (fuusiot) johtaa tehokkuuden kasvuun. Pankin koon kasvaessa skaalaedut katoavat nopeasti (ks. esim. Kasuya 1986, sivut 75 - 80). Pankki- ja konttoritason välisen erottelun merkitykseen ja sen vaikutuksiin toiminnan tehokkuuteen ei kuitenkaan ole usein kiinnitetty huomiota.

Lopuksi on todettava edellä esitettyjen johtopäätösten ehdollisuus käytetyille tunnusluvuille. Tuotannon operationalisointi taseen loppusumman avulla ei muuta tuloksia (ks. liite 3), mutta jos tuotoksen käsitteeksi valittaisiin esimerkiksi ottolainaus, voisivat tulokset ja johtopäätökset ehkä olla toisenlaisia. Tässä tuotoksen mittariksi valitut arvonlisäys ja nettotuotot ovat kuitenkin perustelluimmat vaihtoehdot.

LÄHTEET

- ALHONSUO, SAMPO (1989): "Rahoitus- ja pankkitoiminnan tehokkuus Suomessa", Suomen Pankin keskustelualoitteita, 4/89.
- BARNETT, WILLIAM A. (1978): "The User Cost of Money", Economics Letters 1, 145 - 149.
- CORNWALL, JOHN (1987): "Total Factor Productivity", teoksessa "The New Palgrave: A Dictionary of Economics" (toim. EATWELL, JOHN, MILLGATE, MURRAY ja NEWMAN, PETER), The MacMillan Press LTD, London.
- HILL, T.P. (1971): "The Measurement of Real Product", OECD Economic Studies Series.
- HÄMÄLÄINEN, SIRKKA (1987): "Selviävätkö pankit uusista haasteista", Kansantaloudellinen aikakauskirja 1987:2, 133 - 144.
- KASUYA, MUNEHISA (1986): "Economies of Scope: Theory and Application to Banking", Bank of Japan, Monetary and Economic Studies, vol. 4, no.2, 59 - 103.
- KENDRICK, JOHN W. ja VACCARA, BEATRICE N. (TOIM. 1980): "New Developments in Productivity Measurement and Analysis", NBER Studies in Income and Wealth vol. 44, The University of Chicago Press.
- KOLARI, JAMES ja ZARDKOOHI, ASGHAR (1987): "Bank Costs, Structure, and Performance", Lexington Books, D.C. Heath and Company Massachusetts.
- LEMPINEN, URHO ja LILJA, REIJA (1988): "Keskuspankki kehittyvässä maksujärjestelmässä," Suomen Pankki, A:69.
- LEPONIEMI, ARVI (1969): "Pankkitoiminnan ekonometrisistä kustannus-funktioista", Helsingin yliopiston kansantaloustieteen laitoksen tutkimuksia no. 5.
- OECD, Department of Economics and Statistics (1987): "Measurement of Value Added at Constant Prices in Service activities", National Accounts: Sources and Methods (1), Paris.
- SOURAMA, HEIKKI ja SAARIAHO, OLLI (1980): Kansantalouden tilinpito: Rakenne, määritelmät ja luokitukset", Tilastokeskus, tutkimuksia no. 63.
- WALSH, CARL E. (1983): "Taxation of Interest Income, Deregulation and the Banking Industry", The Journal of Finance vol. XXVIII no. 5, 1529 - 1542.

LIITE 1. TUOTANNON MITTAUSTAPOJEN VERTAILU

Seuraavassa on tutkittu korrelaatiokertoimen avulla kolmen tuotannon vaihtoehdon ja käyttökustannusten välistä riippuvuutta eri pankki-ryhmissä. Vaihtoehtoista nettotuotot sisältävät pankkien korkokatteet ja muut tuotot. Ottolainaus sisältää pankkien shekki-, käyttö-, säästö- ja määräaikaistalletukset sekä ulkomaan rahan määräiset talletukset. Kunkin tuotannon käsitteen ja käyttökustannusten välillä on selkeä ja voimakas riippuvuus. Voimakkain positiivinen korrelaatio vallitsee juuri nettotuottojen ja käyttökustannusten välillä ja heikoin ottolainauksen ja käyttökustannusten välillä varsinkin liikepankeille.

TAULUKKO 1. TUOTANNON MITTAREIDEN JA PANKKIEN KÄYTTÖKUSTANNUSTEN VÄLISEN KORRELAATIOKERTOIMEN NELIÖ POIKKILEIKKAUS-TARKASTELUSSA 1985 - 1987

	Nettotuotot	Taseen loppusumma	Ottolainaus
Liikepankit	1985: 0.999	1985: 0.976	1985: 0.923
	1986: 0.998	1986: 0.997	1986: 0.936
	1987: 0.999	1987: 0.989	1987: 0.929
Osuuspankit	1985: 0.994	1985: 0.974	1985: 0.982
	1986: 0.997	1986: 0.959	1986: 0.975
	1987: 0.988	1987: 0.947	1987: 0.940
Säästöpankit	1985: 0.997	1985: 0.987	1985: 0.982
	1986: 0.996	1986: 0.984	1986: 0.982
	1987: 0.991	1987: 0.985	1987: 0.979

LIITE 2. KOKOLUOKITTELUN PERUSTEET

Paikallispankkien vertailussa on verrattu mahdollisimman samankokoisia paikallispankkeja. Jaettaessa paikallispankkeja eri ryhmiin olivat markkamääräiset rajat osuus- ja säästöpankeille nettotuotoissa eri vuosina seuraavat:

	1985	1986	1987
Pienet	alle 4 mmk	alle 4.5 mmk	alle 5 mmk
Keskikokoiset	4 - 10 "	4.5 - 12 "	5 - 14 "
Suuret	yli 10 "	yli 12 "	yli 14 "

Seuraavissa kahdessa taulukossa on esitetty, kuinka monta pankkia kuhunkin ryhmään kuuluu ja kuinka monta prosenttia nettotuotoilla mitatusta tuotannosta kukin ryhmä saa aikaan. Luvuista käy ilmi paikallispankkiryhmissä vallitseva tuotannon keskittyminen suuriin paikallispankkeihin, mikä säästöpankeissa on suurempaa kuin osuuspankeissa. Esimerkiksi vuonna 1987 oli 44 säästöpankkia, joiden nettotuotot olivat yli 14 mmk, ja ne muodostivat 75 % kaikista säästöpankkien nettotuotoista.

TAULUKKO 1. PAIKALLISPANKKIEN LUKUMÄÄRÄ PIENISSÄ, KESKIKOKOISISSA JA SUURISSA PAIKALLISPANKEISSA VUOSINA 1985 - 1987

	1985	1986	1987
Osuuspankit			
Pienet	235	231	227
Keskikokoiset	93	97	99
Suuret	42	42	43
Yhteensä	370	370	369
Säästöpankit			
Pienet	137	126	135
Keskikokoiset	71	70	51
Suuret	46	45	44
Yhteensä	254	241	230

TAULUKKO 2. PAIKALLISPANKKIEN NETTOTUOTTOJEN PROSENTTIOSUUEDET
PIENISSÄ, KESKIKOKOISISSA JA SUURISSA PAIKALLISPANKEISSA
VUOSINA 1985 - 1987

	1985	1986	1987
Osuuspankit			
Pienet	18.8	21.9	20.3
Keskikokoiset	31.0	27.1	26.6
Suuret	50.2	51.0	53.1
Yhteensä	100.0	100.0	100.0
Säästöpankit			
Pienet	11.6	10.6	8.8
Keskikokoiset	27.4	16.9	16.2
Suuret	61.0	72.5	75.0
Yhteensä	100.0	100.0	100.0

LIITE 3. TASEEN LOPPUSUMMA TUOTANNON MITTARINA

Seuraavassa on vertailtu tehokkuutta, kun käytetyt kolme tehokkuuden tunnuslukua on laskettu taseen loppusummaa hyväksi käyttäen. Johtopäätökset pysyvät tehokkuusvertailussa samoina kuin tekstin nettotuotoihin perustuvassa vertailussa.

TAULUKKO 1. KÄYTTÖKUSTANNUKSET VERRATTUNA TASEEN LOPPUSUMMAAN ERI PANKKIRYHMISSÄ JA KOKOLUOKISSA. VUOSIEN 1985 - 1987 KESKARVOJA, %

	Ryhmä 1 (pienet)	Ryhmä 2	Ryhmä 3 (suuret)
Liikepankit	1.1	2.2	2.6
Osuuspankit	3.2	3.5	3.9
Säästöpankit	3.5	3.7	4.2

TAULUKKO 2. TASEEN LOPPUSUMMA/TYÖNTEKIJÄ ERI PANKKIRYHMISSÄ JA KOKOLUOKISSA. VUOSIEN 1985 - 1987 KESKIAARVOJA, MILJ. MK

	Ryhmä 1 (pienet)	Ryhmä 2	Ryhmä 3 (suuret)
Liikepankit	30.1	16.0	8.7
Osuuspankit	5.6	5.7	5.7
Säästöpankit	5.4	5.5	5.0

TAULUKKO 3. TASEEN LOPPUSUMMA/KONTTORI ERI PANKKIRYHMISSÄ JA KOKOLUOKISSA. VUOSIEN 1985 - 1987 KESKIAARVOJA, MILJ. MK

Liikepankit, joilla konttoriverkosto: 149.0

	Pienet	Keskikokoiset	Suuret
Osuuspankit	38.4	57.8	75.0
Säästöpankit	37.5	57.0	51.2

Seuraavassa on esitetty taseen loppusumman rajat molemmille paikallispankkiryhmille, joita tässä vertailussa käytettiin, sekä pankkien lukumäärä ja taseen loppusumman prosenttiosuudet kullekin ryhmälle. Esimerkiksi vuonna 1987 oli 249 osuuspankkia, joiden taseen loppusumma oli alle 140 mmk, ja niiden osuus koko osuuspankkien yhteenlasketusta taseen loppusummasta oli 27.1 %.

	1985	1986	1987
Pienet	alle 100 mmk	alle 120 mmk	alle 140 mmk
Keskikokoiset	100 - 200 "	120 - 240 "	140 - 300 "
Suuret	yli 200 "	yli 240 "	yli 300 "

TAULUKKO 4. PAIKALLISPANKKIEN LUKUMÄÄRÄ PIENISSÄ, KESKIKOKOISISSA JA SUURISSA PAIKALLISPANKEISSA VUOSINA 1985 - 1987

	1985	1986	1987
Osuuspankit			
Pienet	243	252	249
Keskikokoiset	81	76	81
Suuret	46	42	39
Yhtensä	370	370	369
Säästöpankit			
Pienet	143	143	134
Keskikokoiset	55	50	51
Suuret	56	48	45
Yhtensä	254	241	230

TAULUKKO 5. PAIKALLISPANKKIEN TASEEN LOPPUSUMMAN PROSENTTIOSUDET PIENISSÄ, KESKIKOKOISISSA JA SUURISSA PAIKALLISPANKEISSA VUOSINA 1985 - 1987

	1985	1986	1987
Osuuspankit			
Pienet	27.0	28.2	27.1
Keskikokoiset	24.3	23.2	24.9
Suuret	48.7	48.6	48.0
Yhteensä	100.0	100.0	100.0
Säästöpankit			
Pienet	14.5	15.3	13.5
Keskikokoiset	14.2	14.0	14.5
Suuret	71.3	70.7	72.0
Yhteensä	100.0	100.0	100.0

Monica Ahlstedt - Liisa Halme - Eeva-Liisa Raitanen

PANKKITOIMINNAN RISKIT JA NIIDEN VALVONTA SUOMEN PANKISSA

1	JOHDANTO	109
2	RISKIALUEET	109
2.1	Luottotappioriski	110
2.2	Valuuttakurssiriski	110
2.3	Rahoitusriski	111
2.4	Korkoriski	112
2.5	Riskien yhteisvaikutus	113
2.6	Taseen ulkopuolisen toiminnan riskit	114
2.7	Muut riskit	115
3	KANSAINVÄLISET SÄÄNNÖT JA SUOSITUKSET	115
3.1	Tausta	115
3.2	Maariskiä koskevat ohjeet	116
3.3	BIS:n suositukset likviditeettiseurannasta	116
3.4	Pankkien vakavaraisuutta koskevat ohjeet	116
4	SEURANTA ERI MAISSA	117
4.1	Hollanti	117
4.1.1	Hollannin valuuttakurssiriskiseuranta	118
4.1.2	Hollannin korkoriskiseuranta	119
4.1.3	Hollannin rahoitusriskiseuranta	120
4.2	Belgia	121
4.2.1	Belgian seurantakehikko	121
4.2.2	Belgian valuuttakurssiriskiseuranta	122
4.2.3	Belgian korkoriskiseuranta	122
4.2.4	Belgian rahoitusriskiseuranta	123
4.3	Englanti	123
4.3.1	Englannin valuuttakurssiriskiseuranta	123
4.3.2	Englannin korkoriskiseuranta	123
4.3.3	Englannin rahoitusriskiseuranta	124
5	SUOMEN PANKIN SEURANNAN PÄÄPIIRTEET	125
5.1	Maariskiseuranta	125
5.2	Valuuttakurssiriskiseuranta	126
5.2.1	Valuuttaoptioiden raportointi	128
5.2.2	Valuuttariskin analysointi	128

5.3	Rahoitusriskiseuranta	129
5.3.1	Raportointi	129
5.3.2	Analysointi	131
5.3.3	Seurannan jatkokehittely	133
5.4	Korkoriskiseuranta	134
5.4.1	Raportointi	134
5.4.2	Analysointi	135
5.4.3	Analyysin pääkohdat	136
5.4.4	Analyysin kehittäminen	138
5.5	Yleisseuranta - tase- ja tuloskehityksen seuranta	138
5.6	Kansainvälisten vakavaraisuusohjeiden vaikutus suomalaisten pankkien toimintaan	139
6	SUOMEN LAINSÄÄDÄNTÖ	140
6.1	Pankin maksuvalmius	140
6.2	Pankkien luottotappioriski ja vakavaraisuus	141
6.3	Muut pankin riskialueet	141
7	SEURANNAN KANSAINVÄLINEN YHDENMUKAISUUS	142

1 JOHDANTO

Aiemmin vallinneesta suhteellisen riskittömästä tilasta pankkitoiminnan rakenne on Suomessakin 1980-luvulla voimakkaasti muuttunut. Talletusmuotoinen ottolainaus on supistunut, ja on siirrytty korkoherkkään tukkumarkkinarahoitukseen. Pankkien väliset kotimaiset ja kansainväliset markkinat toimivat sekä rahoituksen lähteinä että sijoituksen kohteina. Uudesta rahoitustavasta joudutaan säännöstelyn purkauduttuakin maksamaan talletuskorkoja korkeampi hinta ja korkomarginaali kapenee. Kansainvälisen yhdentymisen, teknisen kehityksen ja säännöstelyn purkautumisen kautta yksittäisten maiden kokonaistaloudelliset valuuttakursseihin, korkoihin ja osakemarkkinoihin heijastuvat häiriöt välittyvät nopeasti muihin maihin. Taseen ulkopuoliset uudet rahamarkkinainstrumentit, kuten korko- ja valuuttatermiinisopimukset, koron- ja valuutanvaihtosopimukset, futuurit ja optiot, on kehitetty tarpeesta suojautua kasvavilta riskeiltä. Kuitenkin instrumenttien lisääntyvä käyttö kaupan käyntimielessä on johtanut tilanteisiin, joissa instrumenttien vaikutus riskien vähentämisen sijasta onkin ollut riskinottoa kasvattava.

Rahoitusmarkkinoiden vakaudesta vastuun kantavat viranomaiset ovat sekä kansainvälisessä yhteistyössä kehitetyin järjestelmin että maa-kohtaisin ratkaisuin laajentaneet pankkien toiminnan valvontaa varmistukseen pankkien riskinoton hallinnan. Seuraavassa määritellään eri riskialueet, luodaan katsaus kansainvälisiin riskienseurantasuosituksiin sekä esitellään Suomen Pankissa sovellettava seurantakehikko tavoitteineen ja analyysimenetelmineen.

2 RISKIALUEET

Pankkien riskillä tarkoitetaan korkojen, valuuttakurssien ja muiden taloudellisten suureiden muutoksista aiheutuvaa epävarmuutta pankkien saamisista ja veloista syntyviin tulo- ja menovirtoihin. Tärkeimmät riskiluokat ovat luottotappioriski, rahoitusriski, valuuttakurssiriski ja korkoriski. Näiden mitattavien riskien rinnalle ovat lisäksi nousseet laadulliset riskit kuten teknisiin järjestelmiin ja henkilökuntaan liittyvät riskit.

2.1 Luottotappioriski

Luottotappioriskillä tarkoitetaan epävarmuutta luotonottajan kyvystä vastata velvollisuuksistaan. Luottotappioriskiä lisäksi lainanannon keskittäminen yhdelle tai muutamalle asiakkaalle, yhdelle toimialalle tai kansainvälisessä pankkitoiminnassa ylivelkaantuneisiin ongelmaimaihin.

Pankkien ulkomaantoiminnassa luottotappioriskiä tarkastellaan ensisijaisesti maariskinä. Maariskiin liittyy kaksi riskimääritelmää:

- 1 Maariski (country risk) tarkoittaa riskiä, että kukaan lainanottaja tietyssä maassa ei pysty vastaamaan velvoitteistaan.
- 2 Valtiollinen riski (sovereign risk) tarkoittaa riskiä, ettei tietty valtio tahdo vastata taloudellisista sitoumuksistaan ja jäädyttää ulkomaan valuutan määräiset maksut.

Maariskiin liittyy valtiollinen riski, mutta valtiollinen riski ei välttämättä ole sama kuin maariski. Yleisesti maariskiin katsotaan sisältyvän sekä valtiollinen riski että siirretty riski, joka tarkoittaa riskiä, että vakuuden antanut osapuoli ei pysty vastaamaan velvollisuuksistaan silloin, kun lainanantajalla olisi oikeus vaatia siltä maksua takaussitoumuksen perusteella.

2.2 Valuuttakurssiriski

Valuuttakurssiriski on mahdollisista valuuttakurssimuutoksista valuutta-positiota pitävälle pankille aiheutuva riski. Ulkomaanvaluutan kurssin muutos muuttaa saamisten ja velkojen arvoa, mutta myös odotettavissa olevien kirjaamattomien tulojen ja menojen arvoa. Valuuttakohtainen positio on kyseisessä valuutassa olevista eristä koostuvien saamisten ja velkojen erotus. Pitkällä positiolla tarkoitetaan saamisenemmyyttä ja lyhyellä positiolla velkaenemmyyttä.

Valuuttakurssiriskiä voidaan mitata kahdella tavalla.

- 1 Kokonaisvaluutta-asema markkaa vastaan mittaa valuuttamääraisten erien markkaindeksin vaihteluille altista riskipositiota. Positio muodostetaan laskemalla yhteen eri valuuttapositioiden markkavastarvot. Tällöin toisena valuuttana otettu pitkä positio kumoaa toisena valuuttana pidetyn markkavastarvot yhtä suuren lyhyen position.
- 2 Valuuttakohtaiset nettopositiot mittaavat valuutta-aseman herkkyyttä yksittäisten valuuttojen markkaurssien muutoksille. Laskemalla yhteen valuuttakohtaisten pitkien ja lyhyiden positioiden itseisarvot saadaan kaikkien valuuttakurssien muutoksille herkkä kokonaispositio. Tällä laskelmalla otetaan huomioon eri valuuttakurssien muutosten epätäydellinen riippuvuus eli ristikurssien muutoksista aiheutuva epävarmuus valuuttamääraisten erien markkavastarvoon.

2.3 Rahoitusriski

Pankin rahoitusriski voidaan määritellä riskiksi, ettei pankki kykene ostamalla tai muulla tavalla hankkimaan tarvitsemiaan varoja velvoitteidensa suorittamiseen silloin, kun ne lankeavat maksettaviksi.

Rahoitusriski syntyy maturiteettitransformaatiosta eli siitä, että lyhytaikaisella ottolainauksella rahoitetaan pitkäaikaista antolainauksia. Rahoitusriski syntyy myös yllättävistä pankin kassavirtojen muutoksista, jotka saattavat aiheutua mm. suurista luottotappioista.

Pankkien rahoitusriskiä voidaan numeerisesti mitata seuraavilla tavoilla:

- 1 Kassatulojen ja -menojen erotuksena voidaan laskea rahoitusylijäämä tai alijäämä eri maturiteetti- ja luokissa; erotus osoittaa pankin maturiteettiepätasapainoa. Rahoituslijäämä voidaan suhteuttaa pankin taseen loppusummaan, korkoherkän luotonoton kokonaismäärään

tai omaan pääomaan, jolloin saadaan pankin toiminnan laajuuteen suhteutettu rahoitustarve.

- 2 Kumulatiivisten kassatulojen ja -menojen välisenä suhdelukuna voidaan maturiteettiluokittain laskea selviämisaika, joka tarkoittaa aikaa, joka pankin tulisi selviytyä ilman uutta rahoitusta markkinoilta.
- 3 Taseen maturiteettirakennetta mittaavia suhdelukuja voidaan laskea, jotta saadaan osoitetuksi, kuinka paljon pankilla on lyhytaikaisia saamia suhteessa lyhytaikaisiin velkoihin. Voidaan laskea myös suhdelukuja, jotka ilmaisevat, kuinka paljon lyhytaikaisia velkoja on katettu nopeasti realisoitavilla varoilla.

Pankin rahoitusriskiin vaikuttavat myös laadulliset tekijät, ja ne tulisi ottaa huomioon pankin todellista rahoitusriskiä mitattaessa.

2.4 Korkoriski

Laajimmassa mielessä korkoriskillä tarkoitetaan pankin oman pääoman herkkyyttä korkojen muutoksille tulevaisuudessa. Oma pääoma on määritelmällisesti saamisten ja velkojen erotus, joten korkojen muutokset muuttavat oman pääoman arvoa, jos niiden vaikutus saamisiin on erilainen kuin niiden vaikutus velkoihin. Korkojen muutosten vaikutus eri eriin riippuu taas erien juoksuajasta tai korontarkistusperiodista. Jos saamisten ja velkojen maturiteettirakenne on täsmälleen samanlainen, eliminoi korkojen muutosten vaikutus saamisiin korkojen vastakkaisuuntaisen muutoksen velkoihin eikä vaikutusta omaan pääomaan synny. Koska pankkitoiminta kuitenkin yleensä perustuu maturiteettiintransformaatioon, on pankeilla eri maturiteettiluokissa epätasapaino (gap) ja siten myös korkoriskipositio.

Korkojen muutosten aiheuttamalle epävarmuudelle voidaan aikahorisontin perusteella esittää kolme riskimääritelmää.

- 1 Tuloriskillä tarkoitetaan lyhimpien maturiteettiluokkien epätasapainoihin liittyvää korkojen muutosten aiheuttamaa epävarmuutta

tuleviin korkotuloihin. Korkojen lasku aiheuttaa ylijäämäpositiolla tappiota, koska ylijäämä joudutaan sijoittamaan alemmalla korolla. Vastaavasti korkojen nousu tuottaa alijäämäposition tapauksessa tappiota, koska alijäämä joudutaan rahoittamaan korkeammalla korolla.

- 2 Investointiriski liittyy pitempien maturiteetti luokkien epätasapainoihin ja syntyy siitä, että kiinteäkorkoisten velkakirjojen markkina-arvot muuttuvat korkojen muuttuessa. Korkojen noustessa velkakirjojen markkina-arvot laskevat, ja vastaavasti korkojen laskiessa ne nousevat. Investointiriski realisoituu vain, jos velkakirjat joudutaan myymään markkinoilla ennen juoksuajan päättymistä. Juoksuajan päättymiseen saakka pidetyn velkakirjan markkina-arvo on sen nimellisarvo riippumatta korkojen muutoksista.
- 3 Myös vaihtoehtoiskustannusriski liittyy pitkiin kiinteäkorkoisiin velkakirjoihin. Varsinaista korkotulojen epävarmuuteen liittyvää tuloriskiä ei kiinteäkorkoisiin velkakirjoihin liity, koska niiden kuponkikorko tunnetaan varmuudella. Niihin liittyy kuitenkin tuloriski vaihtoehtoiskustannusten muodossa. Korkojen noustessa velkakirjaan sidotut varat voitaisiin sijoittaa korkeammalla korolla ja vastaavasti korkojen laskiessa jo sovitut rahoitukseen hankitut velat voitaisiin saada alemmalla korolla.

2.5 Riskien yhteisvaikutus

Erityyppisten riskien välillä on sekä päällekkyyttä että korrelaatiota.

Korkoriski kohdistuu erikseen kotimaan rahan määräisiin eriin ja ulkomaanvaluutan määräisiin eriin, koska korot määräytyvät markkina-kohtaisesti eli erikseen kotimaassa ja kansainvälisillä markkinoilla. Kuitenkin voidaan olettaa, että toisaalta kotimaisten korkojen ja ulkomaisten eurokorkojen, toisaalta eri kansainvälisten korkojen, kuten eurokorkojen, välillä on riippuvuutta. Näin ollen valuuttakohtaisiin korkoriskiarviointeihin tulisi liittää myös korkojen yhteisvaikutus.

Hyvin toimivilla lyhyen rahan markkinoilla rahoitusriski muuttuu korkoriskiksi. Rahoitusriskitarkastelussa esille tulleet rahoitusvajheet voidaan rahan saatavuuden ollessa taattu aina kattaa, mutta riski liittyy siihen, millä korolla rahoitus joudutaan ottamaan.

Valuuttakurssiriskin ja korkoriskin välinen riippuvuus voidaan ilmaista ns. kansainvälisen Fisher-effektin kuvaaman pariteettisuhteen avulla. Tämän mukaan valuuttakurssit muuttuvat eri maiden korkoerojen suhteessa, mutta eri suuntaan. Jos tämä relaatio pätee, ei siten ole väliä, minä valuuttana laina otetaan, koska lainanottokustannukset korkojen ja valuuttakurssien muutosten yhteisvaikutuksen johdosta ovat samat. Jos jonkin valuutan korko nousee, johtaa se jonkin ajan kuluessa kyseisen valuutan kurssin heikkenemiseen, joten näistä lainan vastakkaissuunnaisista kustannusmuutoksista ei jää nettovaikutusta. Käytännössä kuitenkin Fisher-effektin kuvaama teoreettinen kausaliteetti on osoittautunut epästabiliiksi.

Korkoriskin ja luottotappioriskin välillä on sitä vastoin selvä riippuvuus. Kiinteäkorkoisten luottojen myöntäminen korkealla korolla marginaalin takaamiseksi tai riskin kattamiseksi voi saattaa lainanottajat konkurssiin, mikäli he ovat arvioineet maksukykyänsä väärin tai olosuhteet muuttuvat heidän maksukykyään vähentäviksi. Toisaalta taas pyrkimys siirtyä kiinteäkorkoisesta antolainauksesta vaihtuvakorkoiseen siirtää pankin korkoriskin lainanottajan kannettavaksi, ja tällöin korkoriski pankin kannalta muuttuu luottotappioriskiksi.

2.6 Taseen ulkopuolisen toiminnan riskit

Taseen ulkopuolisia rahamarkkinainstrumentteja, kuten valuutan- ja koronvaihtosopimuksia, termiinejä ja optioita, käytetään kahteen tarkoitukseen: riskiltä suojautumiseen ja kaupankäyntiin tuottomielessä. Suojaustarkoituksessa ostettu tai myyty sopimus vähentää suojattavan erän riskiä, mutta itse instrumentti lisää luottotappioriskiä. Suojaukseen käytetyt instrumentit muuttavat korko-, valuutta- tai rahoitusriskin luottotappioriskiksi, joka toteutuu, jos vastapuoli on kykenemätön vastaamaan sitoumuksistaan.

Koska kaupankäyntimielessä käytettyjen instrumenttien avulla voidaan kasvattaa taseesta syntyvää riskiä ja toisaalta suojausmielessä käytetyillä instrumenteilla supistaa taseen riskipositiota, muodostavat pankkien taseen ulkopuolisten erien riskit oleellisen osan pankkien kokonaisriskistä.

2.7 Muut riskit

Pankkien toimintaan liittyy myös riskejä, joita ei kvantitatiivisin menetelmin voida mitata. Tärkeimmät näistä ovat teknisiin järjestelmiin ja henkilökuntaan liittyvät riskit. Toiminnan valvonta ja seuranta ovat täydellisesti riippuvaisia atk-järjestelmistä. Atk-toimintojen mahdollisten häiriöiden aiheuttamat informaatiokatkokset reaaliaikaisessa tilanteessa pysäyttävät koko toiminnan. Riskin minimoiminen edellyttää riittävien varajärjestelmien luomista.

Erittäin tärkeä riski liittyy henkilökunnan - myös johdon - ammattitaitoon ja luotettavuuteen. Riittävän tiukoilla pankkien sisäisesti asettamalla valvontajärjestelmillä tulee voida taata riskienhallinnan ja valvonnan riittävyys, vastuualueiden tarkka määrittely ja raportoinnin riittävyys.

3 KANSAINVÄLISET SÄÄNNÖT JA SUOSITUKSET

3.1 Tausta

Kansainvälisen Järjestelypankin (BIS) yhteydessä toimiva pankkivalvontakomitea, ns. Baselin komitea, on erityisesti 1980-luvulla panostanut tuntuvasti pankkitoiminnan valvontaa koskeviin ohjeisiin. Vuonna 1983 annettiin ns. Baselin konkordaatti, joka koski emomaan ja sijaintimaan viranomaisten välistä työnjakoa pankkien toiminnan valvonnassa. Konkordaatin suositukset liittyivät erityisesti valuuttakurssiriskin sekä rahoitus- ja korkoriskin valvontaan. Maariskin valvonnasta konkordaatti ei antanut ohjeita. Tämän jälkeen komitea on itse tai erillisiä työryhmiä käyttäen työskennellyt pankkien vakavaraisuuden sekä valuutta-,

rahoitus- ja korkoriskin seuranta koskevien suositusten aikaansaamiseksi.

3.2 Maariskiä koskevat ohjeet

Baselin pankkivalvontakomitea ei varsinaisesti ole antanut maariskien seuranta ja analysointia koskevia suosituksia. Sen sijaan BIS kerää kansainvälisiä pankkitilastoja varten eri maiden keskuspankeilta tietoja rahoitussektorin ulkomaisista saamisista ja veloista. Näiden tilastotietojen aikaansaamiseksi eri maat ovat joutuneet luomaan varsin yhdenmukaisen seurantajärjestelmän, joka on myös keskuspankkien harjoittaman maariskiseurannan pohjana.

3.3 BIS:n suositukset likviditeettiseurannasta

BIS on keskustellut pankkien rahoitusriskistä ja on valmistelemassa rahoitusriskiä koskevaa kansainvälistä suositusta. BIS on kiinnittänyt huomiota sekä pankkien kasvaneeseen toimintaan interbank-markkinoilla että niihin riskeihin, joita luottaminen liiaksi interbank-rahoitukseen aiheuttaa erityisesti pankkien kansainvälisessä toiminnassa. Lisäksi pankit näyttävät luottavan yhä enenevässä määrin rahamarkkinarahoitukseen likviditeettinsä hoidossa sen sijaan, että ne turvautuisivat likvideihin varoihin ja lyhytaikaisiin saamiin. Ongelmatilanteissa ottolainaus ei voi korvata likvidejä varoja pankin rahoitusreservinä.

3.4 Pankkien vakavaraisuutta koskevat ohjeet

Baselin komitea sai vuoden 1988 heinäkuussa päätökseen vuosia kestäneen työn yhtenäiseksi suositukseksi kansainvälistä toimintaa harjoittavien pankkien vakavaraisuudesta. Suosituksen ovat hyväksyneet paitsi komitean jäsenvaltiot myös muut kansainvälisessä pankkivalvontayhteistyössä mukana olevat valtiot.

Komitea on lähtenyt siitä, että pankeilla tulee olla omaa pääomaa vähintään 8 % saamisista, jotka on painotettu niiden riskipitoisuuden

mukaan. Tavoitteena on ollut luoda järjestelmä, joka omalta osaltaan lisääisi kansainvälisen pankkitoiminnan vakautta ja terveyttä. Lisäksi komitea on pyrkinyt siihen, että kansalliset ratkaisut olisivat mahdollisimman yhdenmukaiset komitean suosituksen kanssa.

Myös EY:n kanssa käydyissä neuvotteluissa pyrittiin siihen, että EY:n vakavaraisuusdirektiivit rakentuisivat mahdollisimman pitkälti Baselin komitean esityksen pohjalle. EY julkaisikin vuoden 1988 lopussa alueellaan toimivien pankkien vakavaraisuuden määrittämistä koskevat direktiivinsä. Toinen direktiivi liittyy saamisten riskiluokitukseen, toinen oman pääoman määrittämiseen. Asiasisällöltään molemmat direktiivit ovat varsin yhtenevät Baselin komitean suosituksen kanssa huolimatta eräistä avoimiksi jätetyistä lisätulkintaa edellyttävistä kohdista. Käytännössä on myös avoimena, miten eräät yksittäisten jäsenmaiden kansalliset sopeutumisongelmat ratkaistaan.

4 SEURANTA ERI MAISSA

Jotta Suomen riskienseurantajärjestelmälle saataisiin luoduksi taustaa ja vertailukehikko, käydään seuraavassa läpi muutaman maan kansalliset valvontajärjestelmät pääasiallisesti valuuttakurssi-, rahoitus- ja korkoriskin osalta. Tarkasteluun on valittu maat, joiden seuranta on pitkälle kehitettyä. Nämä maat ovat Hollanti, Belgia ja Englanti.

4.1 Hollanti

Hollannissa Pankkitarkastusvirasto on keskuspankin De Nederlandsche Bank N.V:n osa ja vastaa rahoituslaitosten kotimaisen ja ulkomaisen toiminnan seurannasta.

4.1.1 Hollannin valuuttakurssiriskiseuranta

Valuuttapositiovalvonta käsittää kaikki pankit, muut keskeiset luotto-laitokset ja arvopaperiyhtiöt. Pankkien raportointi kattaa myös sivu-konttorit ja tytärbankit Hollannissa ja ulkomailla. Raportti täytetään kuukauden viimeisen päivän tilanteista. Raportointi kattaa valuutta-kohtaiset ostot, myynnit ja positiot avista-, termiini- (sisältää futuurit) ja optiokaupasta. Erikseen seurataan jalometallikaupan vas-taavia lukuja. Valuutoittain lasketaan yhteen avistapositio, termiini-positio ja optiopositio. Näiden valuuttakohtaisten summien NLG-vasta-arvot lasketaan itseisarvoina yhteen, ja näin saadaan kokonaispositio.

Hollannissa odotetaan BIS:n työryhmän tuloksia valuuttakurssiriskin mittaamisesta. Kokonaispositioille ei ole asetettu mitään virallisia limiittejä. Virallinen suositus on, että valvottavien laitosten tulisi harjoittaa sellaista politiikkaa, jolla varmistetaan, että laitokset eivät joudu pitämään normaalin pankkitoiminnan vaatimuksia ylittäviä avoimia positioita ulkomaan valuutoissa ja jalometalleissa.

Yksikäsitteisiä peukalosääntöjä ei myöskään sovelleta. Epävirallisena hälytysmerkkinä voidaan pitää positiota, joka vastaa 25 %:a pankin omasta pääomasta. Tässä sovelletaan kuitenkin pankkikohtaista harkintaa, koska 25 % on paljon suuren pankin pääomasta, mutta ei pienen pankin. Yleisesti toimitaan siten, että jos jokin positio tuntuu jossain mielessä suurelta, otetaan yhteyttä pankkiin ja keskustellaan asiasta. Jos taas on syytä epäillä, että pankit sopeuttavat positioitaan nimen-omaan raportointipäivinä, voidaan käydä pankeissa ja vaatia päivittäisiä tietoja positioista. Erittäin tärkeänä pidetään pankkien omia sisäisiä ohjeita päivittäisen position valvonnasta dealinghuoneessa. Pankit asettavat itse omat sisäiset ohjeensa ja keskuspankki hyväksyy ne.

Ainoa virallinen sääntö on positioiden itseisarvojen summan 7 prosentin oman pääoman vaatimus. Aiemmin noin 10 vuotta sitten oli voimassa myös kokonaistaloudellisin perustein asetettu kokonaispositiolimiitti.

4.1.2 Hollannin korkoriskiseuranta

Vuonna 1985 kehitetty korkoriskin seuranta on voimassa, ja BIS:n työryhmän yhteisten ohjeiden valmistuttua, viimeistellään järjestelmä niiden mukaisesti.

Seuranta kattaa ainoastaan kotimaan rahan määräisen toiminnan korkoriskin. Seuranta on aloitettu kotimaan toiminnasta, koska ulkomaan rahan määräinen toiminta pääasiallisesti tapahtuu roll-over-pohjalla. Mitään taseen ulkopuolisia instrumentteja ei sisällytetä lomakkeisiin. Taseen erät ilmoitetaan maturiteettien mukaisesti kolmeen ryhmään jaettuina:

- Rahamarkkinaeriin lasketaan kaikki erät, joiden alkuperäinen kiinteä korkoperiodi tai maturiteetti on alle 12 kuukautta.
- Pääomamarkkinaeriin lasketaan vähintään 12 kuukauden pituiset sitoumukset.
- Ns. korkopuskuriin lasketaan erät, joiden korot ovat joustamattomat, sekä korottomat erät, esim. säästötilit, shekkitilit, oma pääoma ja varaukset (ei maturiteettijakaumaa).

Lomakkeeseen kuuluu myös ns. vaihtuva positio (variable position). Positio sisältää sekä pääomamarkkina- että rahamarkkinatyypiset vaihtuvakorkoiset erät. Positioon kuuluvat esim. asuntoluotot, joiden korkoa voidaan muuttaa välittömästi. Eristä ilmoitetaan ainoastaan raportointipäivän kanta.

Korkopositioden suhteuttamisessa käytetään omaa pääomaa ja brutto-voittoja (gross profits). Bruttovoitot lasketaan viiden vuoden liukuvana keskiarvona kuitenkin siten, että näiden vuosien suurin ja pienin luku jätetään pois laskelmasta. Verrattaessa korkopositioita näihin lukuihin oletetaan, että korkojen muutos vuoden sisällä ei ylitä +/- 5:tä prosenttiyksikköä.

Mitään virallisia limiittejä ei ole korkoriskipositioille. Epävirallisia peukalosääntöjä sen sijaan on asetettu pääomamarkkinapositioille,

joiden riski katsotaan muihin eriin verrattuna suureksi sitoumusten pitkäaikaisuuden vuoksi. Kaikista tärkein positio on pääomamarkkina-positio (josta on vähennetty korkoriskipuskuri) 12 kuukauden maturiteetti-tiluokassa. Verrattaessa omaan pääomaan positiota voidaan pitää suurena, jos se ylittää oman pääoman ja varausten määrän. Sellaisessa tapauksessa 5 prosenttiyksikön vuosimuutos aiheuttaa omaan pääomaan 5 %:n menetyksen. Verrattaessa edellisten vuosien bruttovoittoihin positio on iso, jos sen perusteella 5 prosenttiyksikön muutos koroissa aiheuttaa menetyksen, joka on 25 % vuoden keskimääräisestä voitosta. Puskurierillä korjaamattomaan pääomamarkkinaposition sovelletaan sääntöä, että 12 kuukauden maturiteetista eteenpäin maturiteetti-kohtaisten positioiden on asteittain supistuttava ja että ne eivät saa 7 vuoden maturiteetin jälkeen ylittää oman pääoman ja varausten summaa.

Rahamarkkinaerille ja vaihtuville erille ei ole kehitetty peukalo-sääntömittareita.

4.1.3 Hollannin rahoitusriskiseuranta

Hollannissa pankkien rahoitusriskiä seurataan yhdessä vakavaraisuuden seurannan kanssa. Rahoitusriskiseuranta aloitettiin 1977 ja se uusittiin vuonna 1986. Seuranta koskee kaikkia pääomamarkkinoilla toimivia instituutioita, ei vain pankkeja.

Rahoitusriskin seurannassa on peruseriaatteena, että yhtiöllä tulee olla likvidejä varoja suhteessa tiettyihin velkaeriin niin, että se voi suoriutua velvoitteistaan. Taseen ulkopuoliset erät eivät ole mukana seurannassa.

Seurannassa velat ryhmitellään kahdella eri tavalla:

- Velkoja, joilla on tietty sopimusperusteinen juoksuaika, verrataan saamisiin, joilla on vastaava juoksuaika.
- Välittömästi nostettavissa olevat velat jaetaan kolmeen ryhmään sen mukaan, mikä on todennäköisyys, että ne nostetaan. Mikäli

todennäköisyys on vähäinen, käytetään kerrointa 10 %. Todennäköisyyden kasvaessa kertoimet kasvavat vastaavasti 20 %:iin ja 100 %:iin. Näitä velkoja pitää vastata likvidoitavat varat.

Todellista likviditeettiä eli välittömästi nostettavissa olevia varoja verrataan välittömästi nostettavissa oleviin velkoihin, joihin lisätään tai joista vähennetään eräpäiväpohjaisten saamisten ja velkojen erotuksena syntyvä nettokassavirta.

Lisäksi sovelletaan nk. suurten erien sääntöä, mikä merkitsee sitä, että tietyn yksittäisen erän ollessa suurempi kuin 3 % kaikista veloista, vaaditaan siltä suurempaa likviditeettiä.

4.2 Belgia

Belgiassa pankkitarkastusvirasto (Commission Bancaire) ja keskuspankki (Nationale Bank van Belgie) ovat erillisiä laitoksia. Pankkitarkastusvirasto vastaa yksittäisten luottolaitosten valvonnasta, ja kaikki seurantaraportit tulevat myös virastolle.

4.2.1 Belgian seurantakehikko

Belgiassa pankkien riskienseuranta on keskitetty yhdelle lomakkeelle, jonka tietojen perusteella analysoidaan valuuttakurssi-, korko- ja rahoitusriskiä. Seuranta on neljännesvuosipohjainen ja kattaa ainoastaan pankin valuuttamääräiset taseen erät. Tarkoitus on laajentaa seuranta käsittämään myös kotimaan rahan määräinen toiminta sekä taseen ulkopuoliset rahamarkkinainstrumentit. Koska eri riskialueilla käytetään eri instrumentteja, joudutaan joko käytössä olevaa lomaketta tuntuvasti laajentamaan tai erottamaan osa-alueet erillisille lomakkeille. Siirtyminen erillisiin lomakkeisiin antaa mahdollisuuden siirtyä riskialueittain erilaisiin raportointitiheksiin.

Erät ilmoitetaan seitsemässä maturiteettiiluokassa. Kahdeksas maturiteettiiluokka sisältää erät, joiden maturiteettiä ei pystytä määritte-

lemään. Lyhin maturiteettiluokka on alle kolme kuukautta. Seurannassa pääjako suoritetaan alle vuoden ja yli vuoden pituisten erien välillä.

4.2.2 Belgian valuuttakurssiriskiseuranta

Perustiedot valuuttakurssiriskin arvioimiseksi muodostuvat osasta yhteisellä lomakkeella raportoituja lukuja. Laskelmat tehdään valvontaviranomaisen sisäiseen käyttöön ja lähinnä pankkien keskinäiseen vertailuun. Raportointi tapahtuu konsernipohjalla. Raportointilomake täytetään neljännesvuosittain siten, että jokaisen valuutan saamiset ja velat raportoidaan valuuttakohtaisesti erillisillä lomakkeilla BEC vasta-arvoina maturiteettijakauman mukaisesti. Koska lomake ei kata taseen ulkopuolista toimintaa, ei esim. valuuttaoptiikauppaa sisällytetä positioon. Pankeille ei ole asetettu valuuttapositionlimiittiä. Valvontaviranomaisilla on omat sisäiset sormituntumalimitit, jotka toimivat jonkinlaisena ohjenuorana siitä, mikä on vähän ja mikä on paljon. Näitä epävirallisia limiittejä on kaksi. Valuuttakohtaisen nettoposition frangin määräinen vasta-arvo saa olla korkeintaan 10 % omasta pääomasta ja Belgian valuuttapositionien määrien itseisarvojen summa korkeintaan 30 % omasta pääomasta.

4.2.3 Belgian korkoriskiseuranta

Korkoriskiä mittaavien suhdelukujen kehittäminen on vielä tekeillä. Alustavasti ne pyritään muodostamaan siten, että eri maturiteettiluokkien epätasapainot lasketaan joillakin painokertoimilla yhteen; näin saatu luku saa olla korkeintaan 100 % omasta pääomasta. Näin laskettuna 1 prosenttiyksikön nousu koroissa tuottaisi maksimaaliselle positiolle tappion tai voiton, jonka suuruus olisi 1 % omasta pääomasta.

4.2.4 Belgian rahoitusriskiseuranta

Rahoitusriskin mittaamisessa käytetään kahta suhdelukua. Ensimmäisen suhdeluvun avulla mitataan, miten suuri määrä yli vuoden pituisten saamisten ja velkojen erotuksesta on rahoitettu alle vuoden pituisella velalla. Tämä tunnusluku saa olla korkeintaan 20 %. Toisessa suhdeluvussa lasketaan yli vuoden pituisten saamisten ja velkojen erotuksen suhdetta kaikkiin velkoihin. Tämä suhdeluku saa olla korkeintaan 15 %.

4.3 Englanti

4.3.1 Englannin valuuttakurssiriskiseuranta

Englannissa pankit raportoivat kuukausittain keskuspankille tiedot valuutoittaisesta avista-, termiini-, futuuri- ja optiopositioista. Keskuspankin valuuttapositio-ohjeiden mukaan Englannissa toimivien pankkien valuuttakohtainen avoin positio saa olla enintään 10 % pankin omasta pääomasta. Lyhyet avoimet positiot saavat yhteensä nousta enintään 15 %:iin pankin omista varoista. Kullekin pankille asetetaan pankkikohtaiset rajat mainittujen 10:n ja 15 %:n puitteissa. Ohje koskee Englannissa toimivia pankkeja, ei kuitenkaan ulkomaisten pankkien sivukonttoreita. Sen sijaan englantilaisten pankkien ulkomaiset sivukonttorit sisältyvät keskuspankin asettamiin positiorajoihin.

4.3.2 Englannin korkoriskiseuranta

Englannissa esitettiin pitkälle mietityn korkoriskilomakkeen luonnos jo 1984. Sen jälkeen ei tässä asiassa ole edetty lainkaan eikä raportointia ole käynnistetty. Raportoinnin aloittamisen siirtymisen pääsyy on ennen kaikkea se, että rahoitusriski on koettu korkoriskiä tärkeämmäksi ja resurssit on käytetty tämän seurannan käynnistämiseen. Toinen syy on se, että seurannan suunnittelussa on ollut ratkaisematta lähinnä rahamarkkinainstrumenttien erityyppisten yhdistelmien korkoriskin mittaamiseen ja raportointiin kytkemiseen liittyviä ongelmia. Bank of Englandin edustaja toimii BIS:n korkoriskiseurantaa kehittävän työ-

ryhmän puheenjohtajana, ja oma seuranta on tarkoitus aloittaa vasta kansainvälisen seurantakehikon valmistuttua.

4.3.3 Englannin rahoitusriskiseuranta

Bank of England antoi rahoitusriskin seurannasta nykyisin voimassa olevat ohjeet vuonna 1982. Ohjeiden mukaan pankin rahoitusriskiä seurataan viiteen eri maturiteettiiluokkaan jaettujen kumulatiivisten kassavirtojen avulla. Lyhin maturiteettiiluokka on alle kahdeksan päivää ja pisin 6 - 12 kuukautta. Tarkastelussa lasketaan saamiset ja velat kaikissa valuutoissa yhteen, mutta tarkastelussa voidaan ottaa huomioon vain tietty tai tietyt valuutat.

Bank of Englandin rahoitusriskiseurannassa kaikki markkinoitavat varat raportoidaan lyhimmässä maturiteettiiluokassa riippumatta siitä, miten pitkäaikaisia ne ovat juoksuajaltaan, mutta varojen likvidiys ja herkkyys hintamuutoksille otetaan huomioon eria arvostettaessa. Raportoinnissa otetaan myös osittain huomioon taseen ulkopuoliset sitoumukset.

Bank of England on sopinut pankkien kanssa pankkikohtaiset limitit kahdelle lyhimmälle maturiteettiiluokalle.

Bank of England on valmistellut ehdotuksen pankkien likviditeetti-varannoksi; ehdotus julkaistiin uusittuna joulukuussa 1988. Sen mukaan pankilla tulee olla tietty määrä likvidejä varoja suhteessa pankin velkoihin. Likvidit varat jaetaan kahteen luokkaan. Ensimmäiseen luokkaan kuuluvat varat eli hyvin likvidit ja korkealle luokitellut varat otetaan huomioon laskelemassa kokonaisuudessaan, kun taas toiseen luokkaan kuuluvista varoista voidaan ottaa mukaan vain 20 %. Lisäksi vähintään kahden kolmasosan likviditeettivarannosta tulisi koostua ensimmäiseen luokkaan kuuluvista varoista. Likvideihin varoihin voidaan sisällyttää sekä punta- että valuuttamääräiset varat.

Velkoihin luetaan sekä punta- että valuuttamääräiset juoksuajaltaan alle kahdeksan päivän pituiset velat. Velkoihin sisältyvät myös sitoumukset, jotka nostetaan kahdeksan päivän kuluessa.

Pankin edellä mainituin tavoin lasketut likvidit varat suhteutetaan sen velkoihin. Bank of England määrittelee suhdeluvut pankkikohtaisesti, ja ne vaihtelevat välillä 10 - 20 %.

5 SUOMEN PANKIN SEURANNAN PÄÄPIIRTEET

Suomen pankkilakeihin perustuva valvontavastuu pankkien toiminnasta on pankkitarkastusvirastolla. Suomen Pankki vastaa ohjesääntönsä mukaisesti rahoitusmarkkinoiden vakaudesta ja on siksi luonut omat keskuspankkitoiminnan kannalta tarvittavat seurantajärjestelmänsä.

Suomen Pankin seuranta kattaa pankkitoiminnan tärkeimmät riskialueet. Keskuspankin suorittama luottotappioriskiseuranta rajoittuu kuitenkin pääasiallisesti kansainvälisten ohjeiden mukaiseen maariskiseurantaan. Varsinainen luottotappioriskien valvonta kuuluu luonnollisesti pankkitarkastusvirastolle. Valuuttakurssiriskiä seurataan päivittäisten valuuttapositio- ja -kauppalukujen perusteella. Rahoitusriskiä seurataan kuukausittain ja korkoriskiä neljännesvuosittain sekä markkamääräisen että ulkomaan valuuttamääräisen toiminnan osalta.

Lomakkeilla tapahtuvan raportoinnin lisäksi Suomen Pankki seuraa pankkien omia sisäisiä riskinseurantamenetelmiä. Riittävän tiukoilla pankkien sisäisesti asettamalla valvontajärjestelmillä tulee voida taata riskienhallinnan ja valvonnan tehokkuus, vastualueiden tarkka määrittely ja raportoinnin riittävyys.

5.1 Maariskiseuranta

Suomalaisten pankkien ja näiden ulkomaisten yksiköiden maariskinottoa seurataan neljännesvuosittain saamisten ja velkojen maakohtaisten jakaumien perusteella. Konsernien osalta kehitystä seurataan puolivuosittein. Seurannan laajuuteen on olennaisesti vaikuttanut BIS:n tarve saada tietoja kansainvälisiä pankkitilastoja varten.

Maittaiset tiedot luokitellaan edelleen maturiteeteittain ja sektoreittain. Lisäksi seurataan riskin mahdollista siirtoa alkuperäisen

lainansaajamaan ulkopuolelle. Myös taseen ulkopuolisesta toiminnasta saadaan maittaista tietoa.

Seuranta on laajenemassa arvopaperisijoitusten erillisseurantaan. Myös ongelmamaiden lainojen uudelleenjärjestelyistä (konvertoinnit, myynnit) pyritään saamaan tarkempaa tietoa.

Varsinaisten saamis- ja velkatietojen lisäksi pankeilta edellytetään saatavan tiedot maariskin sisäisistä valvontajärjestelmistä, maittaisista antolainauslimiiteistä sekä niiden asetantaperusteista.

Saamisten ja velkojen maittaisia tietoja analysoitaessa kiinnitetään huomiota siihen,

- miten keskittynyttä pankin toiminta maakohtaisesti on
- miten suuri osuus ulkomaisilla saamisilla on pankin omasta pääomasta
- miten saamiset jakaantuvat pankkisektorin, julkisen sektorin sekä yrityssektorin kesken
- miten riskinsiirto ja taseen ulkopuolinen toiminta muuttavat kuvaa maariskijakaumissa.

Sisäisten valvontajärjestelmien riittävyyden arviointi on myös tärkeä luotaessa kokonaiskuvaa pankkien maariskinotosta.

5.2 Valuuttakurssiriskiseuranta

Valuuttakurssiriski on ainoa riskialue, jota Suomen Pankki virallisesti rajoittaa. Rajoittaminen tapahtuu kahden absoluuttisen limiitin avulla. Valuuttapankkilupaan kirjataan kullekin valuuttapankille markkaa vastaan avoimena olevan kokonaisvaluutta-aseman raja. Kokonaisvaluutta-aseman lisäksi valuuttapankkiluvassa asetetaan markkaoptiokauppaan oikeuden saaneille valuuttapankeille yläraja asetettujen markkaoptioiden kannalle.

Pankkikohtaisten positiolimiittien koko määräytyy pääasiallisesti kyseisen pankin oman pääoman perusteella. Oman pääoman lisäksi positiorajaan vaikuttavat ulkomaantoiminnan laajuus, aktiivisuus valuuttamarkkinoilla sekä pienten pankkien osalta kilpailukyvyn edellytyksenä olevan toiminnallisen minimin takaaminen.

Valuuttamääräisen toiminnan rajoittamiseen on kaksi perussyytä. Toisaalta katsotaan tarpeelliseksi rajoittaa kaikkein herkimpiä valuuttavirtoja estämällä pankkien mahdollisuudet osallistua spekulatioon, jotta rahapoliittisten toimenpiteiden valmistelulle jäisi aikaa. Toisaalta halutaan rajata pankkien valuuttamääräisen toiminnan riskinottoa suhteessa niiden riskinkantokykyyn.

Virallisesti asetettu rajoitus valuutta-aseman markkavasta-arvolle rajoittaa valuuttavirtoja ja vahvistaa keskuspankin harjoittamaa interventio toimintaa. Varsinaisen valuuttakurssiriskin seuranta kohdistuu valuuttakohtaisiin positiioihin. Keskuspankkipolitiikan muututtua ja edelleen muuttuessa pääomaliikkeitä vapauttavaksi painopiste siirtynee riskin rajoittamisen perusteella valittuun positiotarkasteluun eli ristipositioiden summaan. Jos vakavaraisuusvaatimusta tullaan pankkilaisissa tulevaisuudessa laajentamaan siten, että siihen sisältyy luottotappioriskin lisäksi myös valuuttariski on selvää, että tällainen laskelma tulee suorittaa ristipositioiden pohjalta.

Valuuttakurssiriskiä seurataan sekä suomalaisten pankkien että niiden ulkomaisten sivukonttoreiden osalta. Suomen Pankki saa päivittäin tiedot valuutoittain avoimena olevasta avista-, termiini-, valuuttafutuuri- sekä valuuttaoptiopositiosta. Vuoden 1986 marraskuun alusta pankit raportoivat päivittäin lisäksi tiedot ns. rakenteellisesta positioista eli ulkomaisista tytär- ja osakkuuspankkiosakkeista sekä niiden rahoittamiseksi otetuista ulkomaisista luotoista. Pankit voivat itse päättää, sisällyttävätkö ne rakenteellisen positionsa Suomen Pankin asettamaan positiolimiitin alaiseen positioon. Päätöksestä riippumatta tiedot kuitenkin raportoidaan erillisinä.

Päivittäin saadaan myös sektorikohtaiset (pankit, yritykset, ulkomaat) tiedot markoilla tehdyistä avista- ja terminivaluuttakaupoista.

5.2.1 Valuuttaoptioiden raportointi

Suomen Pankki rajoittaa valuttapankkien optiokaupan volyyymiä optioiden erityispiirteiden, mm. riskin jakautumisen epäsymmetrisyyden vuoksi. Valuuttaoptiokauppaa rajoitetaan kolmella tavalla.

- 1 Avista-, termiini-, futuuri- ja optiopositivien summan tulee olla asetetun valuutta-aseman rajan sisällä.
- 2 Asetettujen markkaoptioiden kannalle on erillinen yläraja.
- 3 Suomen Pankki edellyttää, että pankit itse asettavat ja alistavat Suomen Pankin hyväksyttäväksi sisäiset rajat optioportfolion laskennalliselle tappiolla. Tämä tappio lasketaan valuuttakurssien muutosten muutosherkkyyden pohjalta.

Valuttapankit voivat hakea Suomen Pankilta lupaa optiokaupan aloittamiseksi. Luvan myöntämisen edellytyksenä kuitenkin on, että Suomen Pankki hyväksyy pankin esittämän selvityksen optiokauppojen valvonnan, vastualueiden ja raportoinnin organisoimisesta pankissa.

5.2.2 Valuuttariskin analysointi

Pankkien raportoimien lukujen perusteella valvotaan, että pankki-kohtainen ulkomaan rahan määräisen toiminnan laajuus sekä kokonaisvaluutta-aseman että markkaoptiokannan osalta pysyy asetettujen limiittien puitteissa. Pankkien valuutta-aseman ja sen muutosten perusteella pyritään arvioimaan pankkien ulkomaan toiminnan alttiutta kurssimuutoksille, kuten myös markkaindeksin muutoksille. Päivittäisen poikkileikkaustarkastelun rinnalla seurataan positiivikäyttäytymistä muodostuneen aikasarja-aineiston avulla.

Otettujen ristipositivien perusteella pyritään muodostamaan kuva paitsi pankin näkemyksestä ristikurssien kehityksestä myös mahdollisesta valuuttojen välisestä korkovoittotavoittelusta.

Positiolukujen lisäksi raportoitavien valuuttakauppalukujen perusteella selvitetään eri sektoreiden käyttäytymistä suhteessa kulloinkin vallitsevaan valuuttamarkkinatilanteeseen. Valuuttakauppalukujen perusteella lasketaan myös jokaiselle pankille sen päivittäinen markkinaosuus pankkisektorin yhteenlasketusta valuuttakaupasta.

5.3 Rahoitusriskiseuranta

5.3.1 Raportointi

Suomalaisten pankkien valuuttamääräisen toiminnan rahoitusriskiseuranta alkoi 31.12.1987 vallinneesta tilanteesta. Markkamääräinen rahoitusriskiseuranta alkoi 31.3.1988 vallinneesta tilanteesta. Tällöin siis saatiin ensimmäisen kerran pankin kokonaisrahoitusriskiä kuvaavat luvut.

Suomen Pankin rahoitusriskiseuranta koskee vain suomalaisia pankkeja ja näiden ulkomaisia sivukonttoreita. Seurannassa pankit raportoivat kuukausittain tulevat ja menevät kassavirrat seitsemässä eri maturiteettiluokassa jaettuna markkamääräisiin ja ulkomaan rahan määräisiin eriin. Suomalaisten pankkien ulkomaiset sivukonttorit eivät kuitenkaan erittele eriä markkamääräisiin ja ulkomaan rahan määräisiin. Lyhin maturiteettiluokka käsittää erät, jotka ovat juoksuajaltaan alle kuukauden pituisia. Pisin maturiteettiluokka sisältää juoksuajaltaan yli viiden vuoden pituiset erät sekä erät, joille juoksuaikaa ei voida määrittellä, kuten esim. käyttöomaisuuteen kuuluvat erät. Erien raportointihetken kokonaismäärä eli varanto raportoidaan myös yhteensä-sarakkeessa.

Likviditeettiin vaikuttavista tekijöistä pankit raportoivat ensimmäisenä taseen erät, sen jälkeen kirjanpidon ulkopuoliset erät (esim. termiinisopimukset ja odotettavissa olevat tulot ja menot) sekä viimeiseksi taseen ulkopuoliset sitoumukset, joilla tarkoitetaan sitoumuksia ja sopimuksia, jotka toteutuessaan vaikuttavat pankin likviditeettiin ja muuttuvat tällöin taseen saamisiksi tai veloiksi.

Osa taseen ulkopuolisiin sitoumuksiin sisältyvistä eristä antaa pankille pelivaraa likviditeetin hoidossa, sillä pankki voi niiden perusteella

nostaa varoja. Toteutuessaan nämä erät muuttuvat pankin veloiksi. Osa taseen ulkopuolisista sitoumuksista sen sijaan vähentää pankin likviditeettiä, ja niiden toteutumiseen pankin on varauduttava likviditeettinsä hoidossa, vaikka se ei pystyisikään määrittämään erien nostoajan-kohtaa.

Taseen ulkopuolisten sitoumusten määrän nopea kasvu lisännee pankin rahoitusriskiä. Monet sitoumukset ovat sellaisia, jotka lainanottaja voi käyttää halutessaan, ja siten ne voidaan rinnastaa optioihin. Taseen ulkopuolisten sitoumusten rahoitusriskin määrittämisessä ei olekaan ongelmana sitoumusten määrän selvittäminen, vaan se, milloin sitoumus tulee toteutumaan, jos se ylipäätään toteutuu.

Saamiset ja velat raportoidaan eri maturiteettiluokissa siten, että juoksuajan määräytymisessä lähtökohtana on saamisen, sijoituksen tai velan todellinen juoksu aika eikä esim. sopimuksen perusteella määräytyvä ns. nimellinen juoksu aika.

Vaihto-omaisuuteen kuuluvat markkinakelpoiset saamiset ja sijoitukset luetaan likvideimpään luokkaan. Sen sijaan sijoitusomaisuuteen kuuluvat erät luetaan niihin maturiteettiluokkiin, jotka vastaavat kunkin sijoituksen todellista jäljellä olevaa juoksu aikaa tai arvioitua pitoaikaa. Vaadittaessa maksettavat luotot ja talletukset raportoidaan lyhimmässä maturiteettiluokassa. Talletustilit ilmoitetaan kuitenkin pysyvältä osaltaan viimeisessä eli yli viiden vuoden maturiteetti-luokassa.

Raportoinnissa eri erät pyritään arvostamaan niihin arvoihin, jotka niillä arvioidaan olevan kassavirran toteutuessa. Tästä syystä vaihto-omaisuus arvostetaan markkina-arvoon, sijoitusomaisuuteen kuuluvat joukkovelkakirjat nimellisarvoonsa ja osakkeet arvioituu realisointi-hetken markkinahintaan tai toissijaisesti raportointihetken markkina-arvoon ja käyttöomaisuusosakkeet markkinahintaan tai toissijaisesti hankintahintaan.

5.3.2 Analysointi

Pankeilla on kolme vaihtoehtoa ylläpitää likviditeettiään. Ne voivat pitää varansa likvidissä muodossa, tasapainottaa saamistensa ja velkojensa maturiteetin tai hankkia rahoitusta markkinoilta. Täydellinen saamisten ja velkojen maturiteetin tasapainottaminen ei ole tarkoituksenmukaista eikä mahdollistakaan, sillä pankkitoimintaan kuuluu olennaisesti maturiteettitransformaatio eli lyhytaikaisen rahoituksen käyttäminen pitkäaikaiseen luotonantoon. Toisaalta suuri maturiteetti-epätasapaino johtaa pankin liiaksi luottamaan ulkopuolisen rahoituksen käyttöön, ellei sillä vaihtoehtoisesti ole riittävästi varoja likvidissä muodossa.

Suomen Pankissa pankkien rahoitusriskiä analysoidaan pankin eri maturiteettiluokkiin jaettujen kassatulojen ja -menojen erotuksena eli likviditeettiepätasapainona. Saatu nettokassavirta osoittaa kyseisen ajanjakson rahoitustarpeen tai -ylijäämän. Pankin kassavirtojen rakenteen analysoimiseksi on likviditeettiin vaikuttavat erät eritelty taseryhmittäin samoin kuin kirjanpidon ulkopuoliset erät ja sitoumukset.

Jaottelu ulkomaan rahan määräisiin ja markkamääräisiin eriin tarjoaa mahdollisuuden analysoida pankin käyttäytymistä ja riippuvuutta kansainvälisistä rahoitusmarkkinoista. Analyysiä voidaan laajentaa valuuttakurssi- ja korkoriskeihin.

Rahoitusriskin kannalta olennaisimpia ovat lyhyen tarkasteluhorisontin rahoitusvajeet. Mitä pidemmästä ajasta on kyse, sitä enemmän pankilla on aikaa sopeuttaa toimintaansa. Tästä syystä rahoitusriskin valvonnassa päähuomio kiinnitetään lyhyen tähtäyksen rahoitusriskiin.

Arvioitaessa nettokassavirtojen suuruutta lasketaan niiden suhdetta pankin omaan pääomaan. Lyhimpien maturiteettiluokkien kumulatiivisia nettokassavirtoja suhteutetaan myös pankin edellisen vuoden korkokatteeseen siten, että arvioidaan, kuinka paljon pankille syntyy lisäkustannuksia yhden prosenttiyksikön korkojen noususta suhteessa edellisen vuoden korkokatteeseen, mikäli pankin likviditeettivajetta joudutaan rahoittamaan kuukauden ajan.

Pankkien rahoitusriskin analysoimiseksi lasketaan pankkien nettokassavirtojen lisäksi joitakin rahoitusriskiä ja pankin taseen maturiteettirakennetta kuvaavia suhdelukuja. Taseen maturiteettirakennetta kuvaavat suhdeluvut osoittavat pankin rahoitusriskin rakennetta pidemmällä tähtäyksellä, sillä pankki on sitoutunut näiden erien osalta yleensä tiettyihin juoksuaikoihin, joista syntyy kassavirta tulevaisuudessa. Mikäli pankki haluaa muuttaa taseensa maturiteettirakennetta, voi se tavallisesti tapahtua vain uuden otto- ja antolainauksen kautta. Tästä johtuu että, mitä pidempiaikaisia erät ovat, sitä hitaammin voidaan koko taseen maturiteettirakennetta muuttaa. Toisaalta arvopaperisoituminen on kuitenkin muuttanut pankkien taseen maturiteettirakennetta joustavammaksi. Arvopaperisoituminen ei liene kuitenkaan vähentänyt pankkien herkkyyttä likviditeetikriiseille, sillä pankkien taseissa olevat luotot ovat riskipitoisempia kuin aikaisemmin ja taseen ulkopuolisten sitoumusten määrä on kasvanut arvopaperisoitumisen vuoksi.

Pankin taseen maturiteettirakenteesta muodostuvan rahoitusriskin analysoimiseksi lasketaan pankin yli vuoden pituisten saamisten ja velkojen erotus suhteessa alle vuoden pituisiin velkoihin. Lisäksi lasketaan, paljonko pankin yli vuoden pituisten saamisten ja velkojen erotus on suhteessa kaikkiin velkoihin. Kolmantena taseen maturiteettirakennetta kuvaavana tunnuslukuna lasketaan alle vuoden pituisten saamisten ja velkojen suhde. Kaikkia näitä tunnuslukuja laskettaessa voidaan myös aikaparametrejä muuttaa, ja tällöin nähdään, miten suhdeluku muuttuu ajallisesti.

Taseen rahoitusriskirakenteen mittarina lasketaan myös maturiteettiluokittain taseen saamisista syntyvän kumulatiivisen kassavirran suhdetta taseen saamisten kokonaismäärään. Vastaavasti lasketaan maturiteettiluokittain taseen veloista syntyvän kumulatiivisen kassavirran suhdetta taseen velkojen kokonaismäärään. Tämä tarkastelu mahdollistaa myös eri pankkien taserakenteen vertailun, mikäli pankit muutoin ovat kooltaan ja toiminnan luonteeltaan vertailukelpoiset.

Yleinen kehitys pankkien toiminnassa on ollut pankkien turvautuminen yhä enenevässä määrin ostettujen varojen käyttöön likviditeetin hoidossa. Koska erityisesti pankin käytettävissä olevan interbank-

rahoituksen määrä ja korko reagoivat herkästi, mikäli pankin asemassa tapahtuu muutoksia, kiinnitetään pankin käyttämän interbank-rahoituksen määrään huomiota.

Pankin rahoitusriskiin vaikuttavat myös laadulliset tekijät, kuten mm. pankin vakavaraisuus ja kannattavuus, pankin saamisten laatu ja tuotto, luottotappioiden määrä, arvopapereiden markkinoitavuus, saamis- ja velkaerien keskittyminen, pankin rahoitustarpeen vakaus ja pankin sisäinen valvonta. Mikäli pankki luottaa liiaksi tiettyyn rahoituslähteeseen, saattaa se johtaa kyseisen pankin osalta koron nousuun ja mahdollisesti myös limiittien pienentämiseen. Rahoitusriskin seurannassa painotetaan erityisesti pankin sisäisten valvontajärjestelmien tehokkuutta ja pankin omalle toiminnalleen asettamien sisäisten limiittien asianmukaisuutta ja käyttöä. Erityisen tärkeää on, että pankin oma rahoitusriskin seurantajärjestelmä vastaa pankin toiminnan luonnetta ja laajuutta. Pankilla on oltava sellainen sisäinen raportointijärjestelmä, joka tuottaa tietoa pankin rahoitusriskistä riittävän korkealle organisaatiotasolle.

5.3.3 Seurannan jatkokehittäminen

Markkinoiden muuttuessa myös riskiseuranta tulee kehittää. Muutokset pankin rahoitusriskissä voivat tapahtua yllättäen ja nopeasti. Rahoitusriskiseurannan yhtenä-osa-alueena pyritään pankkien saamisten seurantaan kehittämällä varmistamaan, että pankilla on riittävästi likvidejä varoja yllättävien rahoitustarpeiden varalle. Lisäksi erityistä huomiota kiinnitetään pankin omiin valvontajärjestelmiin.

5.4 Korkoriskiseuranta

5.4.1 Raportointi

Suomalaiset pankit raportoivat Suomen Pankille neljännesvuosittain korkoriskiään koskevia tietoja. Raportointi aloitettiin maaliskuusta 1988, joskin kaikkien pankkien tiedot saatiin vasta syyskuusta lähtien. Raportoinnissa käytetään kolmea erillistä lomaketta, joista yksi koskee suomalaisen emopankin valuuttamääräistä korkoriskiä, toinen pankkien ulkomaisten sivukonttoreiden sekä valuuttamääräistä että markkamääräistä korkoriskiä ja kolmas emopankin markkamääräistä korkoriskiä. Ulkomaan rahan määräisen korkoriskin raportoinnissa saamiset ja velat ilmoitetaan valuuttamääräisinä erillisillä lomakkeilla päävaluutoittain. Päävaluuttoihin sisällytetään niin monta eniten käytettyä valuuttaa, että niiden kattavuus on noin 90 % ulkomaan rahan määräisestä toiminnasta. Loput valuutat yhdistetään raportointipäivän Suomen Pankin keski-kurssin mukaan erilliselle lomakkeelle.

Lukujen raportoinnissa noudatetaan samaa maturiteettijakoa kuin rahoitusriskiraportoinnissa, ja se perustuu markkinakorkojen pituuksiin. Luvut ilmoitetaan varantolukuina, kiinteäkorkoiset erät juoksuajan ja vaihtuvakorkoiset lähimmän korontarkistusperiodin mukaisessa maturiteettiluokassa. Tällöin kunkin maturiteettiluokan luku osoittaa sopimusten kannan tässä luokassa. Varantoluvuista lasketaan virtaluvut, jotka puolestaan osoittavat kussakin maturiteettiluokassa sopimusten erääntyvät tai uudelleen hinnoiteltavat määrät.

Raportoitavat erät on ryhmitelty siten, että ensin raportoidaan taseen erät ja sen jälkeen ne taseen ulkopuoliset erät, joiden katsotaan vaikuttavan korkorisktiin. Korkorisktiin vaikuttavat instrumentit ovat: valuuttatermiinit, swapsopimukset, korkofutuurit, korkotermiinit ja korko-optiot. Näiden kirjaamisessa noudatetaan periaatetta, että instrumentit, joilla suojataan nettosaamispositiota markkinakorkojen nousulta, raportoidaan velkapuolella ja vastaavasti instrumentit, joiden tarkoituksena on suojata nettovelkapositiota korkojen laskun aiheuttamalta riskiltä, raportoidaan saamispuolella.

Markkamääräisen toiminnan kattava lomake poikkeaa valuuttamääräisen toiminnan lomakkeesta siten, että raportoitavat erät jaotellaan paitsi maturiteetin mukaan myös korkosidonnaisuuden perusteella. Korkosidonnaisuusjaottelu on seuraava: kiinteäkorkoiset erät, peruskorkosidonnaiset erät, päiväkorkosidonnaiset erät ja markkinakorkosidonnaiset erät. Näin voidaan erikseen tarkastella kansainvälisten korkojen ja erilaisten kotimaisten korkojen muutoksista aiheutuvaa korkoriskiä.

5.4.2 Analysointi

Korkoriskiä voidaan mitata kolmen päämenetelmän avulla. Nämä ovat duraatioanalyysi, staattinen gap-analyysi ja dynaaminen gap-analyysi. Kaikissa menetelmissä lähtökohtana ovat maturiteettiluokkien epätasapainot eli gakit, jotka muodostetaan saamisten ja velkojen erotuksena. Menetelmät poikkeavat toisistaan siinä, miten näitä epätasapainolukuja käsitellään. Duraatioanalyysissä epätasapainoluvuista muodostetaan määrättyllä korolla diskontaamalla pankin toiminnan nykyarvo. Nykyarvo-luku derivoidaan diskonttauskoron suhteen, jolloin saadaan nykyarvon korkoherkkyys. Tämä luku osoittaa, miten paljon pankin nykyarvo muuttuu korkojen muuttuessa 1 prosenttiyksikön verran. Staattisessa gap-analyysissä maturiteettiluokkien epätasapainoista lasketaan painotettu keskiarvo, jossa painoina käytetään maturiteettiluokkien pituuksia. Tämä luku osoittaa, miten paljon pankin yhden vuoden nettokorkotulot muuttuvat korkojen muuttuessa prosenttiyksiköllä. Dynaamisessa gap-analyysissä simuloidaan eri korkoskenaarioiden vaikutusta korkotuloihin. Lähtökohtana on sama painotettu keskiarvo kuin staattisessa gap-analyysissä, mutta oletus yhden prosenttiyksikön muutoksesta korvataan dynaamisilla muutoksilla.

Korkoriski on niin moniulotteinen kokonaisuus, että sitä ei voida kattaa yhdellä lomakkeella tai yhdellä analyysimenetelmällä. Olemassa olevista analyysimenetelmistä keskuspankki valitsi staattisen gap-analyysin, johon liitetään dynaamisia piirteitä. Duraatioanalyysin käytön esteenä on se, että riittävän yksityiskohtaisten tietojen hankkiminen pankeilta analyysin pohjaksi olisi laajentanut raportointia huomattavasti. Koska duraatioanalyysin soveltamiseen koko toiminnan

korkoriskin mittaamisessa liittyy teoreettisia ongelmia, edellytetään duraatioanalyysin avulla korkoriskiään seuraavien pankkien käyttävän myös muita riskinmittaamistapoja tämän analyysin tukena.

5.4.3 Analyysin pääkohdat

Suomen Pankissa käytetään gap-analyysiä korkoriskin tarkastelussa, koska riittävän yksityiskohtaisen tiedon puuttuminen estää duraatioanalyysin hyväksikäytön. Tämän lisäksi keskuspankki seuraa valvottavien pankkien omiin tarkoituksiinsa tekemiä duraatiolaskelmia.

Ulkomaan rahan määräisten erien raportoinnin avulla pyritään selvittämään, katetaanko maturiteettiepätasapainot ristipositioden avulla. Koska valuuttamääräiset erät raportoidaan kukin valuutta omalla erillisellä lomakkeellaan, on mahdollista laskea maturiteettigapit eri valuutoille ja nähdä, onko esimerkiksi nettosaamispositio yhdessä valuutassa katettu nettovelkapositiolla toisessa valuutassa. Toiminnan rakenteesta syntyvien valuuttakohtaisten epätasapainojen perusteella pyritään myös päättämään, perustuuko pankin korkoposition otto tiettyyn korkonäkemykseen.

Kotimaan rahan määräisten erien korkosidonnaisuuden mukainen raportointi mahdollistaa arvioinnin ristikorkoposition käytöstä eli sen arvioimisen, onko esimerkiksi kiinteäkorkoisten erien positio katettu markkinakorkosidonnaisten erien positiolla.

Tärkeät analyysin kohteet ovat kaupankäyntisalkku ja sijoitussalkku. Kaikki kaupankäyntisalkun erät, sekä tase-erät että taseen ulkopuoliset erät raportoidaan lyhimmissä maturiteetissa markkina-arvoonsa. Siten on mahdollista analysoida tämän jatkuvasti koostumukseltaan muuttuvan portfolion markkinariskiä erillään pitkäaikaiseen sijoitussalkkuun liittyvästä investointiriskistä. Investointisalkun erät raportoidaan jäljellä olevan maturiteetin mukaisessa luokassa.

Seurannasta saatavien tietojen perusteella pystytään seuraamaan vain kaupankäyntisalkun koon muuttumista, ei sen markkinariskiä. Suunnit-

teilla on täydentää raportointia erillisellä selvityksellä, jolla pyydetään yksityiskohtaisempaa tietoa markkinasalkusta. Tällä tavoin tulisi mahdolliseksi arvioida obligaatioiden ja muiden pitempien velkikirjojen investointiriskiä niiden maturiteettien pohjalta. Samoin tarjoutuisi mahdollisuus tehdä johtopäätöksiä osakkeiden keskittyneisyydestä sekä arvioida niiden markkinariski yrityskohtaisten osakkeiden kurssien kehityksen perusteella.

Mikäli rahoitusriskitiedot antavat viitteitä mahdollisesta likviditeetti-ongelmasta, tulee investointiportfolion investointiriski, joka realisoituu pankin joutuessa myymään obligaatioitaan ennen juoksuajan päättymistä, entistä tärkeämmäksi tarkastelun kohteeksi. Suunnitelmissa on käyttää duraatiota karkeana estimaattina pitkien obligaatioiden korkoherkkyydestä.

Analyysin tärkeä tavoite on myös selvittää, käytetäänkö rahoitusinstrumentteja tase-erien suojaukseen vai kaupankäyntiin. Samoin selvitetään, johtaako pankkien harjoittama erä erältä tapahtuva riskin kattaminen myös koko toiminnan kannalta riskin pienenemiseen. On mahdollista, että tällainen mikrosuojaus todellisuudessa lisää kokonaiskorkoriskiä, kun otetaan huomioon kaikki taseen ja taseen ulkopuoliset erät. Näin voi tapahtua, jos suojataan erä jollakin taseen ulkopuolisella instrumentilla, vaikka sille löytyisikin taseesta riskiltään vastakkainen erä.

Maturiteettiepätasapainojen perusteella muodostetaan arvio siitä, miten yhden prosenttiyksikön nousu kaikissa markkinakoroissa vaikuttaisi pankin korkokatteeseen. Maturiteettikohtaisista epätasapainoista laskettu painotettu summa lasketaan erikseen kotimaisten erien osalta eri korkosidonnaisille erille ja ulkomaan rahan määräisessä toiminnassa erikseen päävaluutoille. Nämä kaikki luvut voidaan laskea yhteen, ja näin saatu luku osoittaa, miten paljon korkotuloja voidaan menettää tai voittaa, jos kaikissa koroissa tapahtuisi yhden prosenttiyksikön muutos. Eri pankkien luvut saatetaan vertailukelpoisiksi suhteuttamalla voitto tai tappio pankin edellisen vuoden korkokatteeseen. Mikäli edellisten vuosien korkokatteen kehityksessä havaitaan selvä trendi, edellisvuoden korkokatetta korjataan tätä trendiä vastaavaksi.

5.4.4 Analyysin kehittäminen

Oletus kaikkien korkojen muuttumisesta yhdellä prosenttiyksiköllä samanaikaisesti ja samaan suuntaan on ristiriidassa markkinoiden käyttäytymisen kanssa. Jatkokehittelyssä tämä oletus korvataan korkokohtaisen muutosherkkyuden arviolla. Toteutuneesta aineistosta lasketaan varianssit eurokoroille ja kotimaisille koroille. Tämän laskelman avulla otetaan huomioon, että eri valuuttojen tai markkinoiden korot vaihtelevat eri voimakkuudella. Lisäämällä tarkasteluun vielä valuuttakurssien varianssit ja korkojen ja valuuttakurssien kovarianssit päästään tarkasteluun, jossa ovat mukana sekä valuuttakohtaiset että korkokohtaiset vaihteluerot ja korkojen ja valuuttakurssien yhteisvaikutus. Näin muodostettu kovarianssi-varianssimatriisi kerrotaan valuuttakohtaisista korkopositioista ja valuuttapositioista kootulla vektorilla. Laskelman tulos osoittaa korkojen ja valuuttakurssien muutosten kokonaisvaikutuksen pankin odotettuihin valuutta- ja korkotuloihin. Laskelmassa oletetaan, että korot ja valuuttakurssit käyttäytyvät samoin kuin lähimenneisydessä.

5.5 Yleisseuranta - tase- ja tuloksetkehityksen seuranta

Riskien suhteuttamiseksi kunkin pankin riskinkantokykyyn seurataan kuukausittain tai neljännesvuosittain pankkien tuloksen ja taseen kehitystä. Tietoja toimittavat paitsi suomalaiset pankit myös näiden ulkomaiset yksiköt mukaan luettuna osakkuuspankit.

Tiedot poikkeavat kirjanpitolain ja pankkitarkastusviraston ohjeista ennen kaikkea siinä, että Suomen Pankille toimitettavat tiedot perustuvat lähtökohtaisesti markkina-arvoihin ja markkina-arvojen muutosten tulosvaikutteiseen kirjaamiseen. Myös tase- ja tuloslaskelmaerien ryhmittely eroaa virallisen tilinpäätöksen ohjeistosta. Taseen ulkopuolisen toiminnan tulosvaikutus on myös pyritty saamaan kattavasti raportoinnin piiriin.

Tietojen pohjalta seurataan pankkien ja näiden ulkomaisten yksiköiden toiminnan laajuutta, luonnetta ja kannattavuutta sekä suomalaisten

pankkien osalta erikseen myös ulkomaantoiminnan kehitystä. Tase- ja tulostiedot antavat tärkeän pohjan riskien suhteuttamiselle kunkin pankin riskinkantokykyyn. Esimerkiksi korkoriski arvioidaan suhteuttamalla koron oletettujen muutosten vaikutuksia pankin edellisen vuoden korkokatteeseen. Rahoitus- ja valuuttariskipositiota taas voidaan suhteuttaa pankin omaan pääomaan. Riskiseurannan ja yleisseurannan lukujen vertailu antaa myös kuvan siitä, miten tehokasta tai onnistunutta pankin riskinotto kulloinkin on ollut. Toisaalta voidaan verrata erilaisten riskistrategioiden tehokkuutta ja vaikutusta kannattavuuteen.

5.6 Kansainvälisten vakavaraisuusohjeiden vaikutus suomalaisten pankkien toimintaan

Vuonna 1984 käynnistyneen talletuspankkilainsäädännön uudistamistyön loppuvaiheessa on erityisesti keskitytty saamaan talletuspankkeja koskevat vakavaraisuusmääräykset mahdollisimman lähelle Baselin komitean ja EY:n suosituksia.

Suurimmat ongelmat suomalaisten pankkien osalta liittyvät oman pääoman määrittelyyn. Erityisesti paikallispankeilla näyttäisi olevan vaikeuksia täyttää kansainvälisten vaatimusten mukaisia vakavaraisuustavoitteita. Paikallispankkien oman pääoman suurin erä ovat luottotappiovaraukset, jotka kansainvälisten ohjeiden mukaan tulisi laskea ns. toissijaiseen omaan pääomaan. Kun toissijaista omaa pääomaa voi olla korkeintaan yhtä paljon kuin ensisijaista, eivät suomalaiset pankit voisi kansainvälisten määräysten mukaan käyttää vakavaraisuuslaskelmissa hyväkseen omaa pääomaa kokonaisuudessaan. Osaratkaisuksi ongelmaan onkin esitetty, että nykyiset EVL:n mukaiset luottotappiovaraukset tai osa niistä siirrettäisiin lainsäädännön muutoksella esim. vararahastoon. Täten niistä tulisi ensisijaiseen omaan pääomaan rinnastettava erä. Siirto olisi puolustettavissa, sillä EVL:n mukaiset luottotappiovaraukset ovat pääasiassa tuloksenjärjestelykeino ja vain vähäisessä määrin heijastavat lainasalkkuun sisältyvää luottotappioriskiä.

Nykyisen luottotappiovarauskannan siirron jälkeenkin näyttää Suomen talletuspankkilainsäädännön vakavaraisuusvaatimuksiin jäävän kansain-

välisistä vaatimuksista poikkeavia määräyksiä. Onkin mahdollista, että kansainvälistä toimintaa harjoittavat suomalaispankit joutuvat tekemään rinnakkaisen, kansainvälisen mallin mukaisen vakavaraisuuslaskeelman.

6 SUOMEN LAINSÄÄDÄNTÖ

6.1 Pankin maksuvalmius

Nykyisten pankkilakien mukaan pankin on pidettävä liikkeensä laatuun ja laajuuteen nähden riittävää ja rakenteeltaan tarkoituksenmukaista kassavarantoa.

Kassavarannon on liikepankkilain mukaan oltava vähintään 20 % pankin vaadittaessa maksettavista veloista ja 5 % pankin muista veloista.

Säästöpankkilaissa ja osuuspankkilaissa on vastaava määräys kassavarannosta kuitenkin niin, että kassavarantoa laskettaessa otetaan muista veloista huomioon 10 %.

Laissa määritellään, mitä liikepankin vaadittaessa maksettaviin velkoihin luetaan, sekä mitä erä saadaan lukea pankin kassavarantoon.

Talletuspankkilakikomitean tämän hetken ehdotukseen ei sisälly erityistä rajoitetta rahoitusriskinotosta. Ehdotuksessa määrätään yleisesti, että talletuspankki ei saa toiminnassaan ottaa niin suurta riskiä, että siitä aiheutuu olennaista vaaraa pankin vakavaraisuudelle. Lisäksi talletuspankilla tulee olla toimintaansa nähden riittävät riskienvalvontajärjestelmät.

Talletuspankkilakikomitean ehdotuksessa on määräys kassavarannosta; sen mukaan kassavarannon on oltava vähintään 10 % pankin veloista. Ehdotuksessa on määritelty, mitä erä kassavarantoon voidaan sisällyttää ja miten velat lasketaan.

6.2 Pankin luottotappioriski ja vakavaraisuus

Suomen voimassa olevassa pankkilainsäädännössä luottotappioriskiä rajoittaa määräys, jonka mukaan esimerkiksi liikepankki ei saa antaa yhdelle henkilölle luottoa tai takauksia niin suuressa määrin, että siitä voi aiheutua vaaraa pankin vakavaraisuudelle. Vastaavan tyyppiset määräykset ovat myös säästö- ja osuuspankkilaisissa.

Talletuspankkilakikomitean tämän hetken ehdotus lähtee hyvin samansisältöisestä säännöksestä riskien keskittymisen rajoittamiseksi. Laajennus voimassa olevaan lainsäädäntöön on siinä, että talletuspankin lisäksi saamisten ja vastuusitoumusten määrää rajataan myös koko pankkikonsernia koskevaksi. Merkille pantavaa on, että tulevaankaan lainsäädäntöön ei näytä tulevan selvää prosenttirajaa keskitetyn antolainauksen maksimimäärälle, vaikka tämä on varsin tavanomainen käytäntö kansainvälisesti.

Lainsäädännön väljät määräykset ovat tehneet mahdolliseksi sen, että pankkien - erityisesti pienten pankkien - antolainaus on varsin keskittynyttä joko yhdelle yritykselle tai yhdelle toimialalle ja saattaa täten muodostua luottotappioriskiksi. Toisaalta antolainaus maksuvaikeuksien kanssa kamppaileviin ongelmaihin on ollut varsin vaatimatonta.

6.3 Muut pankin riskialueet

Nykyisissä pankkilaeissa ei ole määräyksiä korko- tai valuuttakurssiriskin rajoittamisesta.

Myöskään talletuspankkilakikomitean ehdotukseen sisältyviin vakavaraisuusvaatimuksiin ei sisälly erillistä määräystä korko- ja valuuttakurssiriskin huomioon ottamisesta. Talletuspankkilakikomitean ehdotuksessa määrätään yleisesti, kuten edellä rahoitusriskin yhteydessä todettiin, että talletuspankki ei saa toiminnassaan ottaa niin suurta riskiä, että siitä aiheutuu olennaista vaaraa pankin vakavaraisuudelle. Talletuspankilla tulee olla toimintaansa nähdessä riittävät riskienvalvontajärjestelmät.

7 SEURANNAN KANSAINVÄLINEN YHDENMUKAISUUS

Eri maiden valvontaviranomaisten pyrkimyksenä on kansainvälisen yhteistyön puitteissa lähinnä BIS:ssä muodostetuissa työryhmissä suunnitella yleisesti sovellettavat seurantakehikot. Rahoitusriskin ja korkoriskin seurannan kehittäminen on pitkällä, vaikkakaan ei vielä käytössä. Samoin valuuttariskin seurannan kehikkoa ollaan viimeistelemässä. Muun muassa Hollannissa ja Englannissa omien suhteellisen pitkällä olevien seuranta-järjestelmien kehittäminen on pysäytetty ja siellä on jääty odottamaan kansainvälisten suositusten valmistumista.

Suomessa on katsottu, että rahoitusmarkkinoiden muutokset ovat olleet niin nopeita ja rajuja, ettei ole voitu jäädä odottamaan yhtenäisten kansainvälisten suositusten aikaansaamista, vaan on itse kehitetty ja otettu käyttöön eri riskialueiden seuranta-järjestelmät. Seuranta on kattavuudeltaan hyvinkin lähellä kansainvälisiä tavoitteita. Seurantaan sisältyvät sekä kotimaan rahan määräisen että ulkomaan rahan määräisen toiminnan eri riskialueet. Se käsittää myös rahamarkkinainstrumenttien, että niiden vaikutus valuutta-, rahoitus- ja korkoriskiin otetaan huomioon.

Suomi ei G10-ryhmän ulkopuolisena maana ole suoraan osallistunut riskijärjestelmien kansainväliseen kehittelyyn. Meillä seurataan kuitenkin tiiviisti kehitystyötä, ja omista järjestelmistämme on annettu tietoa kansainvälisille valmisteluelimille. Kansainvälisten suositusten valmistuttua tulee harkittavaksi, miten järjestelmiämme olisi sopeutettava muiden maiden soveltamaan käytäntöön.

SUMMARY

PROFITABILITY, EFFICIENCY AND RISKS OF BANKING IN FINLAND

The first article, written by V e i k k o S a a r i n e n, studies the measurement of and developments in the profitability of Finnish banks in 1960-87. The article starts with a review of the changes which have taken place in the banks' operating environment and their effects on banks' operations. It then proceeds to define the concepts of profitability and its measurement by means of various indicators. Problems related to the measurement of profitability and methods of adjusting official figures to determine actual profits are also discussed. The indicators presented are used for the description of profitability developments in the entire banking sector and different groups of banks; for the banking sector the description concerns the period 1960-87 and for the groups of banks the period 1974-87. In addition, developments in the profitability of the banking sector are compared with those of manufacturing in 1974-86.

Profitability in the entire banking sector seems to have improved appreciably during the period studied if it is measured in terms of the ratio of operating margin to the balance sheet total and shareholders' equity. Other indicators, such as the return on shareholders' equity and total capital employed, indicated lower profitability on the basis of official financial statement figures. Considerable adjustments would have to be made to these figures to reveal actual trends, in part because of changes in accounting and taxation legislation and accounting practice. No major difference was discovered between the profitability of banking and manufacturing in the 1980s measured in terms of operating margins.

The indicators revealed similar differences in profitability between various groups of banks. Average profitability was highest for commercial banks and lowest for savings banks and foreign banks in 1974-87. Profitability showed a clear upward trend for savings and cooperative banks, a broadly stable trend for domestic commercial

banks and a declining trend for foreign banks. The profitability of commercial banks varied from year to year noticeably more than that of other groups of banks.

Viewed internationally, the profitability of Finnish banks cannot be rated higher than satisfactory on the basis of various studies. In the future, profitability will also assume increasing importance in Finland, as banking competition intensifies as a result of deregulation of the money, foreign exchange and capital markets and measures designed to harmonize competitive conditions worldwide.

K j e l l H e m b e r g's article analyzes and compares the profitability of the major Finnish, Swedish, British and American banking groups in 1987. The study is mainly concerned with the year 1987 because the international stock market crash happened in October of that year and disturbances in the repayment of third-world debt led to a situation in which British and American banks, in particular, had to make quite considerable special credit loss provisions for their lending to developing countries.

The average profitability of Finnish banking groups was not particularly good in 1987. Until a few years ago, Finnish banking groups, like their Swedish counterparts, operated in a highly regulated domestic money market. When, moreover, the small credit losses of Finnish and Swedish banks are taken into account, one might have expected profitability to have been better.

The intensification of competition is likely to lead to considerably higher credit losses for Finnish and Swedish banks in the coming years. Preliminary data for Finnish banks' operations in 1988 indicate a sharp increase in credit losses on the previous year. If the growth of Finnish banks has been too strong in recent years, this should be reflected in their operations through increased credit losses, though it is possible to postpone them, at least partly, by rearranging loan repayment schedules. Furthermore, for tax reasons, Finnish banks already have considerably higher credit loss provisions than warranted by current needs. However, Finnish and Swedish banks are unlikely to face

the same kind of credit loss risks as British and American banks, whose lending to overdebted developing countries is truly massive. These problems are still reflected in the banks' operations in the form of large credit losses and rescheduling of loan repayments. British and American banks are likely to continue to experience difficulties in the future when trying to safeguard their claims on developing countries.

The article by Sampo Alhonsuo and Juhana Tarkka investigates developments in productivity in the financial sector and productivity differences between various banks in Finland. Special emphasis is laid on the definition of the concept of output in the financial sector. The authors opt for a measurement based on the income statement rather than the alternative measurement based on the balance sheet.

Up to the end of the 1970s, productivity growth in the financial sector was considerably slower than that in other sectors. In the 1980s, however, productivity growth in the financial sector has been very rapid, even outstripping that in manufacturing. Most of the growth in labour productivity seems to derive from technical progress. However, capital intensification has been slower than in the other sectors included in the comparative analysis.

According to the comparative analysis, a banking company's size has little bearing on its efficiency. However, average branch size seems to be significant from the point of view of efficiency. The authors conclude that the streamlining of the branch network would be the obvious way of enhancing efficiency in the Finnish banking sector. Since commercial banks seem to be notably more efficient than the other banks it is possible that the corporate form of a bank also has an effect on efficiency.

The article by Monica Ahlstedt, Liisa Halme and Eeva-Liisa Raitanen studies the risks involved in banking operations. Because of international integration, technical progress and deregulation, the structure of financial markets and consequently the nature of banking operations have also undergone major

change in Finland in the 1980s. This development has led to increased risk sensitivity in banking operations, which has given rise to the need for limiting risk-taking through increased supervision. The authorities responsible for the stability of financial markets have expanded the monitoring of banking operations both through international cooperation and by steps taken at national level.

The article defines the main risks involved in banking operations: credit loss risk, exchange rate risk, liquidity risk and interest rate risk. In addition, it discusses international regulations and recommendations on bank supervision and capital adequacy. The study also examines the coverage and objectives of supervision in selected countries with highly developed monitoring arrangements. The final section presents the main features of the Bank of Finland's monitoring system and solutions adopted for data collection and analysis in each risk area. It also discusses the effect of international capital adequacy regulations on the operations of Finnish banks and the sections governing banks' risk-taking in Finnish banking legislation.

The coverage of the monitoring carried out by the Bank of Finland is fairly close to the targets set but the continuously developing environment requires that the interpretation and analysis of data be further developed. Any recommendations and regulations which may arise through international cooperation and coordination will also be taken into consideration in the development of risk monitoring.

SUOMEN PANKIN JULKAISUJA

Sarja A (ISSN 0355-6034)

- (1 - 35. Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, "Taloudellisia selvityksiä", artikkelikokoelmia vuosilta 1942 - 1972, suomeksi ja ruotsiksi, ISSN 0081-9514)
36. TUOMAS SUKSELAINEN Finnish Export Performance in 1961 - 1972. A Constant-Market-Shares Approach. 1974. 74 s. (ISBN 951-686-018-4)
37. SIRKKA HÄMÄLÄINEN Palkansaaajatalouksien säästämisestä. Suomen Pankin säästämistiedustelu vuodelta 1969. 1974. 53 s. (ISBN 951-686-020-6)
38. HEIKKI KOSKENKYLÄ - ILMO PYYHTIÄ Energiavaltaisuus investointikriteerinä. 1974. 52 s. (ISBN 951-686-021-4)
39. HEIKKI KOSKENKYLÄ - ILMO PYYHTIÄ Pääomakerroin, työn tuottavuus ja työpaikan hinta Suomen teollisuudessa vuosina 1960 - 1973. 1975. 71 s. (ISBN 951-686-025-7)
40. ALPO WILLMAN Suhdanneherkkyys, omavaraisuus ja ympäristövaikutusten kriteeri investointikriteereinä. (Lisälukuna J.P. CUNNINGHAM Energy-intensity as an Investment Criterion.) 1975. 89 s. (ISBN 951-686-026-5)
41. REINO AIRIKKALA - TUOMAS SUKSELAINEN (toim.) Suomen maksutaseen kehityslinjat vuosina 1950 - 1974. 1976. 120 s. (ISBN 951-686-027-3)
42. HEIKKI KOSKENKYLÄ - ILMO PYYHTIÄ Kokonaistaloudellisten ja liikeloudellisten investointikriteerien merkitys kasvu- ja rakennepolitiikassa. 1976. 67 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-034-6)
43. TAPIO PEURA Suomen ulkomaankaupan hinnat vuosina 1950 - 1974. 1977. 87 s. (ISBN 951-686-037-0)
44. TERHI KIVILAHTI Suomen kaupasta ja maksujärjestelmästä muiden itäryhmän maiden kuin SNTL:n kanssa. 1977. 126 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-038-9)
45. SIMO LAHTINEN Tuotanto, työ ja energia Suomen teollisuudessa vuosina 1900 - 1975. 1977. 78 s. (ISBN 951-686-040-0)
46. Koroista ja korkopolitiikasta Suomessa (RALF PAULI Suomen korkojärjestelmän pääpiirteet ja korkopolitiikka vuosina 1960 - 1975; OLAVI RANTALA Korkotasot ja korkorakenne Suomessa vuosina 1960 - 1975; JORMA HIETALAHTI Teollisuuden korkomenot ja velkojen korkotasot vuosina 1960 - 1973). 1978. 77 s. (ISBN 951-686-041-9)
47. JARMO PESOLA - TIMO TYRVÄINEN Palveluelinkeinojen investoinnit vuosina 1953 - 1975. 1978. 107 s. (ISBN 951-686-047-8)

48. HEIKKI KOSKENKYLÄ - KARI PEKONEN Työttömyys ja tuotannon rakenne Suomen kansantaloudessa. 1979. 122 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-051-6)
49. INKERI HIRVENSALO Suomen ja SNTL:n välinen clearingmaksujärjestelmä. 1979. 125 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-053-2)
50. TAPIO PEURA Teollisuuden kansainvälinen kilpailukyky. 1979. 128 s. (ISBN 951-686-055-9)
51. ALPO WILLMAN Julkiset menot vuosina 1950 - 1977. Kasvu- ja rakennepoliittinen tarkastelu. 1980. 125 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-062-1)
52. HANNU HALTTUNEN - JUHANI HIRVONEN - HEIKKI KOSKENKYLÄ - ALPO WILLMAN Yhteenveto Ruotsin kansantalouden pitkän aikavälin näkymistä tehdyistä selvityksistä. 1981. 165 s. (ISBN 951-686-065-6)
53. TOM NORDMAN Vientä koskevat erityisjärjestelyt Suomessa. 1981. 181 s. (ISBN 951-686-070-2)
54. JUHANI LAURILA Ulkomaiset pääomanliikkeet 1970-luvulla. 1982. 117 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-078-8)
55. KAARLO V. JÄNNÄRI Euroopan valuuttajärjestelmä. 1983. 54 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-084-2)
56. JORMA HIETALAHTI Pitkäaikaisten ulkomaisten rahoituslainojen kustannuskehitys 1970 - 1981. 1984. 69 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-089-3)
57. EERO LEHTO Korot ja korkojärjestelmä Suomessa. 1984. 64 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-090-7)
58. JUKKA PEKKARINEN - TAPIO PEURA Hintakilpailukyyn käsite ja mittaaminen. 1984. 74 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-099-0)
59. VESA VIHRIÄLÄ Alueellinen rahapolitiikka. Kokemuksia alueellisesta rahapolitiikasta Norjassa ja näkökohtia sen toteuttamisesta Suomessa. 1985. 62 s. (ISBN 951-686-102-4)
60. KERSTIN HEINONEN Systemet med särskilda dragningsrätter - dess utveckling, egenskaper och framtid. 1985. 65 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-112-1)
61. Koron vaikutuksista kansantaloudessa (SIXTEN KORKMAN Rahoitusmarkkinoiden muutokset, korko ja investointikehitys; HEIKKI KOSKENKYLÄ - PAAVO PEISA Koron ja muiden rahoitustekijöiden vaikutukset investointeihin: katsaus Suomessa tehtyyn tutkimukseen; PENTTI PIKKARAINEN - JUHA TÄRKKA - ALPO WILLMAN Korkojen kokonaistaloudellisista vaikutuksista BOF3-mallin mukaan) 1985. 110 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-113-X)

62. ALEXANDER K. SWOBODA Ongoing Changes in Finnish Financial Markets and Their Implications for Central Bank Policy/
Suomen rahoitusmarkkinoiden muutokset ja niiden vaikutukset
keskuspankkipolitiikkaan. 1986. 57 p./s. (ISBN 951-686-117-2)
63. VEIKKO SAARINEN Liikepankkien keskuspankkirahoituksen ehdot,
määrä ja kustannukset 1950 - 1984. 1986. 307 s. (Englannin-
kielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-120-2)
64. Suomen rahoitusmarkkinat. 1986. 134 s. (ISBN 951-686-126-1).
65. ESKO SYDÄNMÄKI Kansainvälinen valuuttayhteistyö ja IMF. 1986.
133 s. (ISBN 951-686-128-8)
66. JUHA TARKKA Rahoitus- ja valuuttamarkkinoiden liberalisoin-
nista esitettyjä näkökohtia. 1987. 65 s. (ISBN 951-686-129-6)
67. JORMA HIETALAHTI - AHTI HUOMO Pääomanliikkeiden säätely Suo-
messa ja muissa OECD-maissa. 1987. 116 s. (ISBN 951-686-131-8)
68. VESA VIHRIÄLÄ Rahoitusmarkkinoiden vakaus. 1988. 69 s.
(ISBN 951-686-139-3)
69. URHO LEMPINEN - REIJA LILJA Keskuspankki kehittyvässä
maksujärjestelmässä. 1988. 81 s. (ISBN 951-686-143-1)
70. Kassavarantotalletukset ja rahapolitiikka (VESA VIHRIÄLÄ
Mihin kassavarantojärjestelmää tarvitaan?; TARJA HEINONEN
Kassavarantojärjestelmä eri maissa; JUHA TARKKA - TIMO HÄMÄLÄINEN
Kassavarantovelvoite rahapolitiikan välineenä; VEIKKO SAARINEN
Pankkien kassavarantotalletusten ehdot, määrät ja kustannukset
vuosina 1955 - 1987. 1989. 152 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.)
(ISBN 951-686-191-1)
71. Suomalaisten ja ulkomaisten pankkien tilinpäätöskäytäntö
(toimittaneet Liisa Halme ja Paula Launiainen). 1989. 215 s.
(ISBN 951-686-192-X)
72. Pankkitoiminnan kannattavuus, tehokkuus ja riskit Suomessa
(VEIKKO SAARINEN Pankkitoiminnan kannattavuus Suomessa
1960 - 1987; KJELL HEMBERG Suomalaisten pankkikonsernien
kannattavuus vuonna 1987 - kansainvälinen vertailu;
SAMPO ALHONSUO - JUHA TARKKA Rahoitustoiminnan tuottavuus ja
tehokkuus Suomessa; MONICA AHLSTEDT - LIISA HALME - EEVA-LIISA
RAITANEN Pankkitoiminnan riskit ja niiden valvonta Suomen
Pankissa). 1989. 146 s. (Englanninkielinen tiivistelmä)
(ISBN 951-686-200-4)